ALEXANDRU HÂJDĂU

CLIPE DE INSPIRAȚIE

ALEXANDRU HÂJDĂU

CLIPE DE INSPIRAŢIE

Editura Litera

ISBN: 978-606-600-324-7

elefant.ro

TABEL CRONOLOGIC

1811 30 noiembrie În satul Misiurinetz, ţinutul Kriemenetz, gubernia Volyniei (astăzi: reg. Ternopol, Ukraina de Apus), la biserica din localitate, şi primeşte botezul, cu numele Alexandru [Napoleon?], primul fiu (din a doua căsătorie, cu Valeria Hrysant) al lui Thadeu Ioan Hâjdău (1769-1835).

1812 20 decembrie În satul Vjazovetz (acelaşi ţinut, aceeaşi gubernie) se naşte (din aceiaşi părinţi) fratele mai mic al lui Alexandru Hâjdău, Boleslav, împreună cu care va copilări (în anii de pribegie şi după revenirea familiei la Cristineşti-Hotin, pe la 1816-1817).

1822-1828 Fraţii Alexandru şi Boleslav Hâjdău îşi fac studiile la pensionul pentru copii de nobili de pe lângă Seminarul Teologic din oraşul Chişinău, avându-i drept profesori pe Iu. I. Venelin (1802-1839)| Ulterior renumit cercetător al istoriei şi culturii bulgare, pe Ia. D. Ghinkulov-Hâncu (1801-1870), viitor „literat basarabean», lector de limbă „moldo-valahă» la Universitatea din S. -Petersburg (1839-1858).

1829 august-septembrie Alexandru Hâjdău devine student al Universităţii din Harkiv, la secţia etico-politică (ulterior: facultatea de drept), pe care o va absolvi în vara lui 1832 (diploma de absolvire revenindu-i după un an, în 1833).

1830 În revista moscovită „Vestnik Evropy" („Mesagerul Europei"), în numerele: 13, 21-22 şi 23-24 îşi fac apariţia publicaţiile lui Al. Hâjdău: Despre calitatea (demnitatea?) Poeziei Divine; Despre scopul filozofiei; DUCA. Tradiţie din Moldova şi Două cântece moldoveneşti. Din acest an datează şi ciclul de Fabule moldoveneşti. Toate lucrările amintite sunt scrise în ruseşte şi au drept loc (şi an) al întocmirii: Harkiv (1829 ori 1830). În cursul aceluiaşi an (1830), este scrisă şi lucrarea de concurs (nu fără eventuala colaborare paternă, a lui Th. I. Hâjdău, absolventul de cândva al facultăţii de drept, la

Cracovia) referitoare la spiritul legislaţiei împăratului rus Aleksandr I, lucrare pentru care lui Al. Th. Hâjdău i se acordă medalia mică de argint.

1831 Pentru lucrarea Despre procesul de nutriţie a plantelor, studentului basarabean al Universităţii din Harkiv i se înmânează marea medalie de argint. În revista moscovită „Teleskop” (nr. 24, din 1831) îşi fac apariţia Trei cântece de ale lui Skovoroda, prima publicaţie a lui Al. Hâjdău din opera şi despre doctrina filozofului-scriitor ucrainean îndrăgit.

1832 30 august Cu titlul de student de clasa a XII-a, Alexandru Thadeu Hâjdău termină facultatea de drept a Universităţii harkivene amintite.

1833 21 aprilie Tânărul absolvent al unei facultăţi «juridice» este nevoit a se angaja la serviciu, în calitate de contabiladjunct, pe lângă Comitetul pentru coloniştii din Sudul Rusiei (cu sediul la Chişinău).

4 mai Primeşte Atestatul (cu menţiune) despre absolvirea (în 1832) a Universităţii din Harkiv.

13 mai În ziarul „Odesski vestnik” (nr. 37) îi apare articolul Socrate şi Skovoroda.

19 mai Întocmeşte şi adresează o petiţiune - „proşenie», în româneşte, către „Divanul Knejiei- Prinţipatului Moldaviei» din Iaşi, recunoscând: eu m-am născut sub ceriul străin, am crescut într-o ţară străină...” (în Volynia polono-ukraineană sau în Basarabia rusească?), dar şi cu asigurarea: „...am hotărât să mă întorc iarăşi la Patrie şi patrioţi şi să slujesc cu credinţă spre binele obştesc, ca un adevărat fiiu al Patriei” (strămoşeşti)... Numai că autorităţile ieşene pun pe această “jalobă” descurajanta rezoluţie: „Jăl[b]uitoriului, de vreme ce se află în slujba rossienească şi neovolnit din aceea, apoi nu [i] să poate împlini cererea sa.”

August Revista „Teleskop” (nr. 8) inserează în paginile sale 6 Cântece poporane româneşti, însoţite de o scrisoare adresată „editorului”- redactor al acestui periodic N.I. (Nadejdin), precum şi

de nişte note şi comentarii istorico-filologice desfăşurate.

11 noiembrie Ca urmare a transformării Comitetului de tutelă... amintit, Al. Hâjdău este numit funcţionar-conţopist în cancelaria guvernatorului civil (P.I. Averin) al Basarabiei, „post" din care va trebui să se concedieze, însă, la 26 ianuarie anul următor (1834).

1835 martie-iunie În revista „Teleskop" apar: traducerea (fragmentară), în ruseşte, a Introducerii la Istoria Legislaţiilor Slave de profesorul polonez W.A. Maciejowski (nr. 3 şi 4); articolul-scrisoare Literaţi din Basarabia (nr. 4) şi schiţa-studiu Grigorii Varsava Skovoroda (nr. 5 şi 6).

12 octombrie La Cristineşti, în al 67-lea an de viaţă, moare Thadeu Ioan Hâjdău, tatăl lui Alexandru şi al lui Boleslav Hâjdău.

19 decembrie Al. Hâjdău este ales membru corespondent al Societăţii de agricultură din Sudul Rusiei (cu sediul la Odesa).

1841 24 octombrie La acelaşi gimnaziu din Vinniţa, i se acordă titlul de învăţător interimar superior de istorie şi statistică.

1842 La începutul acestui an, în postura mai sus amintită, Al. Hâjdău purcede la întocmirea lucrării-cuvântări (rămase nerostite), Problema timpului nostru (ulterior tradusă, de către un N. Kovali, şi editată în româneşte, la Bucureşti, în 1938, după aproape 100 de ani...) 12 septembrie Este angajat ca învăţător superior de literatură rusă şi de logică, la gimnaziul de băieţi din oraşul Cameniţa Podoliei (nu departe de Hotinul strămoşesc).

1843 12 august Al. Hâjdău este ales secretar al Consiliului pedagogic al gimnaziului amintit, pentru anul de învăţământ 1843/1844. 23 octombrie Silit de împrejurări a se concedia de la gimnaziul din oraşul de pe râul Smotrici, Al. Hâjdău îşi va relua, în continuare, pentru mulţi ani, activitatea de avocat.

1847 noiembrie La alegerile nobilimii din regiunea Podoliei, numele tradiţional-oficial „Hijdeu" va fi modificat în: „Ghijdeu" (ca şi „Ghinkulov", pe vremuri, din: „Hâncu").

1848 ianuarie În oraşul Cameniţa (în condiţii misterioase, neclarificate) moare soţia lui Al. Hâjdău, Elizaveta (născută Dauksz), mamă a lui Thadeu (ulterior: Bogdan) şi a lui

Nicolai Hâjdău. În august-septembrie (acelaşi an), la gimnaziul din localitatea amintită, îşi începe studiile (fiind în al 11-lea an, în fond) Thadeu Alexandru Hâjdău - B. E Hasdeu.

1850 30 august Din această zi datează caietul-culegere, transcris caligrafic: Clipe de inspiraţie din tinereţea lui Alexandru Hâjdău, unde trebuia să fie adunată opera poetică a acestuia, culegere-manuscris ce se păstrează şi astăzi la Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu" din Iaşi (fosta Bibliotecă a Şcoalelor, fondată, pe la 1859-1860, de către B. E Hasdeu însuşi...) 28 noiembrie În „tovărăşia" a doi jandarmi, din ordinul guvernatorului din oraşul Kyiv, Al. Hâjdău este adus cu forţa la Chişinău, „spre a nu mai tulbura liniştea" autorităţilor ţariste din Podolia („deranjate" şi de activitatea avocăţească, dar şi de „comportamentul sfidător" al lui).

1851/1852 Sosesc la Chişinău, reluându-şi, pentru scurt răstimp, studiile, la gimnaziul de băieţi (şi la pensionul pentru copiii de nobili de pe lângă amintitul gimnaziu), şi fiii lui Al. Hâjdău: Thadeu (Bogdan) - din oraşul Rovno, prin Cristineşti- Hotin, iar Nicolai - din Cameniţa-Cristineşti.

1855 5 octombrie Fiul mai mare, Thadeu (Faddei Ghijdeu), pe atunci iunker husar în armata ţaristă (de rezervă, în toiul războiului din Crimeea), se înscrie liber-ascultător (student extern?) la facultatea de drept a Universităţii din Harkiv, unde învăţase, între 1829 şi 1832, şi tatăl său.

1859/1860 Încetează din viaţă, la Cristineşti, Valeria Hâjdău, mama lui Al. Hâjdău şi bunica lui B. H Hasdeu

1859-1860 În luna decembrie (13?) 1858 Al. Hâjdău trimite la Iaşi, fiului său „Todea» (de la „Thadeu"?) o Epistolă către români, pe care B. E Hasdeu o reproduce în ziarul său „România» (nr. 1, din 2 ianuarie

1859), cu semnătura... transparentă:.Alexandru Hotineanul». O altă publicaţie paternă, „Notiţă asupra duor opere a[le] lui Kantemir v[oie]v[od]», semnată: A.H., va fi inserată, de către B. E Hasdeu, în revista sa ieşeană „Foiţă de istorie şi literatură» (1860, mai, colon. 69).

1861-1865 Al. Hâjdău se stabileşte cu traiul la Cristineşti-Hotin, practicând în continuare avocatura şi unde nu încetează a aduna materiale pentru o eventuală istorie a Moldovei (Basarabiei), a familiei sale, întreţinând strânse relaţii cu „lebăda Basarabiei" (C. Stamaty, încă în viaţă, deşi bolnav şi trecut de 75 de ani, în 1861), cu scriitori şi savanţi ruşi ai vremii (A. Th. Weltman, M. E Pogodin, I.I. Sreznevskii, E I. Bartenev ş.a.), îndeosebi cu fiul său Thadeu, adică B.E. Hasdeu, care, la 1863, se va stabili la Bucureşti.

1866-1871 Ales membru fondator (alături de C. Stamaty, Şt. Gonată, iniţial; apoi de I. Străjescu, din partea Basarabiei), în momentul constituirii Societăţii Filologice Române (viitoarea Academie Română), Alexandru Hâjdău nu va reuşi să treacă de „îngrădirile" ţariste ale vremii, pentru a pleca la Bucureşti (unde visa să rămână definitiv); drept care, în toamna lui 1870, va fi ales membru de onoare (şi „prin corespondenţă»?) al viitoarei Academii Române, membru activ al căreia B. E Hasdeu însuşi va deveni abia în 1877... Între timp, nu fără „contribuţia» insistentă a lui B. E Hasdeu, Iosif Vulcan (1841-1907), „nănaşul» literar al lui „Mihai Eminescu» (din 1866), va publica (semnând în locul lui B. P H., aşa cum îi sugera acestuia şi tatăl său, „rămas în Basarabia»), mai întâi în revista sa „Familia» (în 1868), apoi în vol. Panteonul Român. Portretele şi biografiile celebrităţilor române (Pesta, 1869), câte un profil: Alesand.ru Petriceicu-Hajdeu şi Bogdan Petriceicu- Hajdeu, primul dintre acestea fiind reprodus (desigur, tot de către B. E H. Însuşi) şi drept Prefaţă la Domnia Arnăutului (iniţial în „Columna lui Traian", dar şi în ediţia aparte, apărută concomitent, în acelaşi an 1871, deşi, pe foaia de titlu se...

anticipează: 1872), dar şi la începutul lui 1873, în aceeaşi „Columnă...” hasdeueană, deja după dispariţia tatălui său...

1872 9 noiembrie În oraşul Hotin, în ajunul împlinirii a 61 de ani, moare, de hidropizie (ciroză la ficat?), asesorul de colegiu Alexandru Thadeu Hâjdău.

1886 14 martie La Hacking, lângă Viena (Austria), unde se stabilise în urmă cu 2 decenii, încetează din viaţă Boleslav, fratele mai mic al lui Al. Hâjdău, literat basarabean, activ şi el, între 1830 şi 1860 (cât mai era la Nouăsuliţa).

1898 8 noiembrie Potrivit ultimei dorinţe, osemintele acestuia din urmă sunt aduse şi reînhumate în satul-„moşie strămoşească hâjdăueană” Ropcea-Storojineţ, actualmente: regiunea Cernăuţi.

(Alcătuit de către Pavel Balmuş)

POEZIE

TRADUCERI DIN RUSEŞTE: NICOLAE DABIJA

I. DIN CICLUL «SONETE MOLDOVENEŞTI»

...Clima vitejilor de neuitat!

Pământ dintre câmpii şi negre

peşteri,

Sicriul gloriei şi-al libertăţii

naşteri!

Al bravilor altar! Atâta oare

Să fi rămas din cel de-odinioară?

BYRON (Ghiaurul.

Fragment dintr-o poveste

turceasca, 1813)[1]

1. STRĂINĂTATE ŞI PATRIE

Văzut-am al Elladei pământ blagoslovit,
Arkadya cu lunca-n eternă primăvară,
Izvoarele Phokydei cu valul lor de-argint,
Tessalia muntoasă, Pallada solitară.

Văzut-am Ausona şi falnica-i cetate,
Cu vechea ei splendoare, care nicicum nu scade,
Germania cu frumuseţi neîntinate,
Schwarzwald, Mont Blanc şi Rinul cu cascade.

Văzut-am, şi s-au dus. Peisaje vagi,
N-o să puteţi să faceţi, ca să uit
Icoanele Moldovei mele dragi:

Dunărea valul ce şi-l poartă lin
Şi Măgura Ceahlăului cărunt,
Stepa Bugeacului şi codrii din Cosmin!

2. NATURA MOLDOVEI

Vă este cunoscut acel meleag, unde natura
A dăruit cu prisosinţă tot ce vezi:
Pădurile - pe dealuri, pe şesuri - arătura,
În lunci - grădini şi tinere livezi?!

Unde e cântul înfrăţit cu munca
Şi ţine loc un zâmbet de salut,
Unde sloboda-şi glăsuie porunca,
Cel plai blagoslovit vi-i cunoscut?

O, plai natal! Cui soarta înţeleaptă
De a se naşte-aci i-a hărăzit -
Acela se socoate fericit.

Ademeniţi de libertate, - aci se-ndreaptă
Noroade, ca în Indii de poveste,
Atraşi de aurul ţărânelor aceste.

4. HOTARUL [PRINCIPATULUI] MOLDOVEI

O, povesteşte-mi, Prutule, tu-râule, căruntule,
De slava veche a Moldovei noastre!
De Ştefan, câte oşti aici înfruntu-le,
Pe malu-ţi prăvălind păgână oaste.

Valuri de sânge ai tot dus destul,
Amestecându-le cu-al Dunării talaz,
Ca Marea să vestească în Stambul:
„Există în Moldova un viteaz!”

O, povesteşte-mi, tu, de lupta-n care
Şi-a fost pierdut Krakowul toată slava,
Învins de Ştefan-vodă de Suceava.

Dar Prutul tace... Doar arar, îmi pare,
Suspină ale valurilor creste:
„Măritul Ştefan, Ştefan nu mai este!”

5. STÂNCA[2], PE PRUT

Grecia a reînviat! Dar libertatea ei
Cu sânge-a fost sfinţită-aici, pe Prut.
Pe locul unde cerul se sprijină pe stei
Revolta Eteriei a-nceput!

Pe unde azi se prind în „joc” femei,
Pe unde cresc mlădiţele din lut
Şi stâlpi de piatră zac pe brazdă, grei,
Vechi-urbe-odinioară au crescut.

Mormintele nu sunt, nici ele, părăsite -
Eroii anticei Ellade dorm aici,
în aste văi de-ncăierări sfinţite.

Nu le-au cântat aezii râvnita biruinţă,
Când au murit, ca nişte mucenici,

Şi pentru Ţară şi pentru Credinţă.

6. FETELE MOLDOVENCE

Frumoase-s fetele Moldovei: ochi de foc,
Sprâncene negre, părul - de smicea,
Şi mersul lor - miros de busuioc.
Li-i gânguritul: păsăret pe-o rămurea.

Cu zâmbetul fac să te-opreşti în loc,
O, de pe gura lor cum l-ai mai bea!
Ştiu să iubească şi să-ţi dea noroc!
Întoarce-mi, Doamne, tinereţea mea!

Unei fiinţe să mă-nchin, cu dăruire,
Să pot să-i cânt, în cântece suave,
Splendoarea plină de dumnezeire.

Iar timpul să preia-n ştafeta slovei
Numele acelei Laure moldave,
Slăvind în lume fetele Moldovei.

7. SONETUL ÎN MOLDOVA

Sub cerul din Provence sonetul s-a născut.
Lui Amalrich sporitu-i-a avântul.
Neguri de vremi sonetu-a străbătut,
Să-şi spună veacurilor crezământul.

Ce chipuri luminoase-a reţinut!
Cum libertăţii-şi dăruise cântul,
El dintr-o ţară-n alta a trecut -

Azi patrie îi e întreg pământul.

Guittone d’Arezzo-n[3] Italia-l slăvi.
Boscan Almogaver[4], în plai castilian,
Iar în Germania - Wekherlin[5]. Deşi

Francezii din Pleiadă[6] îi daseră elan...
Unde-s: Heinrich[7], Delvig[8], Virag[9], Kollar[10]?!...
Iar în Moldova i-i Asachi[11] făurar.

8. VINUL MOLDOVENESC

Cum laptele matern e unic, presupun
Că unic e şi vinul cel moldovenesc;
Când mă întreabă cineva: care-i mai bun?!
De vinul de Cotnari îi pomenesc...

Dar şi de Odobeşti, vinul străbun...
Când beau cu cana vin dumnezeiesc,
Mă simt copil din nou... O, cum să spun
De ce licoarea sfântă o slăvesc?!

Când vinu-l sorb, amestecat cu sori,
Parcă-aş citi o cronică bătrână,
Care îmi dă nebănuiţi fiori.

Cu secolii parcă la sfaturi stau.
Viţa de vie murmură, stăpână.
În cinstea vinului, fârtaţilor, eu beau!

11. SATUL BOURENI

Din ţara ungurească vânători coboară
La vânătoare dincoace de munţi.
De astă parte a steilor cărunţi
Urmă de zimbru văd prin frunza rară.

Pe urma-i sunt, din zori şi până-n seară -
La'cest vânat domnesc poţi să renunţi?!
Şi lângă-un râu pe care ceaţa face punţi
Pe zimbru, la Moldova, îl doboară.

Plăcutu-i-au lui Dragoş cele locuri
Şi a decis să-ntemeieze o ţară,
Punând în stema-i „hioroasa hiară”.

Văzu şi-un vis cu Zimbrul în domnie:
Cum doi vultani, cu lăcomoase ciocuri
Întruna se tot bat să îl sfâşie.

13. SUCEAVA

Şi târguşoru-acesta e falnica Suceavă?!
Unde-s acele trei sute de biserici şi palate?
Aici s-a fost născut cândva slava moldavă
A fiilor lui Bogdan, setoşi de libertate?

Să fi distrus chiar totul a vremurilor lavă,
Au n-a rămas nimic din falnica cetate?
Suceava ceea nu-i, dar a Sucevei slavă
Trăieşte în legende, şi-n cronicele toate.

E plină Europa cu-asemenea ruine;

Cât am umblat prin lume, nu am văzut puţine
Oraşe mândre-odată, azi - triste cimitire.

Dar de destinul lor n-am lăcrimat nicicând,
Aici am plâns! De ce? În părăsire
Mormintele strămoşilor mei sânt.

14. CÂMPUL „DIREPTATE” DE LÂNGĂ SUCEAVA

E semănat cu lacrimi câmpul: au murit Bogdanii.
Pe cine să-l alegem peste noi mai mare?!
Dar drum îşi face prin mulţime o sărmană
Şi un hrisov îl ţine sus, în soare.

Privesc mitropoliţii şi boierii cu mirare:
Să nu cunoască ei pecetea cea ştefană?
Ce vrea necunoscuta? Şi ce scrie Vodă oare?
“Pe Petru-l ungeţi domn în Ţara-ne Bogdană”.

Cine e Petru? Unde-o fi? E fiul lui
Şi al săracei astea! E pescar... Dus la Vaslui...
Dar îl alege - tot poporul - domnitor!

Iar Petru-avea să îl salveze adeseori......
Cu slavă fost-au cele zile luminate
De cei aleşi ca voievozi la „Direptate”!

17. MORMÂNTUL DOMNIŢEI

De pe câmpul de război e scos pe sus
De camarazi - un căpitan rănit.
Se stinge-ncet; cum sângeră nespus,

Nu-i pare rău că moartea i-a sosit.

Îl plâng pe comandantul lor iubit
Vitejii toţi: „Devreme a apus
Această stea, ce-abia a răsărit...”
Cine-i voinicul care a fost răpus?!

Cine-i viteazul, oastea curajoasă
De-l plânge-acum cu lacrimi ca bobiţe,
Ce moartea şi-o primi ca pe-o mireasă?!

De ce îi este pieptul plin sub zale?
De ce sub coif ascunde lungi cosiţe?
E doamna lui Ştefan, soaţa Măriei-Sale...

18. MUNTELE CEAHLĂU

Munte Sion al ţării mele, te salut!
Cum să găsesc cea peşteră, în care
Zamolxe-zeu’, -n veacuri de demult,
Alcătui legi sfinte şi nemuritoare?!

Întâiul cod de legi în ist ţinut,
De-nţelepţie plin şi cugetare,
Neamului dac care-i fusese scut...
Peştera cea, pe unde-i astăzi oare?!

N-o căuta în van... N-o mai găseşti...
Te du şi te închină la Sârbeşti,
Localitatea unde-apostolul Andrei

Crucea a înfipt-o pe pământul tău,
Punând credinţei vechi un nou temei
Şi cerul coborându-l pe Ceahlău.

19. PORUMBUL ÎN MOLDOVA

Când Lumea Nouă Europei făcu dar
Porumbul, ce şi-aici a renăscut -
El era scump ca un mărgăritar,
Dar n-a fost preţuit de la-nceput.

Patria-i nouă - ţara de la Prut
Descoperi, întâia, sfântu-i har -
„Comoară fără preţ», vizionar
Cum unul Washington a prevăzut.

Copou - grădina cea moldovenească,
Mavrocordat - al Ţării Triptolem,
Au fost porumbul să îl îmblânzească,

Când Noe-nvinse al apelor blestem,
Trimise-un porumbel în lume el...
Porumbului i-am zis noi porumbel.

20. CHIŞINĂU

Un curcubeu pe boltă pare, pe zările acele,
Drapelu-n staniştea moldavă. Vel-hatmanul
În fruntea oastei sale-i ca luna între stele,
Şi-i mândru şi e falnic. Dar unde-o fi duşmanul?

Nimica nu trădează însemne de războale,

Stă ceata-i, precum şade asupra unei prăzi vultanul.
De ce în strai de zale, şi zi şi noapte, el e?
“Şi-n zi senină tună!” - îngână vel-hatmanul.

Marele Hâncu, dânsul chemă la libertate.
Şi arnăutul Duca din ţară a fost fugit;
Numele-n veci de veci i-ar fi pierit,

Dar lângă Chişinău, lovit din spate
De-un trădător, căzu erou-acest dintre eroi.
Şi-atuncea s-a întors iar Duca înapoi.

21. HOTIN [I]

E al Moldovei Konwey şi Rumgissar,
Jumate-i artă şi jumate - sărbătoare.
Cine-l zidi şi-n care veac barbar,
Cum secole vreo cincisprezece are -

Gotul, bulgarul, slavul, cine oare
L-a ridicat, sub cer ca un cuibar?!
Islamul l-a urât cu disperare,
Iar nouă ne-a fost pavăză şi far.

Râuri de sânge pentru Cruce-au curs...
Hotinul, cunoscând zeci de atacuri,
A apărat şi Răsărit, şi-Apus.

Pe unde din Coran s-a tot fost spus:
„Muhammed resuliu -llah!” de veacuri -
Azi i se-nalţă slavă lui Iisus.

23. MUNTELE REGHIA

În luptă cu stăpânii lumii, Decebal
A fost învins, în ultimul atac.
Dar slava lui trecu din veac în veac.
Deşi Traian, faimosul său rival,

Aduse din oraşul său „imperial”
Şi legi, şi grai în muntele sărac.
Dar Roma n-a învins sufletul dac.
Viu e Pompeiul sub al lavei val.

S-au răsculat toţi dacii într-un an,
Urmând al libertăţii sfânt îndemn:
Şi-n luptă a căzut Reghilian.

Iar pe mormântu-i a crescut un grui,
Care îi poartă numele său demn -
Să spună veacurilor de isprava lui.

24. MĂNĂSTIREA NEAMŢ [II]

Doamna Maria:
Cerul Moldovei fi-va etern întunecat,
De ochii domnitorului plutesc cuprinşi de ceaţă?!
Nu cred. Eu pentru ea la Domnul m-am rugat
Ca să mai ţină Ţara Bogdanilor în viaţă.

Ştefan-vodă:
Iisus e umilit. Şi eu-s îngenuncheat.
Iar soarele nu poate răzbate prin negreaţă.

Nici sabia sfinţită acum nu ne-a salvat.
Nici a lui But cea chivără semeaţă.

Doamna Maria:
Dispari din ochii mei! Pe când Moldova moare,
Ascuns în mănăstire să stai ca un strigoi?
Prin pruncii care cresc e ţara noastră tare.

Pe câmp de bătălie te-ntoarce înapoi.
Dator eşti să învingi. Si fii fără-ndurare.
Căci dacă piere ţara - pierim atunci şi noi.

25. LEGENDARA VALE ALBĂ

Nu nouri negri s-au lăsat peste pământ,
Nu fulgerul din cer cu zgomot se prăvale,
Ci hoarda musulmană şi-a făcut avânt,
Cu-„Allah-akbar" să-nece totu-n cale.

Din munte vulturul văzu, cum jos, la poale,
Se scurg armii păgâne - multe sânt! -
Ca-n zilele lui tinere, pe vale,
Făcu din cele oşti fără de număr - un mormânt.

Pe Valea Albă şed gropniţele în rând,
Cu cruci pe ele mai puţine; musulmanii
S-au fost ascuns aici de Ştefan, sub pământ.

Şi mulţi erau - ca iarba-n câmp - duşmanii.
Dar crucea de la Neamţ învinse Semiluna:
Lui Ştefan - Dumnezeu - îi susţinu cununa.

26. SATUL CRISTINEŞTI

În pace odihniţi-vă, părinţii mei, sub lut,
Eu m-am întors aice, aicea să rămân.
Învaţă-mă, Ştefane, în ceasul cel păgân,
Au cum i-aş face ţării din inima mea scut?

Învaţă-mă, Tadeu, la cânturi priceput,
Cum imne măestrite eu ţării să-i închin?
Spuneţi-mi: duhul ţării şi-al vostru duh bătrân
Să-l poată auzi - pe fii cum să-i ajut?

— Îngenunchează-n faţa mormintelor mai des.
Şi spada ţi-o ascute de piatra de mormânt:
Gata să fii - la ceasul de-ncercări - oricând.

Trăieşte pentru ţară, cu-al ţării interes;
Ca să-ţi câştigi onoarea, viaţa să i-o dai,
Şi imne despre dânsa a scrie drept să ai.

27. DOR DE BAŞTINĂ

Nu, nu-i potrivnic nordul pentru mine,
Dar sufletul către Moldova-mi zboară,
Unde „stă cerul ca un cort peste ţărâne
Şi soarele cel tânăr se însoară

Cu glia, ‘nveşmântată-n primăvară
În haine verzi; iară mirele e-n strai
Din raze aurii”... O, când vedea-voi iară
Soarele-mi drag şi-al primăverii plai?...

— De ce-ai fi trist? De ce te-ar chinui
Aceste doruri? Când e-april şi-aci,
Şi soarele cu gliile se-nsoară,

Şi-acelaşi e-al trăirilor răsuflet...
E acelaşi lucru? Da! Şi numai doară
Aicea totu-i pentru ochi, nu pentru suflet.

31. HOTIN [II]

Salve de tun, şuier de-obuze-auzi parcă şi acum,
Mai vezi cetatea-n sânge, când eşti pe aici în treceri,
Încă sunt calzi cei morţi din ale morţii-ntreceri,
Dar cântece de dragoste de-acuma se compun,

Bărbaţii au schimbat săbiile lor pe seceri,
Mai poţi s-auzi aicea, în nopţile de-ajun,
Despre păgâni istorii, ce încă se mai spun,
Cum cupele-şi umpleau cu sânge, la petreceri,

Hotinu-a şi uitat, se pare, - acele timpuri:
Hodkevicz cu sultanul aici când se-ncleştară
Sau când Sobieski-craiul aici culese nimburi.

Izbânzi fără izbândă, căci vremea le uitară.
Victoria rusească n-o va uita, din toate;
Lumina ei se vede plutind peste cetate.

32. PRIMA ÎNTÂLNIRE CU AI SĂI

— Bun sosit acasă! Te aşteptam cu dor!

Dar spune: n-ai adus din zări albastre,
De la străini, idei şi idealuri de-ale lor,
De parcă noi nu le-am avea pe ale noastre?

Vezi, primăvara cu vopselele-i măiastre,
Pictează lunci şi dealuri, ce, uşor,
Numească-le chiar cineva mai proaste,
Dar nu-s culori împrumutate în covor.

— Al vostru sânt! Cu gândul şi simţirea!
Glorii străine - nu schimb pe-amintirea
Bunilor mei, în patrie rămaşi.

Eu intru-n Patrie, ca-ntr-un altar divin,
Cu sufletul curat, şi el se-adună din
Iubire de Moldova şi ură de vrăjmaşi.

37. URME MOLDOVENEŞTI LA KANEV

Aicea odihnesc: al libertăţii crai - Ion,
Domn al Moldovei; Şah - al căzăcimilor hatman,
Cei ce luptat-au împotriva aceluiaşi duşman
Zac sub ţărână-alături; şi al clopotelor zvon -

Că alţii nu-s ca ei! - bocesc orfan,
Mustrând urmaşii ce le vin poclon,
Că pe morminte nu le-au pus un panteon:
O lacrimă-ntr-al vremilor noian.

Poporu-n cânturi amintirea le-o păstrează.
O doină ştiu care blestemă pe oricine

Ce luptătorii-ntru slobodă şi-i trădează.

Cât versu-acel - nu face nici un plâns.
O, cântec sfânt! Tu vremile în tine
Spre amintire veşnică le-ai strâns.

39. ACKERMAN, CETATE-ALBĂ

Cetate de scaun a Moldovei, te salut!
Comoară veche a trecutului tău brav -
Urbea dintâi - c-o văd mi s-a părut,
Sub praful vremii care zace vraf.

Urme de viţe şi de grâu cărunt.
Când dinspre mare suflă un vânt jilav,
În ore de nesomn văd lunecând tăcut
Ba umbra lui Nasone, ba a lui Sveatoslav.

Pe Sveatoslav îl văd cu Weissenstein,
Aud Ovidiu pe Puşkin cum îl cheamă,
Şi vitejii de ieri cum se îngaim.

Aedul să regrete, cu sorţii lui de vamă,
De slavă nouă rusă, de-a fi, să-i povesteşti:
Că a trăit nu-n părţile ruseşti.

41. CHILIA NOUĂ

Iurg[12], fiul lui Koriat, a întemeiat Chilia
Şi-un Petru a dăruit-o ţării ungureşti,
Cum afirmase-atunci c'„aşa cere frăţia».
Cu Ştefan, fiul lui Bogdan, a noastră eşti!

Să aperi de păgâni din nou moşia
Zid falnic - valul cel să-l stăvileşti
Ce Ţarigradu-i învinse cerbicia,
Apărătoare a vetrei strămoşeşti.

Ani douăzeci Ştefan ţi-a fost stăpân.
Dar „cheile Moldovei” şi le-a vrut
Chiar Baiazid, sultanul cel hapsân.

Azi cheile de la acest castel străbun
Nu-ntreabă nimeni unde s-au pierdut,
Când are un străjer atât de bun.

42. SOROCA

Cine se vede pe cetate sus, scrutând de zor
Zări depărtate, iar cu el viteji străini?
Se uită-n telescop; şi-acolo pe-nălţimi,
Desface hărţi, vorbind convingrtor:

„Nu numărul de oşti, ci numai duhul lor
Războaie pierde sau câştigă!” Cum sunt plini
Sorii de foc, i-s ochii în lumini.
E Piotr I, amicul nostru, sosit în ajutor.

Cine se-aude-n temnicioară suspinând,
De strajă grea păzit, pentru păcat?
Blestemă tot ce-i pe pământ mai sfânt:

Ţara, sloboda ei... E chipul lui şiret,

De astă dată, ca şi vorba - nveninat'
A trădătorului boier, Lupu Rosét.

43. SATUL STĂUCENI

Ţi s-a întâmplat să vezi vre-odată Stăucenii?
Un sat de lângă ape, suit pe un tăpşan,
Între livezi şi lanuri de aur - sumedenii,
Cu lunci, în care paşte truditul boulean.

Că dealurile-s cuşme ţurcane ai vedenii,
Albine în prisacă, o, lărmuie avan;
în cântec de cimpoi, dansează moldovenii:
Ţărani şi ţărăncuţe, la horă, lângă han.

Blagosloveşte-i, doamne, pe cei de i-au făcut
Pe oamenii aceştia să uite de suspin.
Război, acum un secol, aici se-ncinse crunt...

De-aici lui Münich, care l-a-nvins pe seraschir,
Şi se deschide poarta cetăţii din Hotin
Şi-aicea libertatea sperase ani în şir.

44. CAHUL

Puţini sunt trăitori pe-aci! Legende-s multe!
Iar firul amintirii de-a lungul vremii du-l,
Chiar dacă-acum nu-i cine să-l asculte,
Vorbi-va de Rumeanţev prin secole destul!

Şi despre libertatea acestor locuri, multe
În lupta cu duşmanul de sânge nesătul.

Eu cred - ca amintire-a acestor grele lupte -
Vei creşte, vei învinge, iubitul meu Cahul.

O, câte nume sfinte în minte le adun:
Kutuzov, Bowr, Repnin, Goliţân, Vorontzov...
Şi numele acesteia urmaşii lor le pun.

Pe bronz, ca pe o filă de necurmat hrisov.
Iar când îi preamăreşte şi-i cântă cântăreţii,
Confundă-ale lor nume cu cel al libertăţii.

45. SATUL GRUMĂZEŞTI

„Ah, fraţii mei! O ţară preafrumoasă
Se află chiar pe-aici, pe undeva,
Şi iarba deasă e ca de mătasă
Şi râuri de vin dulce curg prin ea.

Ne-aşteaptă o pricopseală glorioasă!
Fete frumoase foc-în ţara cea...„
„Plecăm spre ea! La ce-am rămâne acasă!» -
Primul hatmanul a sărit în şa.

Ne sunteţi musafiri?! Masa e pusă.
Dar fug cazacii pe cărări răzleţe:
Pe luncă zace oastea lor răpusă.

Nu vin, ci sânge curge din ulcior.
Nu fetele le cântă la ospeţe,
Ci corbii croncănesc deasupra lor.

46. MĂNĂSTIRILE MOLDOVEI

Ce-s munţii Asiei sau ale Africii sahare
Pe lângă-ale Moldovei sihăstrii?
Din codri, câte-o cruce-n cer răsare
Vestind „ale credinţei colonii”:

Biserici, mănăstiri, schituri, chilii -
Unde lumina-nchipuie altare
Şi ard ale credinţei vii făclii
Din vremile puhoaielor barbare.

Am fost şi eu în ţara pioaselor zidiri:
La Sepenin, Tigheci, Orhei, Cosmin -
Ca la Thivaida - unde-i oraş de mănăstiri.

Nu-i bogăţia ifos, nici sărăcia - falǎ
Acolo, unde câte-un schit divin
Sprijinǎ cerul ca o catedralǎ.

47. COTNARI

Văzut-aţi vreo furtună, căzând din ceruri greu
Când brusc se înnoptează, iar fulgerul trăsneşte?!
Spre noaptea voastră-ndrept tunetul meu
Chiar dacă întunericul, după lumină-i, creşte.

Aţi auzit cumva de-un timp uitat mereu,
Pierdut ca-n bezne, -n el nimic nu se zăreşte:
Nici lună, şi nici stea pe cer, sau - curcubeu,
Doar, rar, câte vreo rază din nalturi viscoleşte.

Iar Iacob Heraclid, un grec fără pereche,
Domnind precum un rege pe tronul secular
Dori să-mpace vremea cu-al nostru neam „barbar”.

Şi-n Europa nouă s-aducă ţara veche.
Şi la Cotnari acesta - o şcoală ca un vis
Ar fi înălţat în veacu-i, de nu murea ucis.

49. LĂPUŞNA

Cuib al vitejilor, meleag de libertate,
Leagăn de doine - slăvitu-te-au egal,
Peisajul şi plăieşii tăi plini de demnitate
Privighetoare tristă de cântu-i genial.

Iubirile-şi lăsau adesea necântate
Fecioarele, ce-n luptă se avântau pe cal,
Peisajul e acelaşi, doar seminţii sunt alte,
Cum Prutul e acelaşi, dar apa-i alta-n val.

Şi reazem avea Ştefan pe-arcaşii din Lăpuşna,
„Ceată de fraţi” numindu-i. Au nu lăpuşnăneanul
L-a susţinut pe Hâncu în lupta cu „tiranul”?

Şi când străini spre tronul Moldovei dădeau busna
Au nu lăpuşnănenii prin vremi se ridicară?
O, unde-ţi este, Prutule, cel val de-odinioară?

51. CODRII MOLDOVEI

Codrii - o, născători şi purtători ai slavei noastre:
Bogdanii s-au născut şi au crescut în umbra lor,

Şi s-au îmbărbătat, sfruntând năpaste.
Şi-au suferit şi ei cu-al meu popor.

Şi-a pus pe fugă oşti codrul natal,
Şi a înfrânt noroade de vrăjmaşi;
De când i-a îmbrăcat în zale Decebal,
Codrii Moldovei ştiu a fi ostaşi.

Aţi auzit legenda cu Petru? Cum străine
Oştiri, de Cazimir conduse-n lupte,
Zăceau la Szepenin, ca nişte frunze rupte?

Aţi auzit legenda, cum brazii Bucovinei
Lui Olbracht-craiul i-au venit de hac?
Cum Ştefan se pornea cu codrii la atac?

52. MOVILE DE MORMÂNT

Să fi murit chiar toţi bătrânii oare?! -
Dacă întrebi: „Cine-şi aduce-aminte:
Aceste moviliţe de pe morminte
Ale cui sunt?», n-auzi decât mirare.

Parcă sunt ale vântului din zare.
Dar înainte vreme, mai ţin minte,
Lumea se ploconea la oseminte,
Crezând în forţa lor ocrotitoare.

Şi erau ele în grija tuturor:
Mormintele să fie-mpodobite
Şi câmpul să rodească-în jurul lor.

Parcă aud cum viitorul vine -
De dincolo de veacuri şi clipite -
La pietrele străbune să se-nchine.

53. ADUNARE LA DIREPTATE

De ce o fi chemat „bătrânul” iar Ţara la sobor?
Boieri şi preoţi şed în aşteptare.
Să-mprăştie lumina-nţelepciunii lor:
Ca soarele ce-şi scutur'razele pe-ogoare.

Război?! Poporu-i gata, de la mic la mare
Să-şi apere şi templu şi ogor.
Ni-i lupta-chef, iar moartea sărbătoare,
Hai, cheamă-ne sub steag, mărite domnitor!

— S-a strâns întreaga Ţară, aici, la Direptate.
Ce ne va spune oare azi Măria-Sa?
Coroana, de lumini, îi este grea.

Urcând pe tron, Ştefan vorbeşte-aşa:
„Cu mine ani treizeci aţi fost în libertate;
Liberi să fiţi în veci, este porunca mea!”

55. BAIA

Precum un crai, veni Matei să lupte cu Ştefan:
Cu foc prin ţara lui trecu ca o furtună.
Şi ştie că-i pândit de domnul moldovan,
Dar e al lui războiul, şi dânsul se răzbună.

Nu ca un rege pradă, ci ca un ataman.
Şi Ştefan îi trimite solie să-i propună:
„Am veste că spre noi se-ndreaptă-acum Osman,
Şi-l vom putea învinge, fiind doar împreună...”

Dar solilor Matei le-a zis cuprins de fală:
„Eu vultur sunt! Şi-mi place al cerurilor crug!
Iar bourul ce poate?! Să are pus în jug!”

Şi „vulturul” acela văzu, în vălmăşeală,
Cum bourul învinse; de Ştefan săgetat,
Cum către ungureni fugea, prearuşinat.

56. DUBOVIŢA (SAU: VOICHIŢA)

Voichiţa:
Că-n pleanul ăsta de Egipt am nimerit,
‘Naintea Precistei Fecioare-s vinovată!
Bogat mi-i neamul; şi-o să fiu răscumpărată,
Tu numai spune preţul cel mai potrivit.

Ştefan:
Să fim noi „egipteni”? Colo-n Suceava,
În cel palat ce-n aur sclipeşte ca-n văpaie,
Pentru captiva scumpă găsi-voi o odaie.
Trăind ferice, că-i fata Radului, uita-va!

Voichiţa:
Zadarnic, voievoade!-n chiliile-aurite,
Roabă fiind, palatul mi-ar fi strâmt;
Vreau liberă-n temniţă să mă simt.

De nu vrei aur, rogu-te, Mărite,
O spadă dă-mi şi, de te-nving - iertare! -
Mă lasă liberă, să plec în lumea mare!

57. LACUL RACOVĂŢ

Serbează Europa iar: Ştefan cel Mare
Pe-Osman'l învinse lângă-un heleşteu...
De ce Moldova, însă, ţara-nvingătoare,
Ţine cu Ştefan, domnitorul ei, post greu?!

„C-am biruit nu e meritul meu!
Mic e David, iar Goliat e mare!
Are Olofren minte, Judith îndemânare!
Iar de-am învins - c'aşa vru Dumnezeu!»

Vodă-a mai spus: „Să nu vă lăudaţi!
Postul înfrână sarbăda mândrie!"
Că i-a făcut pe turci îngenuncheaţi

Şi, ca trufaş să nu fie poporul,
În cronică a poruncit să scrie:
„.Pe turci-i învinse Atotţiitorul!"

58. TĂTĂRAŞI

De ce toacă vultanii şi croncăneşte-alaiul
De ciori: „Avea-vom un ospăţ nemaivăzut"?
Tătarii lui Manek Nistru-au trecut
Şi pân' la cer suie „of!" şi „vai!"-ul.

Ce spun în stoluri bufniţele, mut?!
„Oştimea ţării, care străjuieşte plaiul
În hora morţii când s-a prinde lângă Prut -
Pe Volga va boci întreg seraiul».

Larma le-o auzi armaşul lui Ştefan
Şi-a cuvântat astfel: „Fecior al lui Bogdan,
Hoarde tătare către ţara ta purced.

De vânătoare gata fii, deşi de ieri
Oştirea ta le-a-ngenuncheat la Redi
Şi ţi-l aduc pe han prizonier”.

59. STÂLPUL LEAHULUI

Demult, când în Hotin mai zăboveau paşale,
Veni un fur din Lehia, cu gând
Cu banda lui să-şi facă bună cale,
Şi, cu ce-o dibui, să plece mai curând.

Precum din cer un fulger se prăvale,
Precum hârciogii ce apar pe sub pământ,
Precum o apă care bubuie pe vale -
Veneau, furau şi se topeau în vânt.

Dar lângă Sauca i-au fost găbjit pe hoţi
Şi i-au trecut prin sabie pe toţi,
Şi-un stâlp încă au pus pe brazda plânsă.

„Aşa păţesc tâlharii”... - e cioplit cuvântul.
— Aici e monumentul lui Jolkevski. Însă

Unde i-i slava, dacă-a dus-o vântul?

61. BENDER

Câte-a văzut prin vremi cetatea din Bender! Acum
E-nconjurată de un zid de mori de vânt;
Paşnic, în jurul vre-unui vechi mormânt,
Pasc bivolii cu coarnele de fum.

Câte-a văzut cetatea! Cu cruci, se uită cum
Azi, ţepile de caznă - înlocuite sânt.
Ici-colo zac în câmpuri, sub coame de pământ,
Oşti falnice, acuma doar un scrum.

Mai ştie cineva unde se-opri cel „leu
Din Nord”? Sau malu-abrupt, de unde
Al lui Mazepa trup fu aruncat în hău?

Sau beciul unde Orlik fu moartea să-şi înfrunte,
El - ţarului duşman, vrăjmaş credinţei sfinte?
— O, nu! căci slava, doar ea se ţine minte!

1 Byron. Opere, [vol.] 2, editura „Univers», Bucureşti, 1986, pag. 145 (traducere de Ştefan Avădanei).

2 Localitate, pe malul drept al Prutului, ca moşie aparţinînd boierului Iorgu Roznovan-Rosetti, loc unde s-au concentrat, în 1821, eteriştii greci şi unde s-au purtat crîncene lupte între turci şi cei dintîi.

3 Guido d’Arezzo (sf. sec. X-1050), călugăr italian, poet-muzicant.

4 Juan Boscan Almogaver (1490-1542), poet spaniol-catalan, de l. castiliană.

5 Georg Rudolf Wekherlin (1584-1653), poet german, originar din Stuttgart.

6 La Pleiade, reprezentată de: Dorat, Ronsard, Du Bellay, A. de Baif, R. Belleau, E. Jodelle şi P. de Tyard (secolul XVI francez).

7 Heinrich von Veldeke (jum.a II-a sec. XII), poet german medieval.

8 Delvig A.A. (1752-1830), poet rus ce-a cultivat pe larg şi sonetul.

9 Virag B. (1752-1830), poet din Ungaria, „Horaţiu al maghiarilor...»

10 Kollar J. (1793-1852), poet slovac, autor de poezii liric-patriotce.

11 Asachi Gh. (1788-1869), cărturar român, autor de proză şi poezii (inclusiv numeroase sonete).

12 Iurg Koriatovici (Iuga, zis Ologul), principe lituanian din Podolia, după unele izvoare, domn al Moldovei între 1399 şi 1400.

II. DIN CICLUL «VERSURI DIVERSE»

CÂNTEC DESPRE MOLDOVA

— De ce inima ta cântă
Doar despre Moldova sfântă?
Tot ce scrii, orice poemă -
Sunt cântări pe-aceeaşi temă.
Cântă dragostea mai bine,
Tinereţea, jocul, vinul.
Despre una lira-ţi cântă:
Doar despre Moldova sfântă.

— O, da, inima mea cântă
De Moldova, ţara sfântă;
Datu-mi-i datu să cânt,
Nu s-arunc vorba pe vânt;
Cu cuvântul aripat
Să mă joc ar fi păcat.
De aceea, cânt mereu
Ţara sufletului meu.

Da, eu cânt acelaşi cânt,
Dar mereu altele-mi sânt
Gândul, dorurile mele;
Prutul are vălurele
Şi le poartă către Mare -
Aceleaşi să fie oare?
Altă apă, alte valuri
Curg între aceleaşi maluri.

FETEI MOLDOVENCE

...Nicicând, din nici un colţ pierdut al Firii
Nimeni cu ea să nu mi se măsoare...

PETRARCA[13]

I

O, fată moldoveancă! Eşti
Mult mai frumoasă decât toate.
Dar chipul, ochii tăi cereşti
Rămas-au încă necântate.
Ţi-s farmecele sufleteşti
Chiar de poeţii tăi uitate.

II

Anacreon[14], pentru fecioare
Eline, culesese stele;
Şi le cântă cu-nduioşare
Pindar[15], îndrăgostit de ele.
Şi-au devenit nemuritoare,
Prin vremi, cu imnele acele.

III

Calv[16] şi Properţiu[17], Catull[18]
Fecioara Romei o slăviră

Şi o zeifică Tibull[19];

Ovidiu[20] o boci, pe liră -

‘Cest monument vecia nu-l

Surpă, ci, iată, - l mai admiră.

IV

Suiră-n slăvi italianca,

Cea doldora de frumuseţi, -

Dante[21]-n octave şi-n sonet Petrarca[22].

În preajma Alpilor măreţi,

Unde-şi roteşte cerul arca,

Muze-s mai multe ca poeţi.

V

Cu lauri le încununară

Pe franţuzoaice trubadurii;

Galelor simple, de la ţară,

Bufonii le-ngânau din gură.

Hermigetz, del Padron[23] cântară

A lusitancelor făptură.

VI

Inima lui, vreun menestrel

Fetei engleze-i dărui,

Iar minnesingerul, şi el,

Nemţoaica o blagoslovi, -

Şi ele au a vieţui

Etern, cu fiece rondel.

VII

Hristopoul[24] vine să citească
Steaua, în ochii dragei sale;
Pe copilandra ungurească
O cântă Kisfaludy[25] în vocale.
Bakî[26] vroia să-nveşnicească
Turcoaica, în mişcări domoale.

VIII

Pentru fecioare din Şiraz
Aprinse stele Saadî[27],
Ce luminează până azi.
Anthar[28] cântă pe-arabe, şi
Sazandar, ce-i din Caucaz,
Copila Georgiei slăvi.

IX

Cântă Mickiewicz[29] lituana,
Padurra[30]-a sa ukraineancă,
Iar Benediktov[31] moscviteana,
Tegner[32] pe-a lui concetăţeancă.
Şi-i fără imn doar o icoană,
Numai fecioara moldoveancă.

X

Cu paşii lui nemuritori,

Trecu pe-aci un poet mare[33].

Pe fruntea lui, adeseori,

Ale meleagului fecioare

Au aşezat cununi de flori,

Cununi de flori netrecătoare.

XI

El moldoveanca o-ndrăgi,

Dar a cântat mai mult ţiganii -

În cinstea ei el nu-mpleti

O odă, ce-ar străbate anii.

Bachantele, se mai vorbi,

Îl cuceriră, şi silvanii.

XII

O, moldoveancă, mândră fată,

Poetul tău se va găsi?

De-ar fi un pictor, ca să poată

A te reda, cum eşti a fi -

Alături pus, zic, câte-odată,

Chipul Venerei ar păli.

FANTEZIE ÎN STRĂINĂTATE

...Nimic nu doare-atât de rău,

decât de-un timp ferice-a-ţi aminti,

în vremuri de amar...

DANTE[34]

Dac-aş fi un vultur falnic,
Dac-aş fi un şoim năvalnic,
M-aş roti, un veac, roti,
Sus, peste-a Moldovei zare -
Cu văzduhu-i aş trăi,
Precum zeii, cu nectare.

O, căci sfântă mi-i, mereu,
Vatra sufletului meu!
Acolo-am iubit, întâi,
Aflând sensul fericirii.
Acolo-am aflat, cum îi
La gust lacrima mâhnirii.

Zi şi noapte, colo-n zbor,
Ca un duh ocrotitor,
Aş plana - o amintire
Sau răsuflet din vecii -
Peste triste cimitire,
Peste larma celor vii.

De-aş fi stea peste pământ,
De-aş fi lună de argint -
Aş luci, şi zi şi noapte,
Sus, peste Moldova mea,
Şi aş arde, un veac aş arde,
s-o tot luminez pre ea.

Şi din beznele flămânde
I-aş trimite visuri blânde
Fetei dragi, ca o lumină;

Ca-ntr-un râu de peruzea -
Eu, în lacrima-i virgină,
Razele mi-aş reflecta.

Zi şi noapte, ‘n zbor uşor,
Ca un duh ocrotitor,
Nevăzut - m-aş îmbăta
De-ale ochilor scântei,
Şi de-aproape-aş asculta
Tainele sânilor ei.

— Du-te, vis fără-mplinire!
De ce vii din amintire
Şi mă chinui nopţi de-a rândul?
Liber sunt - să plâng de dor
Şi, din străinătăţi, cu gândul,
Spre Moldova mea să zbor!

AMINTIRE

Ce poznaş
Ist greieraş:
Viaţa-şi plimbă prin câmpii;
Fără grijă,
El amijă
Între ierburile - mii.
Stă în barbă
La o iarbă
Şi aşa ziua se trece,
Ba pe-o floare,
Lângă soare,

Se-ncălzeşte şi petrece.
Legănat -
în vântul beat,
De miresme adormit.
O poveste
Viaţa-i este
Şi e tare fericit.
Omul june
Îţi va spune,
Că e el, doar când serbează.
Vise, graţii
Şi distracţii -
Iată ce-l interesează;

Să se mire,
Să se-admire:
Sta-i place cel mai mult.
Viaţa trece,
Se petrece:
Ai trăit ori ţi-a părut?
Fericit
Şi mulţumit
Tânărul este de sine.
Viaţa-i vis
Şi paradis,
Şi ca el parcă nu-i nime,
Fierea vieţii
Şi-a tristeţii
Nu mi-a fost dat să le ştiu.
Orice zi
Mi-a fost a fi

Doar cu cerul azuriu.

Zile line

Şi senine

S-au topit, precum o nea,

Griji, o mie,

Cu mânie,

Au bătut la uşa mea.

Osteneli

Şi străduieli -

Sunt ale acestei vieţi.

Înviaţi,

Vă înturnaţi,

Visuri dragi din tinereţi!

Sfântul soare

'N zi răsare

Doar odată - nu uita!

Ca-ntr-un vis,

Ca un cais,

Înflorea viaţa mea,

A plăcerii

Dulce miere

Am băut-o pân' la fund,

În întreceri

Şi petreceri

Vrusei viaţa să-mi ascund.

Dor îmi este

De-o poveste;

De cel tânăr, care-am fost.

Vremea cea

Se va-nturna?

13 Francesco PETRARCA. Canţonierul. Traducere de Eta Boieriu, Editura DACIA, Cluj, 1974, pag. 366 (Sonetul CCLX - 260).

14 Anacreon (c. 560 - c. 478 o. e. n.), poet elin.

15 Pindar (c. 518 - c. 438 o. e. n.), poet elin, autor de imnuri (inclusiv erotice).

16 Calvus.

17 Propertius (c. 49 - c. 15 o. e. n.).

18 Catullus (c. 87 - c. 54 o. e. n.).

19 Tibullus (52-19 o. e. n.).

20 Ovidius (43 o. e. n. - 17 e. n.): poeţi latini, autori şi de lirică erotică.

21 Dante (1265-1321), poet italian, autor al „Divinei Comedii».

22 Petrarca Fr. (1304-1374), poet şi umanist italian.

23 „Juan Rodriguez de la Camara, numit şi del Padron (1385-1452)... a mai scris un elogiu al femeilor...» (Juan Chabas, Istoria literaturii spaniole, Bucureşti, 1971, pag. 109)

24 Hristopoulos A. (1770-1844), poet neogrec-neoanacreontic.

25 Kisfaludy Sz. (1772-1844), poet maghiar sentimentalist.

26 Bakî M.A. (1526-1600), „poet turc. reprezentant al liricii turce din perioada clasică.» (ap. „SCRIITORI STRĂINI. Mic dicţionar», Bucureşti, 1981, pag. 33)

27 Saadî Abu. (c. 1215-1292), poet persan. Clasic al literaturii persane.

28 Anthara Ibn Shadad - „poet arab din jumătatea a II-a sec. VI (după Hrist.).

29 Mickiewicz A.B. (1798-1855), poet polon; „Simbol al luptei pentru libertate şi poet naţional al Poloniei.» (ap. „SCRIITORI STRĂINI», pag. 385).

30 Padurra Tymko (1801-1871), poet polono-ukrainean, autor şi de lirică.

31 Benediktov Vl. Gr. (1807-1873), poet rus, autor de lirică patriotică şi intim-erotică.

32 Tegner Esajas (1782-1846), poet suedez; „Lirică influenţată de idealismul clasic german, în special schillerian.» (ap. „SCRIITORI STRĂINI», pag. 564).

33 „...Trecu pe-aci un poet mare.» („...U nas gostil poăt velikii.»). Al. Hâjdău, scriind poezia închinată „Fetei moldovence», încă la 1832, se referă şi la aflarea în Basarabia, la 1820-1823, a lui A.S. Puşkin (1799-1837)...

34 Dante Alighieri. Divina Comedie, I. Infernul, Cântul V, versurile: 121-123; traducere: G. Coşbuc.

III. DIN CICLUL «FABULE MOLDOVENEŞTI»

REFORMĂ

(fragment de satiră)

Prin Europa umblă slova:
„Popoarele trezitu-s-au şi doarme doar Moldova”.
Cu-adevărat, ar trebui să mai schimbăm câte ceva şi pe la noi,
Să născocim, să zicem, nişte dregătorii noi
Sau niscaiva obiceiuri mai de soi;
Deci, mânicele să ni le suflecăm
Şi să lucrăm.
Să batem fierul cât e cald, acum!
— Fie într-un ceas bun! -
Popoarele Europei ne-o spun.
Şi iată că bărbilor de boieri veliţi,
Unii dintre ei mai mult prin bărbi vestiţi,
Bărbierul le anunţă război:
— Veniţi, bărbuţelor, la tata!
V-a sunat ceasul de-apoi.
Şi-oricum aţi da, orice aţi face - gata,
S-a cam zis cu voi.
Am auzit că-n vechea Rusie
Fost-au bărbi să fie,
Nu bărbi pe care şi le călcau boierii în picioare;

Bărbi răutăcioase de streleţi,
La vârfuri cu săgeţi.
Nu le-au domolit, însă, nici rugăciunea, nici biciul,
Ci numai bărbierul - cu briciul.
Frumuşel barba-ntre degete-o lua

Şi ca pe o iarbă-n loc o reteza,
Uite-aşa, uite-aşa!
Iar un băiat, cu o mătură uşoară,
O şi dădea mai peste prag - afară.
Orice reformă de la bărbi începe a se face
De la Alexandru [cel Bun?] încoace.
Ce-i drept, o barbă nu e nici acea „rugină de pe un metal,
Nici ca o pată de pe şal”[35],
Dar dacă metalul nu este călit
Şi şalul e cu zeci de petice cârpit,
Face, oare, să le tot curăţi mereu?
Să dai răspuns, fiţi de acord, este cam greu.
Şi n-ar strica, măcar pentru lumea cea curioasă,
Să lăsăm, pe ici - pe colo, şi câte-o barbă stufoasă;
Acest semn ar fi ca un fel de-aport
La a mai deosebi moldoveanul după port.
Sufletul, se pare, de mult el nu mai este.
Portul e şi el... o poveste.

MOŞ MARTIN CEL PROCOPSIT...

Ursaru-avea un urs;
„Dedea”-i zicea,
Din codrii de Fălciu adus.
Nu vreau să laud fiara cea;
Un lucru aş avea de spus:
Ursul ştia să se-nvârtească,
Şi alde gură-cască
Se-ngrămădeau în juru-i, „ca la urs”.
După ce-a fost să se uimească
Un tontălău, odată

(Şi-n scăfârlia boierească
Prostia intră, făr-să bată),
Îl sfătui pe bulibaşă, ‘ntr-o clipită,
Că ar fi bine
La şcoli să îl trimită
Pe urs, în ţări străine;
Acolo profesori mari va avea,
Afla-va ce e tour şi ce e pas
Şi-alte figuri - duium,
Care-s la modă-acum.
Acolo, la serate,
Acele „mode” fac să fie slutele
Frumoase toate,
Chiar dacă sunt prostuţe
Şi sunt la talie plinuţe,
Ca nişte balercuţe...
Ţiganul auzi că-n Smorgony,

Pe unde-o mai fi,
Este-o academie pentru urşi,
Şi, după ce s-a interesat cu sârg
De cărăuşi,
Cum să ajungă în acel târg,
Cu „Dedea” s-a pornit...
Şi sunt buni duşi.
Trece un, trec doi;
Aşteaptă lumea, să se-ntoarcă înapoi
Ursul, la şcoale mari pornit,
Ursul cu maniere, „procopsit”.
Au aşteptat, au aşteptat,
Şi iată-l pe ursache înturnat;

Dar nu se miră nimeni: „Ce să zici?!
Banală arătare!
De-aceştia am văzut şi pe aici,
Deşi n-au fost peste hotare!”

Urşii din străinătate, dragii mei,
Eu una ştiu:
Ca două picături de apă, seamănă cu cei
De la Fălciu...

35 Cuvinte spuse de către domnitorul moldovean Sturdza Ioniţă-vodă, pentru a înlesni „darea jos a bărbilor», în Moldova. (Nota autorului - Al. H.)

PROZĂ

În colaborare cu Boleslav HÂJDĂU

TRADUCERE: PAVEL BALMUŞ ŞI CLARA BALMUŞ

I. «POVESTEA DUCĂI-VODĂ» («DOMNIA ARNĂUTULUI»)

DUCA

Tradiţie din Moldova

„Noi nu uităm binele, dar ţinem minte şi răul”.

PROVERB MOLDOVENESC [poporan]

I

„Fost-a fost, în vremea de demult, aşa povestesc bătrânii înţelepţi, când domnul îşi iubea poporul şi poporul îl iubea pe domnul său. Pe atunci, era linişte şi pace în ţară, pentru că toţi trăiau în bună înţelegere, ca fiii aceleiaşi mame. Chiar dacă domnul, câte odată, nesocotind legile şi vechile obicee, se încumeta să-i asuprească pe plugari, să-i ocărască pe unii demnitari sau să nu respecte biserica, apoi aceste fărădelegi erau trecătoare. Puteau oare acestea să dureze, într-un ţinut, în care toţi respectau drepturile lor, şi boierii şi sătenii?...”

Cât de dulci sunt aceste vorbe ale înţelepţilor bătrâni, însă gloria şi fericirea Moldovei de mult putrezesc în mormântul Dragoşizilor. Suceava preamărită de către Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare a încetat să se afle în fruntea oraşelor moldoveneşti. Domnia [ţării] e la Iaşi, la mănăstirea

Cetăţuia, fermecată de lacrimile unei biete văduve. Cetatea de Scaun n-are binecuvântarea Sfântului Ioan [cel Nou] şi a Sfintei Paraschiva[1]. Străini-cotropitori vremelnici sunt stăpâni pe tron. Spiritul de vitejie a dispărut dintre boieri. Floarea curajului s-a ofilit în rândurile poporului.

Deja al cincilea an arnăutul Duca se joacă, după pofta sa, cu viaţa poporului [din Moldova], precum se joacă furtuna pe mare cu o luntre şubredă; şi i se rupe inima patriei în toată ziua, aşa cum plânge cu lacrimi amare o fată neprihănită în haremul unui volup- tos; însă luminosul soare străluceşte vesel de asupra palatului unui tiran şi cerul albastru nu s-a aprins încă peste această vâlvătaie sângerie.

Lasă Duca să se veselească şi să triumfe, dar nici Moldova nu va suferi vecinic. Veselia şi triumfarea ucigaşului[2] nu poate continua la nesfârşit. E straşnică tăcerea cerului, asemeni unei linişti moarte pe ocean, ca o zăpuşeală arzătoare a soarelui înainte de furtună. În curând trebuie să se hotărască soarta grozavă a unui prea nenorocit popor, care-l are în frunte pe un fericit răufăcător. Domnul de mult a lăsat ţara şi, cu nişte oşti creştineşti, sub zidurile Vienei, luptă pentru salvarea credinţei germane, în timp ce afurisiţii de leşi şi tătari ruinează creştinismul[3]. Dar bunul Dumnezeu şi sfintele lui slugi nu vor lăsa în părăsire biserica ortodoxă şi un popor creştin.

II

În vecinătatea Bucovinei, nu departe de râul Neamţ, pe culmea unui munte de cremene, în adânc de pădure, este ascunsă o sfântă mănăstire ce are o icoană făcătoare de minuni a Maicii-Domnului.

În timpuri străvechi de păgânism, la adăpostul unor stejari seculari, acolo se înălţa stana de piatră Neama[4], şi localnicii se urcau, cu sfiiciune pioasă, pe muntele abrupt, pentru a-l îndupleca pe crâncenul zeu al morţii. Însă atunci când raza luminoasă a creştinismului a înseninat Moldova, Sas, fiul lui Dragoş, a înălţat acolo o biserică şi nişte chilii pentru sihaştri[5]. De

atunci încoace volohii vin la acest lăcaş sfânt de ortodoxie nu cu un sentiment al fricii, dar cu dragoste şi multă speranţă.

La mănăstirea Neamţ, renumită din vechime prin cucernicia călugărilor săi, trăia sfântul schimnic Dionisie, pustnic zelos din copilărie, care căpătase înfăţişare de înger[6]. La el veneau să audă sfaturi şi binecuvântare domni şi mari demnitari; la dânsul îşi încercau norocul cei ce urmau să-l aibă în vremurile de cumpănă ale ţării, însă răspunsurile lui erau întotdeauna tot atât de obscure şi enigmatice, ca şi viitorul însuşi al oricărui muritor. în seara cea Sfântă, adică în ajunul Naşterii Domnului Iisus Hristos, îşi făcu apariţia în faţa lui Dionisie, între mulţi alţi boieri, un necunoscut, înalt de statură, cu o barbă neagră deasă, tras la faţă, îmbrăcat într-o vestă de fier de făcătură leşească, dar cu trăsături de ale unor domnitori moldoveni. Pe cap avea o cucă, în mâna dreaptă un buzdugan[7], iar pe umeri avea îmbrăcată o blană de samur, căptuşită cu atlas[8] alb.

— Sfinte părinte! Ţara suferă, pentru a treia oară, de tirania lui Duca. Veni-va oare degrabă timpul eliberării şi al norocului, prezis de Ştefan cel Mare? îl întrebă acesta pe schimnic.

Dionisie se uită la dânsul, îşi făcu semnul crucii, deschise Biblia şi-i răspunse:

— Mâine biserica serbează solemn întruchiparea Mântuitorului. Semne de pe cer şi de pe pământ îţi vor dezvălui destinul ţării. Însă dumneata nu eşti bărbatul prevestit de către Ştefan cel Mare. — în tot cazul, un premergător al acestuia, spuse liniştit necunoscutul şi se retrase.

III

Nu există oare vreun semn al răzbunării pe cer?... Soarele demult a apus în Marea Albastră[9], iar luna n-a apărut încă şi stelele nu s-au aprins. Doar din când în când şerpuieşte câte un fulger prin nourii negri, ca şi zâmbetul prevestitor de rău de pe faţa sumbră a lui Duca, şi se aud rostogoliri sacadate de tunet, asemeni rumorii periodice pe buzele poporului

asuprit.

Nu este oare vreun semn de răzbunare pe pământ? Râul Prut îşi scutură, cu o putere nefirească, grelele-i lanţuri, puse de iarna trecută, şi aruncă pe maluri uriaşe sloiuri de gheaţă, ca şi Ceahlăul, pe vremuri, lava-i de foc din craterul[10] său; iar de pe turla bisericii din satul Domneşti a căzut pe pământ crucea, turnată, la porunca lui Duca, din argint, dobândit prin nedreptate.

Se prea poate ca blestematul domnitor să-şi fi pus capul în război pentru nemţi şi leşi; sau a fost luat prizonier de către turci; sau, la întrecere, o fi fost ucis de către unguri[11], în pădurile dese din Carpaţi; ori să se fi înecat, la trecerea pe alt mal, în valurile unui râu, ca şi Molda lui Dragoş[12], ori o fi fost sugrumat de boierii săi, pentru cruzime şi nedreptăţi.

Însă ar fi păcat de armata moldovenească de voluntari, dacă a pierit şi ea pe pământ străin. Câte văduve şi câţi orfani vor rămânea, câte neveste fără de soţi şi câţi părinţi fără de feciori! Viaţa unor cetăţeni buni şi tineri este mult mai folositoare ţării decât moartea lui Duca. N-are decât să se întoarcă tiranul, să mai facă fărădelegi odată, însă dimpreună cu întreaga, neirosita-i oaste.

IV

...Pe drumul Cârligăturii galopează la trap nişte detaşamente de călăraşi, care se îndreaptă spre vechea cetate din Târgul-Frumos[13]. Să fie oare garda domnească? Ostaşii sunt în platoşe de oţel, cu suliţe înaripate, pe cai în armură de fier. Cântece puternice vestesc apropierea lor; dar aceste cântece nu sunt din ţara natală, ci sunt într-o straşnică, neînţeleasă limbă.

Călăreţii intrară cu încetul în cetăţuie, în hanul domnesc, şi se instalară acolo. Nimeni nu cunoştea ţinta acestor oaspeţi misterioşi; dar despre căpetenia lor începură dintr-odată a bântui în popor fel de fel de zvonuri. Unii socoteau că-i Hâncu, scăpat de execuţia de la Liov şi care caută să se răzbune, cu ajutorul ardelenilor[14], pe Duca. Alţii ziceau că-i

vreun voievod-mazil[15], care, împreună cu nişte aliaţi leşi, cu cazaci, râvneşte pentru a doua oară la tron. Iar alţii îşi închipuiau că păgânul de Sobiesky venise să-şi bată joc de lăcaşul sfânt al ortodoxiei[16].

Unii dintre boieri cunoşteau, se pare, adevărul; dar ascundeau acest lucru în sinea lor, precum tăinuiesc Carpaţii minereul de aur în străfunduri de pământ. Ei veneau adesea în cetăţuie din Iaşi şi din oraşele învecinate; petreceau zile la rând în chefuri şi nopţile în consfătuiri.

Existau bănuieli că se punea la cale ceva grandios. Numărul călăreţilor crescu repede. Ei se adunau din ţinuturile megieşe, în care se interesaseră de domn, de favoriţii acestuia; şi nu arareori aceştia îi apărau pe locuitori de obrăznicia sameşilor[17] lui Duca. Po- porul ajunsese de acum să-i socoată de îngeri păzitori ai lor.

Domnul trimisese deja pe un curier, să înştiinţeze Divanul despre apropiata sa venire în capitală şi să-i poftească pe toţi boierii, mai mari şi mai mici, la un chef, la moşia sa proprie, Domneşti, pentru a întâmpina Noul an. Boierii, părăsind Iaşii, se mutară, înainte de timpul fixat, în cetăţuia Frumoasa, care se găsea la o depărtare de cinci ore de călătorit[18]. Înăuntrul cetăţuiei începu- seră discuţiile zgomotoase, dar după zidurile acesteia totul părea mort. Doar ecoul repeta din când în când strigătul „Să ne stăpânească Ştefan!”

V

În ziua de Anul Nou[19], boierii se adunară la Domneşti, în palatul pentru petreceri din afara oraşului, aşteptându-l pe Duca. Dimineaţa, când se auzi primul clopot ce anunţa începutul slujbei în biserică, răsunară nişte împuşcături de armă, care vesteau intrarea apropiată a domnitorului. Toţi boierii cei mari, pe cai împodobiţi bogat, iar cei mai mici mergând pe jos, îi ieşiră în întâmpinare. Domnul, înconjurat de o ceată din treizeci de copii ai boierilor, îi salută pe cei care-l întâmpinau cu mândrie şi cu măreţie:

— Oastea mea aleasă a căzut pe câmpul de luptă cu cinste; iată doar o mică rămăşiţă a acesteia! Dar în locul copiilor pierduţi şi al apropiaţilor

voştri eu am primit răsplata cea mai măgulitoare: pe cea mai frumoasă captivă din seraiul marelui vizir. Bucuraţi-vă, credincioase slugi ale mele; ea va fi doamna voastră.

Boierii tăceau şi se închinară până la pământ.

VI

Nişte mese mici şi rotunde din salon erau încărcate cu tot felul de bucate şi băuturi. La una dintre aceste mese, acoperită cu o faţă de masă de brocart auriu, şedea domnul dimpreună cu favoriţii săi: hatmanul[20] Minoraşco [=Mironaşcu?], vistiernicul[21] Costan şi banul[22] Neguţă. La celelalte [mese] şedeau boierii, fiecare după rangul ce-l avea, în localitatea de unde provenea, începând cu cei mai mici. Postelnicul, cu sceptrul său de aur, stolnicul şi paharnicul, cu lungi toiege de argint şi împodobite cu pietre scumpe, se aflau în spatele minunatului scaun domnesc. În urma fiecărui boier stătea arnăutul[23] său, într-o haină roşie de catifea, cu câte două pistoale băgate pe după un chimir din saftian verde, pe cap cu câte o căciulă mică şi rotundă din blană de miel de Soroca. La fiecare uşă fuseseră puşi dărăbani[24] şi ciohodari[25].

Cât au stat la masă, se întronase tăcerea; doar câte o dată boierii şuşoteau ei înde ei. Spre sfârşitul mesei, paharnicul aduse unuia dintre boierii cei mici, marelui sărdar[26] Constantin Tobacan[27], pe o tavă de aur, un preţios pocal cu vin de Tokay, care proclamă:

— Pentru sănătatea şi bunăstarea marelui demnitar şi domn Ştefan Petriceicu! Bău şi înmână pocalul boierului ce şedea lângă dânsul.

Duca sări de lângă masă şi se repezi cu iataganul asupra lui Tobacan, însă pe acesta îl apără de lovitură propriul arnăut. Între boieri se făcu o oarecare frământare. Cupa din care se bea pe rând, făcând ocolul în jurul mesei, trecea din mână în mână şi peste tot se auzeau exclamaţiile puternice: „Să domnească Ştefan Vodă!”

între timp, hanul şi palatul se umplură de leşi, cazaci şi arnăuţi. Uşa

se deschise şi intră Ştefan Petriceicu, însoţit de către hatmanul căzăcesc Kunitzky, de către colonelul polonez Dimidetzky şi de către nepotul [celui dintâi] Vasile Bainsky.

— Capul plecat sabia nu-l taie, spuse cu umilinţă Duca, adresându-se domnitorului nou-ales.

— Ştiu, dar numai în zicală, răspunse Ştefan Vodă şi porunci să-l pună pe Duca în butuci.

VII

Turme de oi de acum ieşeau în câmp, când pe piaţa cea mare din Soroca se opri, dinaintea porţilor Căpităniei, o căruţă hrentuită, înconjurată de nişte călăraşi ai Marii Armăşii[28]. În căruţă, pe nişte paie aproape putrede, era întins un ocnaş pus în obezi, într-o manta de arnăut. Pe faţa lui se putea citi o puternică luptă de pasiuni: răzbunare, căinţă, mândrie şi ruşine.

El porunci să fie ridicat, se aşeză, aruncă în jur o privire sălbatică şi, cu o voce tare, de suveran, o chemă pe o bătrână, care trecea pe alături, cu un ulcior mic de lapte.

— Dă-mi nişte lapte, să-mi potol setea!

— Aş fi bucuroasă şi din inimă, şi din suflet, sărman nenorocit! Dar, mă jur pe cinstea mea, că-mi mor copiii de foame, iar eu nu voi îndrăzni să împart între ei din acest lapte. Tu, se vede treaba, ai auzit şi singur despre lăcomia de bani a domnitorului Duca. El ne-a ruinat Moldova cea bogată... Bătrâna se uită ţintă la ocnaş şi clătină din cap:

— Se prea poate să fii vreo jertfă a slugoilor lui Duca! Pe tine te chinuie amarnic setea; faţa ta s-a schimbat atâta. Mă tem de păcatul de a te refuza. Trage o duşcă, pentru a prinde la puteri din lapte; însă dacă chiar acum tiranul benchetuieşte, apoi să se prefacă băutura-i cea dulce în otravă pentru dânsul!

Ocnaşul tăcea ursuz; luă cu mâna tremurândă căuşul cu lapte, bău... şi începu a slobozi sânge.

VIII

Lângă malul moldovenesc al Nistrului, dincolo de Soroca, faţă în faţă cu Jampolul polonez, alături de un drum de ţară, se înalţă o movilă, acoperită de buruieni şi de mărăcini; acolo nu creşte nici alba betonică, nici trandafirul de câmp. Porumbeii şi turturicile nu zboară pe lângă acel loc; numai şerpii cresc în iarba înaltă şi din când în când se vaietă posomorâtă o bufniţă, pe o veche ţandără de cruce.

Sub dâmbul acela, în pământul jilav, fără orice pomeniri şi panihidă, a fost ascuns trupul domnitorului Duca; dar duhurile rele, dacă ar fi să credem celor povestite de bătrânele vrăjitoare, după trei zile, l-au dus pe Măgura şi l-au înmormântat acolo cu fast şi strălucire.

* * *

Acestea sunt spusele tradiţiei despre moartea domnitorului Duca! Ceea ce este esenţial se potriveşte cu mărturiile istorice; dar se poate oare cere acelaşi lucru şi în amănunte? închipuirea capricioasă a poporului, fără a ştirbi ceva din meritele binefăcătorilor săi, sporeşte întotdeauna păcatele răufăcătorilor lui. Poporul rar când cunoaşte calea de mijloc, în părerile sale; în cea mai mare parte, lui îi plac exagerările. Binefăcătorul este adesea idolul dragostei şi adorării sale; răufăcătorul constituie obiectul urii şi al dojeniturilor lui. Tradiţia cea ranchiunoasă nu uită, în Moldova, numele lui Duca, şi volohul începe şi încheie istorisirea sa despre acesta cu proverbul: „Noi nu uităm binele, dar ţinem minte şi răul».

Originea lui Vasile [=Gheorghe!] Duca este necunoscută. Potrivit mărturiei lui [D.] Kantemir, acesta era grec-rumeliot; dar cronicarii din popor îl numesc arnăut din Albania. Vasile Lupu, în anul 1642, îl primi pe lângă curtea sa, în postură de cămăraş. Fiul lui Vasile [Lupu], Ştefăniţă, în anul 1661, i-a acordat boieria [mare]. Eustratie Dabija, măritând-o cu dânsul pe fiica sa Daphna, l-a ridicat la rangul de mare vistiernic, în anul

1663.

Moartea socrului [Eustatie Dabija] i-a deschis lui Duca drumul înspre tron, în anul 1666; însă cruzimea şi lăcomia pentru bani l-au făcut în curând atât de mult urât, de către boieri, încât, temându-se de un complot, după o domnie de şase luni, el renunţă la guvernare, în folosul lui Ilie, fiul lui Alexandru al IV-lea [«zis Iliaş»].

Însă un tiran, care e lipsit, odată cu puterea, de forţa de a face nelegiuiri, nu poate fi nepăsător faţă de tron. Prin uneltiri şi tertipuri, Duca obţinu domnia, pentru a doua oară, la începutul anului 1669. Nici complotul pus la cale sub conducerea lui Hâncu, nici plângerile şi pârile, înfăţişate la Poartă, din numele tuturor boierilor, de către stolnicul Hain, nu au putut să-l izgonească din Moldova, pentru că el avea un puternic apărător în persoana lui Kaplan-Paşa din Aleppo. După alţi trei ani de nelegiuiri, în 1672, din cauza îndeplinirii prea încete a unor însărcinări ale sultanului Muhammed al IV-lea, care l-a expus pe Duca bănuielii că ar fi încheiat un tratat cu polonezii, şi el a fost lipsit de titlul de domnitor, în luna iulie. Drept succesor al său fu ales, de către boierii ţării, volohul neaoş Ştefan Petriceicu.

După ce nu-i mersese, în două rânduri, în Moldova, Duca hotărî să-şi încerce norocul în Valahia (întrucât libertatea de a face nelegiuiri, pentru un răufăcător, este o fericire). În anul 1674, sultanul, în urma demersului marelui vizir Kiopruli, al caimacanului Mechmet-Paşa şi al postelnicului Mihail Cantacuzino, îl confirmă pe Duca drept domnitor al Ţării Româneşti. După ce se află [aici] pe tron cinci ani, el primi poruncă să cedeze Valahia lui Şerban Cantacuzino şi să plece iarăşi să domnească în Moldova.

Astfel, în anul 1679, Duca apăru, pentru a treia oară, la Iaşi. Dar la sfârşitul anului 1683, după multe nelegiuiri, el a fost prins, în satul Domneşti, de către aliaţii fostului domnitor Ştefan Petriceicu, şi trimis în Polonia.

Cronicarii nu pot cădea de acord în ceea ce priveşte mărturiile

despre locul unde a murit Duca. Gebhardi e de părere, că Duca ar fi murit la Varşovia, în anul 1684. Martin Schmeizell menţionează Liovul drept loc al morţii acestuia, în închisoare, în urma unui atac de apoplexie, în anul 1685. Franz Reinald prezintă o mărturie diplomatică, precum că [Duca] ar fi fost executat la graniţa cu Polonia, în mod samavolnic, de către Ştefan Petriceicu, la începutul anului 1684. Miron Kostyn şi unii dintre ceilalţi cronicari ai Moldovei susţin, că acesta ar fi murit în 1702, în ţara celor Şapte Cetăţi [=Transsylvania]; cu acest lucru e de acord şi Engel. Unul singur, Nestor [=Grigore?] Ureche, Akusileu al moldovenilor, prin simplitatea sa, luând drept adevăr unele „basne» ale poporului, se împacă cu istorisirea tradiţiei despre Duca.

Vasile [=Gheorghe] Duca a avut numai un fiu, cu numele Constantin, şi care va moşteni viciile şi nelegiuirile tatălui. El a fost instruit, la Constantinopol, în spiritul filosofiei peripatetice, de către un oarecare Spandonius, şi-i întrecea pe toţi contemporanii săi întru cunoaşterea limbii şi literaturii greceşti.

Constantin Duca a fost domnitor în Moldova în două rânduri: din 1693 şi până la sfârşitul lui 1695, iar din 1701 - până în ianuarie al anului 1704. „Domnia lui a fost asemeni domniilor tatălui său».

Alexandru HÂJDĂU

(Publicată, iniţial, în limba rusă, în
revista VESTNIK EVROPY, 1830,
nr. 23 şi 24, pag. 181-197).

DABIJA

Povestire adevărată din Moldova secolului al XVII-lea

Şi-a zis Duca: să-i aprindem casa
[lui Eustratie Dabija], *Când va*
şedea domniţa la masă...

Dintr-un cântec moldovenesc

[poporan]

Auzit-aţi, oameni buni, cu cele două urechi ale voastre, despre slava domnitorului Istrat[29] Dabija? Desigur, aţi auzit! Chiar dacă mama v-a născut pe lume surzi şi chiar dacă n-aţi asurzit de tunetul sfântului Ilie[30]. Dar aţi văzut cumva, oameni buni, cu cei doi ochi ai voştri, renumele domnitorului Istrat[e] Dabija?...

Dacă aţi fost cumva peste apa Prutului, se prea poate să fi văzut palatul acestuia; ca luna cea îmbujorată, ca luna cea clară, aşa-i de luminos, astfel străluceşte palatul domnitorului Istrat[e].

Dacă aţi fost la Câmpulung Rusesc[31], se prea poate să fi văzut turma lui; precum [strălucesc] pe cer luminoasele steluţe, tot astfel paşte în voie turma domnitorului Istrat[e].

Palatul domnitorului Istrat[e] nu-i ca alte palate... În odăile [lui] podeaua este macerată cu argint leşesc, podul este acoperit cu ducaţi ungureşti, pereţii sunt plini de oglinzi germane, ferestrele sunt din sticlă transparentă, obloanele sunt vopsite ca iconostasul Trei-Ierarhilor[32], uşile sunt din tisă şi cedru, cu zăvoare aurite, iar acoperişul este vopsit tot verde, ca o fragedă primăvară... Drept slujbaşi ai săi erau nu arnăuţi şi ţigani, ci boieri şi feciori de boieri, în cisme bulgăreşti, în haine de mătase, brodate cu aur, în blănuri de zibelină şi samur, cu căciuli înalte-înalte, cu pene de toate culorile - ca pe cuca unui domnitor... Straja lui era nu din dărăbani şi ciohodari, dar din codreni din părţile Fălciului[33], credincioşi lui ca pământul, puternici ca apa, iuţi ca focul. Palatul domnitorului Istrat[e] nu era ca alte palate.

Turma domnitorului Istrat[e] nu era ca alte turme. Mioarele şi căpriţele lui umblă ca nişte fete, spălăţele, albişoare, ca de sărbătoarea Lelei-Maria[34], lâna le e împletită în zulufi, precum e cosiţa miresei până la cununie, şi e moale-moale, ca mătasea brută. În luncile sale iarba-i mătăsoasă, brodată cu flori mirositoare-mirositoare, ca o palmă

bisericească; în fântâni apa-i dulce şi răcoroasă, iar adăpătoarele pe la aceste fântâni sunt scobite în piatră cioplită, în piatră de peste mări; staulul este ca o casă boierească, larg şi curat, spălat şi acoperit. Ciobenii lui sunt îmbrăcaţi pe deasupra cu bunde soioase, dar sub bunde poartă brocart de aur, pe picioare au parcă opinci, iar sub opinci nişte papuci galbeni, în mâini [ţin] nişte ciomege groase, însă ciomegele acelea sunt bătute cu galbeni. Turma domnitorului Istrat[e] nu este ca alte turme.

Slăvit este domnitorul Istrat[e] Dabija; vestite sunt şi palatul său, şi turma lui; dar mai cu renume are el o piatră preţioasă, o nestemată singuratică - domniţa[35] Daphna.

Bogat şi mare este domnitorul Istrat[e] Dabija; însă el nu-i bogat prin aur unguresc şi nici prin argint leşesc, ca Vasile Lupu, ci este bogat prin fiica-domniţă Daphna; şi el nu este mare prin curtea-i numeroasă, ca Alexandru cel Bun, şi nici prin războaiele de peste Dunăre şi de peste Nistru, ca Ştefan cel Mare, ci-i vestit prin fiica-domniţă Daphna.

Istrat[e] Dabija avea o unică fiică; una, precum e soarele în plină zi, precum e singură luna în neagra noptilică. Şi era frumoasă fiica lui, domniţa Daphna, mai frumoasă ca o brânduşă[36], care creşte primăvara devreme, mai frumoasă decât un măr domnesc[37], care se coace toamna târziu. Mijlocelul ei era aşa de bine făcut încât amintea de viţa de Odobeşti[38] sau de plopul bizantin, care se înalţă pe malurile Nistrului. Ochii ei erau albaştri, precum e faţa cerului, iar sprâncenele negre, ca pana corbului. Luminoasele-i plete blonde, ca aurul purtat pe undele râului Bistriţa[39] cea aurită, se ondulau sub formă de cârlionţi pe lângă gâtu-i alb, precum e pieptul unei lebede dunărene. Aşa cum este Daphna, o altă domniţă ca ea nu a mai fost în Ţara Moldovei, de atunci, de când a dispărut frumoasa Rusanda[40].

Şi magnaţi ungureşti, şi pani leşeşti, şi un domn din Muntenia, şi un voievod din Ardeal au încercat a se înrudi cu domnitorul Istrat[e]. Nici în Ţara Ungurească, nici în Ţara Leşească, nici între munteni şi chiar nici între ardeleni nu se află un mire vrednic de frumoasa domniţă. Domniţa Daphna spumega de mândreţe, precum face spumă un vin nou închis în nişte vase

compacte. Anevoie era să obţii cuvântul ei „da», şi mai anevoie mâna ei, şi încă şi mai greu era să-i poţi câştiga inima.

Pe lângă curtea luxoasă a domnitorului Istrat[e] îşi făcea slujba un tânăr arnăut, căminar al domniţei, Vasile [=Gheorghe!] Duca, favorit al domnului şi al Divanului. Prin comportarea lui şireată, el reuşi să-şi înnobileze obârşia inferioară, iar datorită minţii sale agere dânsul câştigă dragostea şi stima celor din jur.

Înflăcărat, ca cerul de vară al ţării sale de baştină, şi ingenios ca o teribilă armă arnăuţească, căminarul Duca nu putea să se uite indiferent la frumoasa domniţă, căreia îi era slugă, ci, pornit fiind, el nu putu să-şi ascundă iubirea sa, ca pe o mică scânteie, acoperită de o masă de cenuşă, nemistuită încă, dar incapabilă deja a izbucni în flăcări, fără lumină şi fără de aer.

Duca se îndrăgosti de domniţă, dar ce distanţă extremă era între un sărman căminar şi unica fiică a unui bogat şi vestit domnitor!

Dar domniţa? Ea nu-l iubea pe Duca. Ochii lui mari şi saşii, sprâncenele lui dese şi sumbre, fizionomia sa grosolană şi sălbatică provocau o involuntară mişcare de frică.

Comportarea şi mintea lui îi entuziasmau pe toţi în jur; însă ele nu au putut să o încânte doar pe domniţă, căreia îi era pe plac frumosul de dragul frumosului.

„Domniţa nu mă iubeşte!”, îşi zise odată Duca, şezând de unul singur, acufundat în gânduri adânci, între nişte puternice frământări ale inimii. „Domniţa nu mă iubeşte, dar ea trebuie să fie a mea sau eu nu mă mai numesc fiu al renumiţilor munţi Balcani!”

Mare zgomot şi chefuire domneau în palatul domnitorului Dabija Vodă; răsuna muzica poporală, răsunau cântece poporane. Venise ultima zi de veselie comună, în cetatea de scaun, întrucât lua parte, pentru ultima dată, la petrecere domniţa Daphna.

Bătrânul domn, cedând stăruitoarei dorinţe a fiicei sale de a se duce la o sfântă mănăstire şi de a se căsători, astfel, în faţa altarului

Mântuitorului şi al Preacuratei Fecioare, cu Credinţa, Speranţa şi Iubirea, dădea, în palatul său, un ospăţ comun de seară, pentru toţi locuitorii capitalei, ospăţ la care trebuia să asiste şi domniţa, îmbră cată, pentru ultima oară, în bogatele-i veşminte de salon; pentru cea din urmă dată, într-o veselă adunare lumească.

A doua zi, nimeni nu ar fi putut recunoaşte în persoana domniţei pe cea care, în ajun, îi fermecase pe toţi. Ea urma să fie înveşmântată într-o mantie neagră de lână, să fie îmbrobodită cu o năframă groasă şi neagră şi să poarte mătănii negre în mâini.

Pentru ultima dată, domniţa Daphna părea şi mai frumoasă, ca niciodată, atât de frumoasă, pe cât de frumoasă e cea dintâi zi a primăverii, când fetele din Moldova formează o vrăjită horă pe malul unui paşnic lac, la umbra unor tei şi frasini, sub sunetele poporane de ţambal.

Duca nu lua parte nici la interpretarea cântecelor, nici la cea a dansurilor; cu înfăţişare posacă, el trecea pe lângă fiecare, urmărea pe fiecare, dar nu spunea nimic nimănui, şi nu răspundea la vorbele nimănui.

— Găminare Vasile [=Gheorghe!], îi zise cu blândeţe domnitorul, chemându-l la sine pe Duca, tu ai slujit cu credinţă şi dreptate pe domniţa noastră; mai fă-i, dar, un ultim serviciu: roagă-l pe Preasfântul Părinte, pe mitropolitul Dosoftei şi pe sfinţii vlădici de Rădăuţi şi de Roman, ca s-o binecuvânteze pe domniţa Daphna, în faţa întregului popor... Şi domnitorului îi dădură lacrimile.

Precum şerpuieşte un fulger peste nori, aşa scânteiau ochii cei saşii ai lui Duca, uitându-se, poate, cea de urmă dată, la frumoasa domniţă. El făcu o plecăciune până la pământ în faţa domnitorului şi ieşi.

— Foc! Foc! Arde palatul! se auzeau strigăte în toată capitala. Călăraşi de ai Agiei[41], cu enorme butoaie de apă, se şi repeziră drept spre palat, care era cuprins de flăcări din toate părţile.

Însă în lăuntrul palatului, în bogatele camere domneşti pentru musafiri, nimeni nu ştia şi nu simţea pericolul. Splendida luminare a hanului domnesc, amestecându-se cu sacadata flacără a incendiului,

prezenta o privelişte îndoit minunată, care îndepărta orice bănuială despre vreun pericol apropiat.

Numai una domniţa Daphna, plictisită de ospăţul îndelungat şi excesiv de zgomotos şi dorind să vadă cât mai curând îndeplinit ritul sufletului său evlavios, presimţi, însă cumva obscur şi neclar, un fel de rea prevestire în această iluminare. Apropiindu-se, dimpreună cu tatăl ei, de fereastră, ea îi zise zâmbind: „Această lumină exagerată, se pare, vrea să mă reţină pentru lume».

În sfârşit, strigătele puternice ale călăraşilor de la Agie, apoi zgomotele alarmante de tobe şi violente dangăte de clopot au dat de veste lumii de la curtea domnească despre iminentul pericol; toate intrările şi ieşirile fuseseră deja cuprinse de violentele flăcări.

Bătrânul domn, strângând la piept cu disperare pe unica sa fiică, se ruga de toţi s-o scape, făgăduind drept răsplată şi domnia sa, şi toate bogăţiile sale.

Tânăra domniţă, sărutând mâinile tatălui său, îi ruga pe toţi să-l scape pe dânsul, făgăduind drept recompensă şi inima sa, şi mâna sa.

— Doamne! Doamne! Scapă-mi fiica!

— Doamne! Doamne! Scapă-l pe tata!

Astfel, rând pe rând, se rugau la Dumnezeu domnitorul şi domniţa. Boierii şi toţi ceilalţi se rugau fiecare pentru sine, şi căutau scăpare fiecare numai pentru sine.

Cine o fi fiind oare acest om, jumătate pârjolit, cu faţa pârlită, negru, ca şi cărbunarul de la Fălciu sau ca păcurarul de Tigheci[42], care tremură totul, se bagă în foc şi pară şi se vâră cu forţa în palatul domnesc? Pe cine caută el?... Ce doreşte?... Dacă ea e vie?... şi dacă a scăpat nevătămată cumva? „...Lăsaţi-mă la dânsa! Daţi-mi-o mie!»

Apariţia neaşteptată a acestui necunoscut înfricoşător şi negru în sala solemnă a petrecerii comune, într-un moment de generală învălmăşeală, i-a uluit pe toţi cei prezenţi aici şi rămaşi neclintiţi. Superstiţioşii bătrâni şi bătrânele au început a-şi face cruce, a bate mătănii

şi a se ruga ba la Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava, ba la Sfânta Paraschiva [de la Iaşi]. Tineretul scoase pe dată săbiile şi iataganele, uitând că, chiar dacă scăpau de straşnicul necunoscut, care putea să cadă jertfă vreunei arme, nu se vor salva de para focului, care sfidează şi săbii, şi iatagane. Fetele, mai timide, începură a se ascunde în camerele din colţuri, scoţând ţipete şi strigăte de plânset. Numai domnitorul şi domniţa nu manifestau nici o mişcare, rămânând mereu îmbrăţişaţi.

— Îi vie! Teafără! Sunt lângă ea! Dânsa-i a mea! strigă, exaltat, omul cel negru, apoi, într-o clipită, cu mâinile sale colosale, îi apucă pe domnitor şi pe domniţă şi îi târî cu forţa după sine.

Palatul fu pe jumătate salvat de Agie; puţini dintre oaspeţi căzuseră jertfe ale focului. Însă unde-i domnitorul? Unde să fie frumoasa domniţă?

În mijlocul poporului superstiţios al capitalei, în aceeaşi noapte, se răspândi zvonul, că domnitorul şi domniţa ar fi fost răpiţi de duhul cel rău şi duşi tocmai pe dealul Măgura[43], unde au şi dispărut fără de urmă, iar boierii, chiar atunci, au început să se agite şi să discute despre alegerea unui alt domnitor. Răul mai mic fusese uitat, căci, potrivit spuselor poporului, nenorocirea mai mare abia urma să aibă loc. Toţi erau în aşteptarea unui calm al dimineţii.

A doua zi, disdedimineaţă, s-au auzit primele dangăte puternice de clopot, la Sf. Mănăstire Frumoasa[44]; din toate părţile capitalei poporănii se grăbeau buluc să intre în biserica sfintei mănăstiri pentru femei; fiindcă primul dangăt timpuriu le prevestise ori o bună veste generală, de bucurie, ori o veste rea, despre vreo scârbă a întregului popor.

În mijlocul bisericii era amenajat un analoghion bogat ornamentat, cu două coroane pe el, iar pe jos era aşternut un covor scump.

Din altar ieşi, cu paşi lenţi, mitropolitul Dosoftei, însoţit de doi vlădici şi de un numeros cliros; se apropie de analoghion şi-i chemă la sine pe domniţa Daphna şi pe căminarul Duca, ridicat deja, de către domnitor, la rangul de mare vistiernic. Ei s-au oprit pe covor. De asupra lui Duca ţinea coroana marele logofăt Sandulachi Balş, iar de asupra capului domniţei -

Agaphiţa, soţia marelui logofăt Tudoraşcu Petriceicu.

„În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh, se cunună robul lui Dumnezeu Vasile [=Gheorghe!] cu roaba lui Dumnezeu Daphna...” Poporul, înduioşat, plângea şi, în sufletul său, binecuvânta această pereche; atât de puternică era dragostea sa pentru frumoasa lui domniţă.

Ceremonia cununiei se săvârşi, iar clirosul cântă: „Să fie întru mulţi ani fericiţi, asemeni lui Ştefan cel Mare! Să fie [tinerii însurăţei] fericiţi, asemeni lui Alexandru cel Bun!” - „Amin! Amin!»[45], repetă poporul.

Astfel sună tradiţia poporului moldav despre începutul măreţiei arnăutului Vasile [=Gheorghe!] Duca! Dând foc palatului şi salvându-i, în timpul incendiului, pe domn şi pe domniţă, el primi, drept recunoştinţă, mâna Daphnei, şi, prin aceasta, îşi croi drum spre tron, pe care urcă după moartea socrului său, a domnitorului Istrat[e] Dabija. „Nu prea multă vreme cunoscu domniţa bucuriile căsniciei”, spune cronicarul Nestor [?] Ureche [?]. Duca, obţinând domnia, îşi înfiinţă un harem şi aduse la curte şase ţiitoare. Din căsătoria cu Daphna el avu numai un fecior, pe Constantin, care a fost domnitor [în Moldova] între 1693 şi 1696, apoi între 1701 şi anul 1704.

Boleslav HÂJDĂU

(Publicată, dimpreună cu
„HÂNCU”, sub titlul general
„Moldavskie legendy”, în revista
Severnyi arhiv i Otecestvennye
zapisky din Sankt-Petersburg,
1838, vol. I, p. a II-a, pag.
230-239.)

HÂNCU

TRADIŢIE DIN MOLDOVA SECOLULUI AL XVII-LEA

Domnul vrea, Hâncu ba...

Proverb moldovenesc [poporan]

Născut în munţii Balcani, crescut de către haiducii arnăuţi, în unul din defileurile de la Rodoboj, ajungând, prin nelegiuiri, să aibă relaţii de rudenie cu familia domnească a lui Dabija şi, astfel, în sfârşit, obţinând tronul, după moartea acestuia, Duca, devenind domn-stăpânitor al Moldovei, nu a reuşit să se armonizeze, prin iubire şi binefaceri, cu poporul său. Moldova era pentru dânsul un tărâm al jafurilor şi tâlhăriilor arbitrare.

Impozitele şi birurile excesive îi sporeau vistieria, iar cruzimile lui din cale afară insuflau poporului frică şi dispreţ pentru dânsul. Poporul căuta, dar nu vedea în mijlocul său pe vreun răzbunător. Virtutea înnăscută se ofilea sub povara sceptrului de fier, iar viaţa şi forţa tânjeau după o căpetenie, care, concentrând totul într-o faptă eroică, ar fi putut trezi mişcarea întregului popor şi să valideze din nou, în societate, libertatea şi voinţa, opunându-se ticăloşiilor unui ucigaş [asasin, geniu rău][46].

În timpul domniei lui Duca, principalele victime ale cruzimii şi împilărilor acestuia erau armenii. Ei intraseră în Moldova şi se aşezaseră aici încă pe timpul domnitorului Alexandru cel Bun, şi atunci, la porunca domnească, lor le-au fost repartizate pentru trai oraşele: Suceava, Iaşi, Roman, Hotin, Vaslui şi Dorohoi. De atunci, ei au trăit aici, ocupându-se cu tot felul de meşteşuguri şi de comerţ. Prin spirit puternic şi prin artă experimentată în târguială, ei au reuşit, în scurtă vreme, să acapareze nenumărate avuţii şi comori, şi, folosindu-se de înlesniri din vremuri de demult, ei se deprinseseră cu libertatea şi cu o anumită independenţă de la sine.

Duca, cel dintâi, s-a hotărât să tulbure această liniştită reşedinţă a armenilor. Atunci când ei au renunţat să plătească birurile apăsătoare, invocând drepturile şi libertăţile dăruite lor de către domnitorii de mai înainte, Duca a poruncit să li se ia cu forţa casele şi să fie jefuite toate averile lor, dând voie să fie spânzurate, tăiate, înecate cele mai vestite familii armeneşti. Poporul, îndeosebi cei din comerţ, pizmuindu-i pe armeni

şi lipsindu-le capacitatea de a se compara cu dânşii, îndeplineau cu plăcere dispoziţiile domnitorului. În astfel de chip începu prigoana naţională a armenilor, marcată de cazuri extreme de cruzime şi persecuţii.

La acea vreme, trăia în Iaşi armeanul Ovanes [=Ivan?] Paschalis, înrudit cu familia patriarhilor de Ecimiadzin, un om extraordinar de bogat şi care se bucura de titlul de principe, acordat de către compatrioţii săi. Înspre dânsul erau îndreptate privirile tuturor armenilor, cu iubire şi cu nădejde, de parcă ar fi aşteptat din partea lui verdictul destinului lor. Era de ajuns o vorbă a lui, pentru ca armenii din Moldova sau, cu toată gloata lor, să treacă hotarul altui stat, părăsind această ţară nerecunoscătoare, ori, punând mâna pe arme, să se ridice bărbăteşte împotriva prigonitorilor, apărându-şi astfel drepturile asupra averii lor agonisite. Însă prinţul de Ecimiadzin, precum era numit, în cea mai mare parte, Ovanes, rămânea liniştit, de parcă nu observa sau nu ar fi ghicit din timp dorinţele compatrioţilor săi. Mulţi dintre aceştia începură a-l bănui, bizuindu-se pe faptul că, în mijlocul persecuţiilor generale, în timpul declanşării furtunii de distrugere în masă, în Moldova, a comunităţii armeneşti, el rămânea întreg şi nevătămat, asemeni unei stânci neclintite în mare, pe când totul în jur se zbuciumă şi freamătă.

Ovanes, însă, era credincios şi religiei sale, şi conaţionalilor săi; el aştepta numai timpul şi prilejul nimerite, iar pentru a obţine cel mai sigur succes, el se prefăcea că este un martor şi un observator nepăsător al stării nenorocite în care se aflau ai săi; altminteri, în pieptul lui dădea în clocot dragostea pentru dânşii, dar şi mai puternic îl frigea patima de răzbunare, total firească tuturor celor proveniţi din fierbintele Orient [=Răsărit].

Prinţul Ovanes avea o fiică, în persoana căreia darnica natură adunase toate acele farmece care pot fi găsite doar în Asia, leagănul primordial al frumuseţii şi al omenirii. Părul ei era atât de negru, precum este preţiosul lemn de abanos, şi moale ca mătasea persană; atât de ondulat, cum este bucla mamei Eva[47]; sprâncenele ei se învolburau ca un curcubeu de asupra unor ochi frumoşi, în care se îngânau ziua cu noaptea, bătând într-un sublim de întuneric-lumină [clar-obscur?]. Pe obraji îi înfloreau

trandafiri de Caşemir, feciorelnici ca şi creasta Araratului, neatinsă încă de talpa vreunui muritor de rând. Buzele-i păreau sculptate din cel mai curat lapte şi din sânge de porumbel[48]. Pieptul i se unduia atât de uşor şi liber, ca puful purtat pe aripile unui aer liniştit de primăvară. Talia ei era atât de suplă şi zveltă, precum este cedrul pe culmea Libanului. Fiica prinţului Ovanes, Hanca, era mai fermecătoare decât orice farmece şi mai frumoasă decât orice frumuseţe închipuită; iar prinţul Ovanes se mândrea cu fiica sa mai mult decât [se fălea] Duca cu principatul său şi cu nenumăratele sale bogăţii. Hancăi, i se părea bătrânului ei tată, îi fusese sortit să devină Esthera poporului armenesc, şi nu visează poate evreii cu atâta înflăcărare la Mesia al lor, aşa cum se gândeşte Ovanes la Hanca sa.

Precum era prinţul de Ecimiadzin, Ovanes Paschalis, pentru neamul armenesc, iar pentru Ovanes frumoasa, neasemuita lui fiică Hanca, tot astfel i se părea poporului din Moldova marele hatman Ioniţă [=Mihalcea?] Hâncu. Acesta provenea dintr-un neam, care dispunea cândva de numeroase moşii, în ţara celor Şapte Cetăţi [=Transsylvania]. Înzestrat cu o minte ageră şi pătrunzătoare, el întrunea în persoana sa şi o voinţă fermă, de nestrămutat, având şi o forţă fizică uimitoare şi deosebită, atât de mare, încât doar cu o singură mână putea, adesea, să oprească mişcarea unei roţi de moară, care se învârtea mânată de cea mai repede apă. Din toţi boierii ce se ploconeau în faţa domnitorului Duca, numai el unul nu i se închina, ci se împotrivea cu îndârjire tuturor hotărârilor şi poruncilor domneşti. Iubit de ostaşi, el nu se temea de vicleşugurile răuvoitoare ale lui Duca. Îmbrăcat mereu cu o jiletcă de fier, el se încumeta adesea a-l băga în sperieţi pe domnitorul său, şi în Divanul domnesc îşi spunea curajos părerile, îşi manifesta voinţa împotriva celei a domnitorului şi, numindu-l deschis pe Duca nicovală[49], îi zicea nu o dată, că el [=Hâncu] va fi făurar [=fierar?] al năzuinţei şi libertăţii poporului din Moldova.

Hâncu o iubea pe fiica prinţului Ovanes, şi, având o înfăţişare minunată, renumit şi bogat, la rându-i, se bucura şi el de dragostea ei. Şi dacă prejudecata cea oarbă şi necontrolată a moldovenilor n-ar fi oprit

căsnicia cu o eterodoxă [de altă credinţă], mai ales cu o armeancă ariană, şi dacă înclinarea armenilor înspre erezia lor nu i-ar fi interzis ei [=Hancăi] să-şi schimbe religia, de mult s-ar fi unit aceşti doi îndrăgostiţi, într-o pereche de nedespărţit. Hâncu şi Ovanes erau mai presus de aceste prejudecăţi ale timpului şi poporului lor, însă ei nu puteau să meargă hotărâţi, direct, fără o prealabilă simpatie, înţelegere a gândurilor restului societăţii, împotriva părerilor şi deprinderilor, consfinţite de vechimea anilor şi de lege. Hâncu nu putea nici să meargă în ospeţie la Ovanes şi nici să se vadă cu iubita sa decât noaptea.

În timpul unor consfătuiri de acestea, nocturne, ei hotărâră să aştepte un moment mai prielnic şi pentru căsătorie, şi pentru eliberarea compatrioţilor [armeni] de persecuţii şi asupriri. Astfel, în persoana Hancăi se împreunară în mod tainic speranţele a două popoare, diferite prin credinţă şi ca neam; iar în dragostea lor reciprocă se ascunse chezăşia unei răscoale împotriva geniului rău, a arnăutului Vasile [=Gheorghe] Duca.

Duca, hrăpăreţ şi voluptos [senzual] totodată, ştiind de bogăţiile şi comorile prinţului Ovanes şi, văzând-o o dată, la plimbare prin oraş, pe fiica acestuia, Hanca, se lăcomi şi după moşia acestuia şi se aprinse de patimă pentru fiica lui.

Îndepărtându-l pe Hâncu, dimpreună cu o armată întreagă, sub pretextul unei primejdii a năvălirii tătarilor de Bugeac în împrejurimile Orheiului, el credea că nu mai are în capitală nici un opozant al uneltirilor şi neruşinărilor sale, şi începu a acţiona cu hotărâre.

Prin cele mai diferite mijloace, el se strădui s-o împingă pe Hanca, prin mijlocirea unor bârfitori şi simbriaşi de ai săi, spre vreun delict, ca să-şi împodobească cu dânsa haremul, pentru care lucru făgăduind să cruţe averea şi comorile tatălui ei. Hanca, însă, era nestrămutată, aidoma unei pietre neclintite din muntele sfânt Ararat. Toate intrigile şi uneltirile rămaseră zadarnice, şi domnitorul hotărî să schimbe şiretenia prin forţă.

Deja aproape toate casele armeneşti din Iaşi fuseseră dărâmate până la temelie, iar dughenile târgoveţilor toate prădate. Îl ajunse rândul şi pe

Ovanes. Dorobanţii de la curtea domnească primiră ordin, ca, la miez de noapte întunecată, să-l atace pe Ovanes, să-l curăţe de argint, de aur, de pietre nestemate şi de ceea ce era pentru dânsul mai scump ca argintul şi ca aurul, ca pietrele [nestemate], de frumoasa lui fiică Hanca.

Neliniştit, ca orice îndrăgostit, Hâncu părăsea adesea tabăra militară, socotind prea neînsemnată primejdia din partea tătarilor, şi venea în taină la Iaşi, unde se oprea drept la prietenul său, prinţul Ovanes, pentru a îndepărta cu iscusinţă orice bănuială despre prezenţa lui în capitală.

Dispus paşnic, el şedea, cu prinţul şi cu fiica acestuia, pe un superb covor armenesc şi fuma tutun, pus într-un lung ciubuc turcesc. Dintr-odată se auzi un zgomot şi un ţipăt în curte, care vesteau despre sosirea vreunei mulţimi înarmate.

Hâncu nu-şi schimbă nici un pic poziţia în care se afla, iar Ovanes, netemându-se de nimica, având-ul alături pe puternicul hatman, dădu ordin să fie deschisă poarta, iar fiica-i să se îndepărteze.

Un număr de doisprezece dorobanţi năvăli cu obrăznicie şi zgomot, dar, văzându-l şi recunoscându-l pe hatman, ei se opriră în mod cuviincios în prag, tăcând şovăitor.

— Ce doriţi şi din partea cui? îi întrebă cu voce tare hatmanul, fără a-şi schimba locul în care se afla şi fără a lăsa din mână ciubucul.

— Măria-sa ne-a trimis să-i luăm toată averea acestui câine afurisit[50], care are norocul a şedea pe covor alături de Domnia Voastră[51], şi să i-o înfăţişăm [domnitorului] pe blestemata lui fiică, pe Hanca.

— Duceţi-vă, spuse cu sânge rece hatmanul, şi spuneţi lui Duca, acelei fiare arnăuţeşti, că domnitorul vrea, iar Hâncu nu vrea.

Dorobanţii se înclinară până la pământ şi ieşiră, iar Hâncu şi Ovanes, cu Hanca, adunând în grabă cele mai de seamă odoare, au fugit peste Prut, în tabăra militară a hatmanului, tabără ce se afla nu departe de Orhei, în preajma localităţii mănăstireşti (în prezent: oraş regional basarabean) Chişinău.

Duca aştepta cu nerăbdare următoarea dimineaţă, pentru a porni

acţiunea sa deja nu împotriva lui Ovanes, ci împotriva răzvrătitului hatman.

A doua zi, mitropolitul şi cu tot soborul de vlădici, cu întreg clerul, la insistenţa domnului, au făcut publică o anathemă asupra lui Hâncu, ca renegat al credinţei ortodoxe, care a îmbrăţişat doctrina lui Arie, şi tot atunci au fost trimişi olăcari la Ţarigrad, către sultan, şi la Cracovia, către regele Poloniei, cu ştirea despre revolta, pornită de către Hâncu-hatmanul.

Între timp, Hâncu, dorind parcă să adeverească anathema soborului, se căsători cu Hanca şi îşi făcea întărituri în tabăra sa. Pe măsură ce se răspândea vestea despre căsătoria căpitanului moldav cu fiica prinţului de Ecimiadzin, din toate părţile se adunau la el, cu mulţimile, armeni, trecând sub steagul său, iar moldovenii, bucurându-se de prilejul de a se elibera de tirania lui Duca, au început a-l susţine, uitând, de astă dată, sau poate şi iertându-i faptul că, prin căsătoria sa, el confirmase anathema soborului.

Opt zile la rând a stat Hâncu fără a acţiona. În sfârşit, se arătă o armată domnească neregulată, formată din voluntari, condusă de însuşi domnitorul Duca. Nu i-ar fi fost de loc greu lui Hâncu să învingă, printr-o singură şi hotărâtoare lovitură, miliţia neinstruită a lui Duca! Dar Hâncu aştepta începutul acţiunii din partea duşmanului proaspăt sosit.

Minoraşco [=Mironaşcu?], principalul căpitan şi confident al lui Hâncu, îl sfătuia să pună pe fugă miliţia domnească, dar Hâncu îi răspundea mereu: ceea ce vrea Minoraşco, aceea nu o vrea Hâncu.

Ofensat de refuzurile conducătorului său, Minoraşco începu a avea legături secrete cu Duca.

Odată, la 7 iulie, el îşi făcu apariţia, cu prefăcută îngrijorare, în cortul lui Hâncu, care era destul de departe de restul taberei, şi-i spuse:

— Jupâne hatmane! pune strajă în jurul tău; asupra ta pot năvăli tainic, iar tu eşti de unul singur în cort.

— Porunceşte să scoată afară din cort arma mea, zise Hâncu, şi las’ să se strige în apropierea taberei duşmane: Hâncu doarme de unul singur, fără armă; cine doreşte să năvălească asupra lui cu armă?

Arma fu scoasă.

Căpitanul Minoraşco intră a doua oară şi-i repetă sfatul său. Hâncu iarăşi îi dădu acelaşi răspuns şi porunci să fie scos [afară] iataganul.

Iataganul fu scos.

Pentru a treia oară apăru căpitanul Minoraşco, şi cu aceeaşi propunere. Hâncu porunci să fie scoasă sabia.

Sabia fu scoasă.

Nepăsător, Hâncu se culcă, lăsând deschis şi cortul său. Vicleanul Minoraşco intră încetişor şi îl împuşcă cu propria lui armă. Hâncu îşi dădu seama, vru să se ridice, însă căzu la pământ, fiind rănit la amândouă picioarele. Minoraşco îl lovi [atunci] cu iataganul drept în piept, iar Hâncu abia reuşi să spună: „Prietene! du-te şi spune duşmanilor mei că nu ei m-au ucis, ci m-a omorât propria mea armă!” Minoraşco îi tăie capul cu propria sabie şi i-l duse lui Duca-arnăutul, care îl făcu pe Minoraşco hatman.

Zboară trei corbi negri, cu ciocurile în sânge, cu ghearele pline de sânge, venind de peste Prut, din sărdăria Orhei, de la bătălia din preajma Chişinăului, dinspre codrii Byckului; şi vin în zbor cei trei corbi negri la matca Dunării, în oraşul Galaţi, chiar pe lângă curtea cea albă în care trăia frumoasa soţie a lui Hâncu. Ieşi Hanca în cerdacul cel rotund şi începu a flutura cu batista de aur şi a-i ademeni cu mâna sa albă pe corbii cei negri, poftindu-i în ospeţie.

— Bine-aţi venit, voi, negri corbi! Din ce ţară veniţi? Nu cumva de peste Prutul cel iute, de la bătălia de lângă Chişinău? Zburând migrator, aţi văzut voi oare cortul alb al hatmanului Hâncu, cu ţăruşi auriţi, cu creastă de catifea, cu ciucuri de mătase? Zărit-aţi în zbor, cum se repezea el, pe un cal negru ca pana corbului, pintenog, printre rândurile tiranului Duca, şi, cu mâna largă, împărţea cu dărnicie moarte şi schilodiri duşmanilor? Văzut-aţi în zbor o liberă armată armenească, cu o ramură de vâsc alb[52], întorcându-se dincoace de Prut, cu o veselă rumoare de cântece de biruinţă şi târându-l după sine pe tiranul de Duca şi pe acoliţii lui, în lanţuri şi în butuci?

— Vai! fost-am noi peste Prut, o noapte întreagă venim în zbor de la straşnica bătălie de lângă Chişinău. Văzut-am noi cortul hatmanului

Hâncu, răsturnat, rupt în bucăţi; arnăuţii lui Duca au prădat catifeaua, mătasea şi aurul. L-am văzut şi pe hatman, întins pe pământul umed, în apropiere de calul său brav; noi i-am ciopârţit pieptul cu ciocul şi i-am supt dulcele sânge din inimă. Văzut-am noi şi oastea armenească, cea care alerga împrăştiată, fără de cale, şi pe Duca întorcându-se în Iaşi, cu ramura de vâsc, şi pe captivii ce veneau după dânsul, în lanţuri şi în butuci. Plângi, Hancă, plângi îndoit; pe Hâncu n-o să-l mai vezi nici viu, nici mort!

Şi se duseră zburând în calea lor cei trei corbi negri, iar frumoasa nevastă a lui Hâncu rămase de una singură, cu jalea ei.

Repede se răspândi în armată vestea despre omorârea lui Hâncu. Armenii începură a fugi, pe diferite căi, de preferinţă în Transsylvania, iar moldovenii veniră, să-şi plece din nou capul, la Duca.

Hanca, dimpreună cu tatăl ei, se dosi în Galiţia, unde îl născu pe Constantin Hâncu; după moartea lui Duca, se întoarse iarăşi în Moldova, îmbrăţişă ortodoxia şi reprimi toată moşia fostului ei soţ.

Constantin Hâncu fugi, cu domnul Dimitrie Kantemir, în Rusia, şi din partea lui provin Hinculovii de astăzi, în gubernia Herson.

Boleslav HÂJDĂU

[Publicată, în ruseşte, urmând
„tradiţiei” precedente, „DABIJA”,
în amintita revistă, cu titlu dublu,
de la Sankt-Petersburg, 1838, pag.
239-249; la sfârşit, după ambele
„legende moldoveneşti», la pag.
249, se fac specificările:
„BOLESLAV HIJDEU.

1 Sf. Ioan „cel Nou» sau „de la Suceava» şi Sf. Paraschiva. se consideră, de către popor, drept ocrotitori ai Moldovei. Moaştele celui dintâi se odihnesc în oraşul bucovinean Suceava, iar ale celei de-a doua - la Iaşi.

2 Cronografele [=cronicile?] volohe şi [=sau?] moldoveneşti l-au numit pe Duca:

„pierzător», tiran, blestemat, nelegiuit, omul iadului ş.a.m.d.

3 Tradiţia despre Duca, transcrisă de mine, ţine de ultimul an al domniei lui, când acesta, cu o armată moldovenească de voluntari, se afla pe lângă oastea turcească, în asediul Vienei... Ureche şi tradiţia afirmă că Duca s-ar fi alăturat regelui polonez Ioan al III-lea, pentru a apăra religia germană, sub numele căreia ei ar avea-o în vedere pe cea romană sau occidentală.

4 Neama - zeul morţii, numele căruia se păstrează şi acum în unele cântece volohe. Maltebrünn stabileşte suficient de credibil etimologia denumirii oraşului Neamţ de la această zeitate... păgânească.

5 Povestire fabuloasă sau, cel puţin, îndoielnică...

6 Despre schimnicul Dionisie se aminteşte foarte des în cronicile Moldovei, ca despre un sfetnic al domnilor: Lupu, Dabija, Iliaş şi Petriceicu.

7[7] *Buzdugan* înseamnă în Moldova o ghioagă, pe care avea dreptul s-o poarte numai domnitorul. Cârja de hatman sau de comandant de oşti se numeşte „toiag”.

8 Numai domnul şi fiii acestuia pot să îmbrace, în Moldova, o blană acoperită cu material de culoare albă...

9 Mare Albastră volohii o numesc pe cea din Apus...

10 Potrivit tradiţiei, muntele Ceahlău, în Moldova, care se află în partea de Nord a ţinutului Neamţ, în apropiere de oraşul Piatra, în vechime, vărsa foc...

11 Ungurenii, în dialectul voloh, sunt maghiarii [=românii din Ardeal?], precum şi cioclerii [=ceangăii?].

12 Molda, căţeaua îndrăgită a lui Dragoş, s-a înecat în râul „botezat» Moldova, după numele acesteia...

13 Târgul-Frumos, care avea cândva o împrejmuire de piatră, se află în ţinutul Cârligătura, la o distanţă de opt ore [de călătorie] de la Iaşi...

14 Ardeleni volohii îi numesc pe transilvăneni. Eu am utilizat acest cuvânt, întrucât în „Voskresenskaia letopisi” Ţara celor Şapte cetăţi e numită Erdely.

15 Voievod-mazil se numeşte domnitorul lipsit de tron.

16 Sobiesky a luat din Moldova moaştele Sfântului Ioan de la Suceava, lucru pentru care acesta este numit, în cronici, „neruşinat» şi „păgân».

17 Sameşi sunt numiţi, în Moldova, strângătorii de biruri [pe judeţe].

18 Moldovenii calculează distanţa dintre două locuri printr-un număr de ore, necesare pentru a călători între aceste locuri.

19 Tradiţia presupune că Duca ar fi fost prins în ziua de Anul Nou, dar nu-i adevărat.

20 Hatman, de la polonezul hetman, în vechime, era un rang militar.

21 Vistiernicul îndeplinea funcţia de trezorier-casier.

22 Rangul de ban, în Moldova, este o denumire goală, fără de funcţie; însă în Valahia de acest titlu se învredniceşte cel dintâi boier, de obicei o rudă a domnitorului.

23 Arnăut - acelaşi sens, pe care îl aveau, înainte, în Polonia: kozak şi hajduk.

24 Dărăbani [=dorobanţi?], din două cuvinte persane; acelaşi sens, pe care îl au, la curţile europene, drabanţii.

25 Ciohodarii. acelaşi [sens], ca valeţii [lacheii, copiii de casă].

26 Sărdar - în prezent, acest rang este atât de puţin însemnat, încât sărdarul rar când este lăsat la o masă domnească.

27 Tobacan [de la Tobak, azi: Bolgrad, reg. Odessa?] era numit Constantin Kantemir, fost [viitor?] domnitor [al Ţării Moldovei] între anii 1685 şi 1693.

28 Căpitănie - autoritate administrativă şi poliţienească a oraşului. Călăraşi - geans d'armes. Marea Armăşie - principala conducere a blagociniei.

29 Istrat[e], adică Eustratie Dabija, semna cu cel dintâi nume.

30 Sfântului Ilie, în concepţia poporului, i se atribuie o puternică influenţă asupra tunetului şi fulgerului.

31 Vezi „Descrierea (istorico-critică) a Moldovei» de D. Kantemir.

32 Biserica catedrală a celor Trei Ierarhi, construită de Vasile Lupu, se află în oraşul Iaşi.

33 Codrul Fălciului se găseşte în ţinutul cu acelaşi nume; locuitorii de acolo sunt numiţi Codreni.

34 A Maicii-Preciste [?]; a Născătoarei de Dumnezeu [?]

35 Titlu dat fiicei de domnitor, şi care corespunde termenului rusesc kniajna.

36 Primula veris. Linn[eus].

37 Malus punica. În traducere din moldoveneşte: măr domnesc.

38 Viţa de vie de Odobeşti este socotită printre cele mai bune din Moldova.

39 Râu în care se găseşte aur.

40 Fiică a domnitorului Vasile Lupu, care până astăzi este socotită, de tradiţie, drept cea dintâi frumuseţe.

41 Poliţia din capitala [Moldovei istorice - Iaşi].

42 Brădet des, în apropierea Bârladului.

43 Munte, existent numai în imaginaţia poporului superstiţios al moldovenilor. Vezi rev. „Vestnik Evropy” din anul 1830, nr. 23-24; nuvela „DUCA», pag. 193.

44 Astfel se numea mănăstirea, iniţial pentru femei, iar în prezent pentru bărbaţi, de lângă Iaşi.

45 Cuvântul acesta moldovenii îl folosesc întotdeauna, la încheierea tuturor dorinţelor lor.

46 Astfel este numit, în cronicile poporului, Duca.

47 Expresie a poporului armean.

48 Comparaţie împrumutată din cântecele poporane.

49 Din „Letopiseţul...” lui Miron Kostyn [???].

50 Expresie din popor.

51 Titlu dat unor mari demnitari.

52 Planta aceasta are aceeaşi semnificaţie, în Moldova, ca şi laurul, în Europa.

II. (PRIMELE «TREI LEGENDE MOLDOVENEŞTI»)

O JUDECATĂ LA SĂRDĂRIA DE ORHEI

„Poveste” din Cronica lui [Miron] Kostyn

Umblaiu lume în lungiş
Şi în curmedziş,
Ca doar oi afla dreptate;
Nu-i dreptate,
Numai draga strâmbătate...

(Dintr-un cântec moldovenesc)

Astfel glăsuieşte un cântec poporan moldovenesc, se pare, tot atât de vechi, ca şi neamul moldovenilor, şi care se va şterge, poate, din memoria poporului când nu va mai fi pe faţa pământului Moldova însăşi. Întru susţinerea, sprijinirea acestei presupuneri, posibil prea categorice, eu aş putea aduce multe pilde proaspete, încă vii; dar ceea ce ţine de ziua de astăzi, precum ne învaţă un proverb moldovenesc, ne stă ca paiul în ochi. Mai bine, de aceea, să deschidem analele trecutului. Iată, bunăoară, ce povesteşte Miron Costin, în Cronica sa, în dreptul anului 6899 [1391?].

Bun domnitor era Ştefan Muşat-voievodul; el îşi iubea poporul şi-i dorea acestuia tot binele şi norocul. Dar avea nişte slugi rele şi lor le poruncise să facă ţării [cumpănită] judecată şi dreptate.

Pe timpul său, în Marea Sărdărie [=tribunal de treapta a doua] de la Orhei avea loc procesul dintre un răzeş sărac şi un boier vârtos de la Divan, cu numele Căpotici. Aurul înclina cântarul judecătoriei din Orhei înspre cel puternic, iar sărmanul răzeş, pe lângă că pierduse moştenirea sa din neam în neam, mai era obligat a stinge pierderile pentru judecată şi să plătească taxele judiciare. Acesta din urmă îşi făcu cruce de trei ori când au început a-i citi verdictul; tot de atâtea ori se cruci când au terminat de pronunţat acest

verdict. „Doamne-Dumnezeule, şi-a zis el, m-aş duce să caut dreptate la vel. vornic[53], dar nici acesta nu o are; m-aş duce la Sfinţia Sa mitropolitul Sucevei, însă nici pe dânsul nimeni nu-l ascultă; am să mă duc, dară, la diavol, iar dacă nu găsesc nici la acesta dreptate, atunci mă duc la Dumnezeu!"

La trei zile după asta, în straşnica zi a Marii Vineri, tocmai la miez de noapte, în faţa palatului sărdăriei au poposit şaptezeci şi doi de călăreţi, negri ca smoala, înspăimântători ca dracu', pe nişte cai murgi, cu potcoave de foc.

Straja sărdăriei împietrise, de frică. De-odată, unul dintre cei şaptezeci şi doi a strigat tare: „să fie chemat sameşul[54] şi căpitanul de mazâli[55]; între timp, însă, aceştia [„oaspeţii nocturni"] au luat loc în camera de serviciu. Pământul de sub temelia palatului sărdăriei trosnea straşnic, un tunet bubuia groaznic de asupra bolţii acesteia, iar înăuntru domnea o linişte de mormânt, ca într-un ţintirim.

Se arătară sameşul şi căpitanul de mazâli. Preşedintele, mai bine zis cel care se aşezase pe locul unde sta de obicei preşedintele, porunci să i se aducă îndată dosarul lui Căpotici. Sameşul, vrândnevrând, a trebuit să se execute şi să raporteze. În sfârşit, groaznicii judecători i-au dat poruncă să scrie de mână această hotărâre: „Noi, ramura din iad a sărdăriei de Orhei, numită vremelnic din partea lui Dumnezeu pentru cercetarea pricinilor de pe loc, respingând vechea hotărâre, am ordonat: moşia dată lui Căpotici să fie întoarsă stăpânului ei legitim, cheltuielile şi taxele de judecată să fie plătite de cel dintâi; de altminteri, sărdarul este obligat să depună în folosul Sfintei Mitropolii de la Suceava cupa de aur, primită de el din partea lui Căpotici... (Aici urma evaluarea tuturor mitelor, primite de numeroşi alţi membri ai instituţiei amintite de stat)... În caz contrar, sărdarul va muri în trei săptămâni, iar oricare dintre membri peste trei zile, unul după altul, precum le e vârsta.»

— Dă-ncoace sigiliul! îi spuse sameşului unul din ei.

— De-a cui nevoie? i se-mpotrivi un altul, punem sigiliile noastre!

Şi lovi masa cu mâna sa; pe loc izbucni o flacără albastră, iar pe masă rămase un loc pârjolit. Alţii i-au urmat exemplul şi, astfel, s-au făcut şaptezeci şi două de semnături.

Pământul s-a cutremurat, pe cer a bubuit un tunet şi... judecătorii au dispărut...

Repede s-a răspândit zvonul despre judecata din iad, care s-a dovedit mai dreaptă ca o judecată omenească. Unii îşi făceau cruce, băteau mătănii, înălţau câte o rugăciune şi tăceau, dând crezare zicalei: îi groaznic să aduci vorba despre diavol. Alţii glumeau si râdeau, gândind că ar fi vorba de o amăgeală pentru că nu credeau în ducă-se pe pustii.

Au trecut, însă, trei săptămâni... bat clopotele - se aude corul funerar - a murit sărdarul... Încă trei zile... clopotele sună iar, a doua oară se aude corul funerar - a dispărut si primul membru... Şi atunci ceilalţi s-au apucat de lucru, au dus la îndeplinire hotărârea diavolească - şi au rămas în viaţă.

Domnitorul a poruncit ca în sărdăria de Orhei toate pricinile să fie soluţionate la acea masă, în jurul căreia s-a întrunit secţia din iad a acesteia [a sărdăriei orheiene?]. „Eu socot, - adaugă cronicarul, - că domnitorul a dorit ca acea masă să aducă aminte de acea piele, jupuită, la porunca lui Cambisie, de pe trupul unui judecător, pe scaunul de judecată... «

Dacă neamul moldovenilor s-ar muta pe tărâmul veşnicei pomeniri, la părintele său şi la posibilul (acest din urmă lucru aproape că e de necrezut) tată al său vitreg, poporul roman, aş putea crede că Miron Kostyn a istorisit un basm [„basnă»?], însă, având în faţă Moldova, fără să vreau... Şi pe urmă învăţatul Dimitrie Kantemir, domnitorul şi istoricul Moldovei, îl califică pe [Miron] Kostyn drept cel mai de încredere cronicar.

De altminteri, unde s-o mai fi aflând acea masă? în prezent, la sărdăria de Orhei, de pe timpul de când această instituţie de stat a primit altă denumire, acea [masă] nu se mai găseşte. Câte cineva, poate, s-o fi gândind că de masa aceasta nici nu e nevoie; eu, însă, cred altfel. Nu întâmplător doar spune zicala [ucraineană]: „nujno bylo batjkam, tak nujno i detkam!”.

Hotin, 1834.

Boleslav Th. HÂJDĂU

(Publicată, iniţial, în „MOLVA”,
nr. 9, 1835, coloniţele: 146-149)

COMOARA DOMNITORULUI PETRICEICU

Baladă din tradiţia poporană a moldovenilor

Nu găseşte cine cată,
Dar norocul cui arată.

Proverb moldovenesc.

Pe malul dinspre Hotin al râului Prut, între satele Badragi şi Corpaci, se află o moşie stearpă (astfel se cheamă, în legislaţia moldovenească, (bucata de pământ părăginită), cu numirea Pătrăuţi. Aici pot fi văzute urme ale unui larg obor, în mijlocul căruia se înălţa cândva, pe un dâmb, o biserică, ridicată sub formă de cruce. În locuri diferite şi pe ici-colo se văd şanţuri şi râpe adânci; sunt nişte roade ale căutărilor întreprinse de stat şi de persoane particulare întru descoperirea, aici, a unor comori ascunse în pământ. Zvonurile din Pătrăuţi nu sunt de ieri - de alaltăieri. De unde să fi pornit oare o atare faimă despre acest petec de pământ? Adresaţi-vă tradiţiei.

„Pătrăuţii aparţineau domnitorului moldav Ştefan Petriceicu. Aici şi-a trăit veacul şi tatăl său, vel. logofătul Todoraş Petriceicu; aici era şi locul de reşedinţă al familiei domnitoare. După cele trei încercări de a se întrona drept domnitor, în 1683, pe la începutul iernii, Ştefan a fost nevoit a se rătui fugind în Polonia. Neputânduşi lua cu sine toate bogăţiile, el se hotărî a le ascunde întru păstrare în străfundul pământului. Alese doi ţigani robi, le porunci să sape o groapă adâncă sub altarul bisericii din sat, aruncă într-acolo tot aurul, argintul şi pietrele sale nestemate; apoi ucise cu propria

sa mână ţiganii şi, zvârlind trupurile acestora de asupra avuţiei sale, acoperi totul cu pietre. Iar până la asta el dăduse foc satului, pe locuitorii acestuia îi strămută în Polonia, în Pocuţia, în ţinutul Zaraysk din părţile Samborskului; după ce această nelegiuire luă sfârşit, el arse până la temelie biserica, în prima zi a Sfintei Sărbători, şi plecă în Polonia, dimpreună cu preotul din localitate, părintele Macarie Tymula.

Bogăţiile lui Petriceicu au fost multă vreme acoperite de mister; circulau numai unele zvonuri neclare despre nişte arătări grozave pe locul unde se aflase cândva biserica din Pătrăuţi. În sfârşit, după ce ţinutul Hotin se prefăcu în raia turcească, moşia Pătrăuţilor trecu în posesia stăpânului militar al satului Badragi, aga Ismail. Odată, fiul acestuia, plimbându-se prin stepa Pătrăuţilor, în prima zi de Paşti, dădu de un bătrân alb la cap, în veşminte princiare, şezând pe piatra de altar (pristol). Atras de curiozitate, el prinse a se apropia; deşi turc prin firea sa, acesta era stăpânit de o involuntară sfiiciune moldovenească.

— Nu-ţi fie teamă, ghiaur! i se adresă bătrânelul, eu sunt o simplă nălucă, dar o stafie bună. Cât eram în viaţă, am fost groaznic pentru neamul tău, însă după moarte, pentru mine, nu există duşmani. Eu sunt Petriceicu. Potrivit unui vechi obicei de al poporului, eu ies în faţa uşii casei mele, spre a împărţi bogăţiile cu primul meu oaspete. Dar până acum nu m-a vizitat nimeni; tu eşti primul. Vino şi ia cu sine cât vei putea duce!

Bătrânul îl conduse pe tânăr în subsol, de unde acesta ieşi încărcat cu nestemate. Aga Ismail porunci fiului său să tacă, dar vestea s-a răspândit iute, pentru că în calea unei veşti nu poţi pune stavilă, de cele care există pe linia de limită a otkupului de băutură, la crâşmă, sau pentru crâşmari. Unii, mai îndrăzneţi, ieşeau adesea, în prima zi de Paşti, dar bătrânelul nu mai era văzut, şi piatra se nărui.

Uncheşii mintioşi susţin că asta ar fi pedeapsa lui Dumnezeu pentru omorârea ţiganilor şi, mai cu seamă, pentru îngroparea trupurilor scârnave ale acestora sub sfântul altar bisericesc. Duhul domnitorului va fi ţintuit de pământ şi de bogăţiile sale subterane până în momentul când ori le va dărui

el însuşi, ori le va descoperi cineva; dar bogăţiile acelea sunt afurisite, şi ele se scufundă tot mai adânc şi mai adânc în pământ, iar în preajma bătrânului nimeni nu apare decât o dată la patruzeci de ani, fiindcă omorul avusese loc în timpul Sfintelor patruzeci de zile.

Astfel ne-a pedepsit soarta şi aşa este scris în Sfintele Cărţi ale vieţii şi morţii!”

După alipirea Basarabiei la Rusia, unul dintre urmaşii nefericitului domnitor s-a întors din Polonia la baştină şi a încercat să descopere bogăţiile de la Pătrăuţi. Într-o noapte întunecoasă, în ajunul Luminoasei sărbători, râul începu a se frământa, şi, printre valurile acestuia, pe un cal alb, a apărut domnitorul Ştefan Petriceicu, poruncind ca cel dintâi să nu tulbure liniştea celor adormiţi... Se vede că sorocul de chinuri al sufletului lui Petriceicu se terminase: vecinica lui pomenire!

De ce însă tradiţia nu scapă o vorbă despre acei norocoşi care au reuşit a obţine o bună parte din imensele bogăţii de la Pătrăuţi? De la moartea lui Petriceicu Vodă s-au scurs multe soroace (40) de ani - iar fiul agăi Ismail nu a luat cu sine, desigur, întreaga comoară. Zeflemiştii spun precum că acele comori ar fi trecut în mâinile judecătorilor, ale asesorilor şi avocaţilor din ţinutul Hotin, fiindcă atunci când îşi încep cariera, având drept bogăţie doar sufletul lor, aceştia au purces prin a cumpăra cu sutele suflete de ţărani. Este un lucru cu neputinţă, într-un fel; şi dacă de o mită se lipeşte mâna unui conţopist, darmite de o blestemată comoară... De necrezut. În definitiv, nu pe oricine îl însoţeşte puterea din ziua botezului!

S. Cristineşti. / 1834.

Boleslav Th. HÂJDĂU

(Publicată în aceeaşi „Molva”,
1835,
nr. 35, colon. 137-140).

ELENA, FIICA LUI ŞTEFAN CEL MARE

Ştefan cel Mare avea o singură fii[c]ă. Ea purta dulcele nume, ilustrat de către regina care adusese căderea Troiei, de către împărăteasa care a răspândit asupra Răsăritului mângâierea creştinătăţii, de către zâna Cosânzeana, ideal de frumuseţe în basmele poporului român; ea se numea Elena.

Soarele îi împleti cosiţele din rupturile razelor sale, luna îi dărui albeaţa argintoasei sale lumine, seninul cerului se răsfrânse în azurul ochilor domniţei, trandafirii au uitat florile-surorile pentru a răsări pe a sa guriţă, privighetoarea îi dete melodioasa-i voce, zefirul ce adiază în serile de mai îi împrumută aromatica-i suflare; iar depărtatul cedru, înălţându-se pe culmile Libanului, se tânguia adesea către sfântul Dumnezeu: este cineva mai zvelt decât mine?!

Vai!

Ştefan Vodă a vândut această minune unui sălbatic de sub poalele Uralilor!

În Rusia domnea atunci ţarul Ioan III, care ştiu să scuture jugul politic al mongolilor, dară n-a putut să şteargă mongolismul din propria sa inimă şi din firea crudului său popor; căci nu aşa lesne dispare înfierata pecete a veacurilor de robie.

În 1482, muscalul trimise în Moldova, la curtea lui Ştefan cel Mare, pe un sol numit Mihailo Pleşceev, ca să-i spună din partea ţarului următoarele vorbe:

„Tu ai o fii[c]ă, şi eu am un fiu.

Aflu că fiica ta e mândră şi înţeleaptă; despre fiul meu pot zice cu fală că nimeni nu-l întrece în putere.

Popoarele noastre sunt de aceeaşi Lege: şi ruşii şi moldovenii au primit Sfânta Cruce din mâinile Apostolului Andrei.

Şi noi şi voi scriem deopotrivă cu buchiile lui Chiril.

Duşmani ai tăi sunt craiul leşilor şi hanul Krymului; tot dânşii sunt duşmani şi mie; de vom fi uniţi, îi strivim sub picioare.

Aşadar, mână în mână şi să cununăm pe copiii noştri”.

Mult iubea Ştefan Vodă pe drăgălaşa sa fii [c] ă; o iubea cu acea iubire, cu care plutitorul [=moreplavateli? marinarul?], crescut şi înălbit în lupte cu furtunile mării, întâmpină o zi liniştită în adăpostul schelei [=portului?]. Dar şi mai mult iubea Ştefan Vodă frumoasa Moldovă!

Pentru fericirea ţării sale, el uită că ţarul e ţar, că muscalul e muscal, că brânduşa României nu se [va] deprinde cu gheţurile crivăţului, că dulcea turturică nu se [va] împăca cu dezmierdările uliului; el uită toate şi răspunse solului moscovit:

„Iată[-o pe] Elena mea; ia-o."

A greşit eroul Moldovei, însă a greşit pentru că-şi iubea ţara mai presus de toate, şi greşelile născute din iubirea ţării le iartă Dumnezeu, în cer; trebuie să le ierte şi oamenii, pe pământ.

La plecare, Ştefan cel Mare binecuvântă pe fiica sa şi-i zise, dându-i carte scrisă pe pergament cu slove de aur.

— Ia, Eleno, acest letopiseţ, în care sunt spuse vitejeştile fapte ale ţării tale; citeşte-l, în orice parte a lumii te va arunca oarba soartă; citeşte-l şi adu-ţi aminte că eşti româncă.

Letopiseţul se începea cu aceste cuvinte: „Românii îşi trag viţa din rymlenii cei vechi, iară cine au fost rymlenii cei vechi o ştie lumea..."

Frageda Elena sărută mâna bătrânului tată; ochii domniţei n-au lăcrimat atunci, dar i-a lăcrimat vocea, când zise:

— Mă supun voiei tale.

Şi a plecat.

Fost-aţi vreodată la Moscova?

Acolo, oamenii sunt ca natura şi natura, acolo, este o mumă vitregă, acolo soarele nu încălzeşte şi luna nu insuflă voluptatea gândurilor drăgăstoase; de acolo românii împrumutară două nenorocite vorbe: „rob» şi „stăpân», şi încă ar fi bine să fi împrumutat numai vorbe.

Acolo era menită a trăi şi a se veştezi neuitata fii[c]ă a lui Ştefan cel Mare.

Ţarul avea o a doua femeie [soţie], greaca Sofia Paleologhina, şi un

fiu din prima căsătorie, Ioan cel Tânăr, moştenitor al tronului şi, acum, bărbat al domniţei Elena.

Sofia născu ţarului un fiu, numit Vasilii; Elena născu moştenitorului tronului un fiu, numit Dimitrii.

În scurt timp după aceea, moare junele Ioan şi, bun sau rău, oricum va fi fost el, fii[c]a lui Ştefan rămâne văduvă, azvârlită [=părăsită?] singură, într-o ţară străină, şi ce ţară străină!

Moartea lui Ioan cel Tânăr a deşteptat întrebarea: cine să fie moştenitor al tronului? Copilul Sofiei sau copilul Elenei? Vasilii sau Dimitrii? Fiul sau nepotul ţarului?

O soacră greacă şi o noră romăncă au dezbinat deodată toată lumea muscălească în două tabere; cei mai mulţi şi cei mai buni ţineau pentru drepturile Elenei, care ştia să placă muscalilor, vorbindu-le în limba lor şi încungiurându-se totdeauna de pământeni; vreo câţiva, însă, o mică ceată, apărau drepturile Sofiei, care era puţin iubită, depărtându-se de societatea muscalilor şi ţinând la Curte o mulţime de greci venetici.

Pe când unii ziceau: Dimitrii, ca fiu al lui Ioan cel tânăr, posedă de la tată-său însuşirea de moştenitor al tronului, alţii strigau: un fecior e mai mult decât un nepot al ţarului!

Este cumplit când se luptă bărbaţii, când puterea respinge puterea, când cuvântul răspunde la cuvânt, când francheţea se ia de păr cu francheţea; dar de trei ori mai cumplită este lupta femeilor, o luptă în care slăbiciunea se zbuciumă a învinge slăbiciunea, ascunzând acul veninului în taina tăcerii sau înfăşurându-l în vorbe de miere şi în fineţea zâmbetului.

Venise, atunci, la Moscova un mârşav evreu din Polonia, numit Scharia. El lăuda legea lui Moise, defăima Evanghelia, tăgăduia nemurirea sufletului, respingea sfintele icoane, învăţa a citi în cartea cabalistică faptele viitorului.

Mulţi boieri şi mulţi popi îmbrăţişară în secret teoria jidovului, care vorbea frumos şi ştia să dea greutate frumoaselor sale vorbe.

Sofia se folosi de scandalul evreismului şi şopti ţarului,

dezmierdându-l, sub vălul nopţii, când credea că va fi mai ascultată:

— Stăpâne, noră-ta s-a aruncat în eresul spurcatului Scharia.

Apoi, ea învăţă pe greci să răspândească în popor vorba că văduva lui Ioan cel Tânăr, fiica lui Ştefan cel Mare, se făcu evreică.

Elena plângea şi tremura.

îngenucheată înaintea icoanei ce-şi adusese din Moldova, domniţa, cu focul inocenţei, se ruga Născătoarei lui Dumnezeu, în sonora limbă română.

Cerul ascultă ruga.

Fiul grecei, ambiţiosul Vasilii, pierdu răbdarea de a mai adăsta până ce ţarului îi va veni gustul de a alege, în fine, între el şi Dimitrii, fiul româncei. Pe de o parte, Sofia aduna la sine, în toate nopţile, o mulţime de babe vrăjitoare, pentru a face farmece contrar duşmanilor; pe de alta, vr-o câţiva boieri îndemnară pe Vasilii a da otravă lui Dimitrii şi a se răscula împotriva ţarului.

Straşnicul Ioan află uneltirile muierii şi ale fiului său; pe conjuraţii boieri îi decapitează, le taie mâinile şi picioarele, îi aruncă prin temniţe şi gropi; pe fermecătorese le îneacă. Sofiei îi porunceşte de a nu mai apărea înaintea ochilor săi; pe Vasilii îl pune sub strajă.

Elena triumfa.

Junele Dimitrii, băiat de cincisprezece ani, nepot al Marelui Ştefan, fu declarat moştenitor al tronului moscovit. În ziua hotărâtă, ţarul, încunjurat de toată boierimea, îl introduse în catedrala Adormirii Maicii Domnului, unde-l aştepta mitropolitul, cu cinci episcopi şi un sobor de egumeni. În mijlocul bisericii se înălţa un amvon cu trei jilţuri: pentru ţar, pentru ierarh şi pentru Dimitrii. În faţa amvonului sta o masă, pe care strălucea cununa [=coroana] regească. Ioan III depuse simbolul domniei pe fruntea copilului Elenei. Mitropolitul zise: „în numele Tatălui, al Fiului şi al Duhului Sfânt, Amin...»

După aceea, tot clerul şi toată curtea asistă la banchetul ce se dete în palatul de la Kremlin. Ţarul dezmierda cu dragoste pe nepotul său,

dăruindu-i o preţioasă cruce cu lanţ de aur şi un brâu presărat cu pietre scumpe.

Acea zi, frumoasă pentru gloria sângelui român, se întâmplă în 4 februarie 1498.

Când ştirea ajunse la Ştefan Vodă, el făcu o vânătoare domnească, pentru bucuria boierilor, şi porunci a se da poporului vin domnesc, ca să se veselească.

Dar nu dormea vicleana greacă, ci, ca tigrul, care, pitulat în vânzătoarea umbră a tufelor, cu ghearele pe jumătate ieşite, cu ochii aprinşi de setea sângelui, cu gura gata a sfâşia victima, ocheşte o uşure căprioară şi apoi se aruncă... aşa Sofia pândea pe Elena.

N-a trecut un an deplin şi iată că Sofia, cu fiul său, recâştigară nestatornica milă a ţarului; au mai trecut la mijloc ca doi ani şi iată că Elena, cu sărmanul Dimitrii, s-au văzut întemniţaţi sub cea mai aspră priveghere.

Niciodată, nimeni n-a ştiut să spună care a fost vina nenorocitei odrasle a lui Ştefan cel Mare.

În 1502, ţarul zise solilor hanului tătăresc: „Am închis pe noră-mea şi pe nepotul meu, pentru că aşa mi-a plăcut mie.»

Sofia triumfa.

În 1504, a venit vestea la Ştefan Vodă că fii[c]a sa se stinge cu încetul, ca licărinda lumină a candelei, în neagra închisoare. Bătrânul domn [îşi] făcu o [sic!] cruce, se gândi şi zise: „Datoria firească a părinţilor este de a muri înaintea copiilor». De atunci el nu s-a mai sculat din pat.

Boleslav HÂJDĂU[?]

[Anunţată, încă în „Dacia literară” a lui M. Kogâlniceanu, în 1840, p. 480, ca fiind publicată, chipurile, şi aparţinând, de fapt, lui Bol. Hâjdău, în „Listki Obşcestva Seliskogo Hozeaistva Iujnoi Rossii» din Odessa, unde, însă, nu este atestată, schiţa aceasta va fi inclusă în nuvela istorică, neterminată; „URSITA», din 1864, a lui B.P. Hasdeu, în „Partea a II-a, BA

N-AM SCĂPAT DE EL!», drept „Cap. I, Care ar fi prea frumos în versuri lungi, ceea ce ne face a-l închina d-lui... Bodnărescu”. Mai notăm că aceluiaşi subiect, pornind probabil de la aceeaşi schiţă a unchiului său, B.P. Hasdeu va închina, la 1870-1871, şi evocarea epic-documentară „Domniţa Elena»... întrucât nuvela hasdeueană de la 1864 a fost reeditată în câteva rânduri, noi am reprodus textul capitolului amintit, „restabilindu-i» titlul primar „Elena, fiica lui Ştefan cel Mare», după ediţia: Bogdan Petriceicu HASDEU. Ursita, ed. de C. Mohanu, Editura GRAMAR, Bucureşti, 1994, (p. 51-57)]

Traducere-adaptare (şi completare): B.P. HASDEU.

53 Vel. vornicul era înainte cel mai de seamă judecător, care soluţiona toate pricinile, în ultimă instanţă; în prezent, rolul lui nu este atât de însemnat, precum era odinioară.

54 Same= - conţopist (secretar? grămătic?)

55 Căpitan de mazâli - funcţionar [pe lângă judecătorie], care duce citaţiile.

III. (ALTE) «TREI LEGENDE MOLDOVENEŞTI»

MOVILĂ

(Tradiţie din cronica moldovenească a logofătului Romsza)

[„21. Şi a zis fiilor lui Israel:]
Când vă vor întreba fiii voştri,
mâine, şi vor zice: „Ce înseamnă
aceste pietre?» [22.] Să spuneţi
fiilor voştri... [24.] Ca să cunoască
[toate neamurile pământului] că
puterea Domnului este mare...„

[Cartea lui IOSUA] NAVI, [cap.]
4, [versetele: 21, [22,] 24
[VECHIUL TESTAMENT]

„Mormântul tău,pentruştiinţă, va
rezista mai mult decât nepoţii
nepoţilor noştri” [=traducere
literală din polonă:] „Twa mogila
dla nauki/ Przetrwa wnukow
naszych wnuki...”

de J.B. ZALESKI...

Aţi trecut vreodată prin Valea Albă, unde stau pitite alandala câteva cocioabe[56]? Avem în vedere satul Războieni. Dacă nu aţi fost pe aici, veţi regreta amarnic, pentru că nu aţi văzut locul de unde s-a ridicat familia Movileştilor, atât de renumită în istoria Moldovei, a Poloniei şi a Ucrainei. Au rămas în urmă zilele de glorie ale noastre; ele s-au şters chiar şi din aducerile-aminte ale bătrânilor... dar mai dăinuie încă mormintele acestui

trecut, iar aceste cronici mute, înscrise pe suprafaţa pământului, vor dura mai mult decât letopiseţele măreţe, aşternute pe ruloane de hârtie. Dorim să vă istorisim o întâmplare legendară despre această localitate; dar, nevăzând locul însuşi cu pricina, nu e chiar lesne să înţelegi înalta poezie a tradiţiei respective. O tradiţie istorică atinge coardele sentimentelor omeneşti mai elocvent poate decât spusa directă a unui povestitor, vorbă în care gândul zace, adesea, precum stă răposatul în sicriul său...

— Toată pasărea moare în cuibul său, - i-a spus doamna Maria fiului său Ştefan, şi domnitorul Moldovei, ruşinat de vorba înţeleaptă a mamei sale, părăsi mănăstirea Neamţ, în care se închisese dimpreună cu curtenii lui[57], vrând să scape de busurmani, şi, iute, mai iute ca săgeata, zbură spre Valea Albă, unde se oprise tabăra turcească; aici a dorit el să moară, ca o pasăre liberă, în cuibul ei, fiindcă cuibul celui viteaz este pe câmpul de bătaie.

Mulţi-mulţi turci erau în Valea Albă, dar şi mai mulţi erau tătarii de Bugeac; însă prea puţini de ai săi îşi adusese domnitorul Ştefan.

— Du-te, hatmane[58] Arbure, - îi zise el pârcălabului[59] de Suceava, - şi-i întreabă pe busurmani: sunt ei bucuroşi de oaspeţi, şi salută-i cu ascuţita sabie, precum şi cu greaua ta ghioagă.

S-a pornit hatmanul Arbure cu suta sa de arcaşi[60]; creştinii şi-au făcut semnul crucii şi, pentru a treia oară, şi-au făcut cruce, şi s-au mişcat spre busurmani, cântând tot mai tare şi mai tare: „cu noi îi Preacurata şi Ştefan!»

„Allah! Allah!”, se auzi în tabăra busurmanilor. Prima încăierare a fost crâncenă. Nici sub coasa cosaşilor[61] fălcieri nu cade iarba, aşa cum cădeau de pe umeri capetele păgânilor.

— Să mergem, dar, şi noi! - le spuse Ştefan curtenilor săi. - Că-i mai dulce să mori împreună cu ceilalţi, decât să rămâi să trăieşti de unul singur.

— Cu noi îi Preacurata şi Ştefan-voievodul! - strigară curtenii şi se avântară înainte. Şi mai crâncenă fu cea de-a doua încăierare. Nici

zarzavagiul[62] nu hăcuieşte aşa curechiul, precum se spărgeau în bucăţi capetele de busurmani, şi ici şi colo, peste tot, unde sclipea sabia lui Ştefan, această sfântă sabie, cu o cruce pe tăiş. Miruită cu ulei de Ierusalim, stropită cu agheazmă de la Iordan, ascuţită de piatra Sfântului Mormânt. Un glonte şuieră, şi calul neînfricat al lui Ştefan căzu la pământ.

— Rămas bun, fârtate! - spuse domnitorul, şi, deja pe jos, se aruncă între busurmani.

— Opreşte-te, Măria Ta! - strigă aprodul Purice, şi îl reţinu de mână pe domnitor. - Iată, Măria Ta, calul meu, iar eu voi dobândi un altul de la busurmani.

— În veci nu te-oi uita! - spuse Ştefan. - Şi dacă rămân în viaţă, am să-ţi înalţ un palat sau o biserică întru aducerea-ţi aminte.

Domnitorul era mic de statură şi nu putea sări pe cal dintr-odată; dar între timp turcii începură a-l împresura din toate părţile.

— Îi hâtru, diavolul, - spuse, râzând, Purice, - dar busurmanul îi şi mai şmecher; ştie când şi pe cine să prindă. Eu mă voi face o moviliţă pentru tine, doamne! - Şi astfel el se aşeză în patru labe, iar Ştefan, călcând pe dânsul, urcă pe cal.

— Ascultă vrerea mea, Purice: de acum încolo te vei numi Movilă! - Şi, aşa, primul Movilă, într-adevăr, fu Movilă-mormânt pentru cei necredincioşi.

Iată o tradiţie despre începutul numelui „Movilă”. Această renumită familie a înnoit, ca şi cum, pe un timp, măreţia de cândva a Moldovei, în veacul XVII, măreţie cunoscută, de ea [Moldova] în vremurile lui Ştefan cel Mare. Pe tronul Moldovei s-au aflat: Ieremia, Simion [tatăl lui Petru Movilă], Constantin şi Moyse Movilă [fratele mai mic al mitropolitului kyivean].

A încetat să mai existe familia Movileştilor [?], dar movila [=mormântul, ca provenind de la latinescul „monumentum»?] al primului Movilă mai dăinuie, drept povaţă urmaşilor, posterităţii!

HATMANUL KUNITZKY

(Tradiţie moldovenească din Cronica lui Vasile Bainsky)

Slava naşa kozaţikaja Naj marne negyne!...

Cântec poporan [ucrainean]

În urmă cu treizeci şi ceva de ani, în Bugeac, în stepa de lângă Tobak, se mai înălţau alături şapte movile, pe care poporul le numise „a suta movilă a cazacilor”. Atunci când Bugeacul, care e în componenţa regiunii Basarabia, şi a fost alipit la Imperiul rus, plugul de colonişti făcu una cu pământul acest deal, şi pe movila căzăcească, unde, de-a lungul unui veac şi jumătate, crescuseră numai urzici, în prezent se face din belşug grâul arnăut.

Vreau să cred că această istorisire a lui Vasile Bainsky, rudă a domnitorului moldav Ştefan Petriceicu, părtaş de campanii în Moldova al hatmanului zaporojan Kunitzky, se referă anume la acest loc memorabil.

În anul 1684, hatmanul căzăcesc Kunitzky năvălise în Moldova, spre a o elibera de sub robia turcească şi pentru a-l instala în tron, drept domnitor, pe Ştefan Petriceicu. Înşelat de ajutorul moldovenilor, prigonit de puternica oaste a hanului tătăresc, el se refugie în stepele Bugeacului, pentru a trece Nistrul şi a se vedea ajuns mai repede în Polonia.

Din cele cinci mii de cazaci, aduşi încoace de către Kunitzky, rămăseseră doar şapte sute de viteji. Aceste rămăşiţe ale vestitei forţe căzăceşti se aşezaseră pe malul râului Ialpuh, pentru a sărbători Paştele. Tristă, de jur-împrejur, era stepa de lângă Tobak, iar în sufletele oaspeţilor ei nepoftiţi se cuibărise mâhnirea; şi numai în cerul adânc zburau ciorile [corbii?], cu voioşie, de parcă ar fi presimţit apropierea unui ospăţ.

Nagâţii, ajutoarele de nădejde ale tătarilor, pitulicele lor obişnuite, se roteau agitat în văzduh şi, prin ţipetele lor, le arătau busurmanilor locul unde erau veniţi pe pământul lor oaspeţi creştini.

Şi, iată, a doua zi, disdedimineaţă, înainte de a începe slujba de

Paşte în bisericile creştine, se arătară în depărtare nu nişte nori negri-fioroşi şi nici un stol de lăcuste, dar zece mii de tătari, în fruntea cărora era însuşi feciorul hanului tătăresc.

— Hei, fraţilor-fârtaţilor! - le spuse la ai săi hatmanul Kunitzky. - Nu-i a bine de noi! Oaspeţi nechemaţi sunt însoţiţi cu foc şi sabie. Dar să nu dăm de ruşine sângele căzăcesc, să nu facem de râs renumele nostru de cavaleri. Mai degrabă să putrezim în pământul cel umed şi să supravieţuim în amintirea oamenilor, decât să ne ducem în jasak şi să fim în robie egipteană la busurmani!

— Ce-o fi, o fi, şi va fi cum va da Domnul! - strigară împreună cazacii. - Cu noi e sfântul Paşte.

Tătarii au înconjurat tabăra lui Kunitzky.

— Unde-i hanul vostru? - îl întrebă hatmanul pe un tătar. - Noi suntem în mâinile voastre: dar înainte de a le spune la ai mei:

„ori să trăim în voie, ori să putrezim glorios!”, doresc să stau de vorbă cu hanul vostru.

Kunitzky a fost condus [la acesta].

— Câtă armată ai cu tine? - îl întrebă el pe conducătorul tătarilor.

— Câte stele sunt pe cer, câte fire de nisip pe această stepă, câte picături de apă sunt în acest râuleţ, - îi răspunse, mândru, căpetenia tătarilor.

— Îs mulţi, totuşi, mulţi! Ar fi nevoie poate de un veac întreg, pentru a-i număra. Eu, însă, am de tot şapte sute de voinici; numai că doar câte unul din ei va fi împotriva la zece tătari. De aceea, alege la unul câte zece de ai tăi şi lasă-i să se bată, precum va da Dumnezeu; iar ceilalţi să se afle ceva mai departe şi să privească, ce va da Domnul. Şi va fi ceva măreţ; [pentru]că ce fel de glorie să fie atunci când o sută îl vor bate pe unul singur?

— Nu! - răspunse feciorul de han, - cu aşa ceva nu sânt de acord. Şi iată ce-ţi voi propune eu; eu am un şoim alb; eu îi voi da drumul [să zboare?], şi dacă ai tăi îl vor omorî din zbor, şi el va avea tot atâtea răni, câţi viteji ai tu, atunci tu-mi eşti cardaş-cazac[63], şi eu însumi te-oi însoţi cu

cinste până la Nistru şi-ţi voi da drumul în ţara ta. Dacă însă nu reuşeşti aşa ceva, vă voi duce pe toţi în jasak, dar de ucis nu vreau să vă ucid.

Cazacii îşi pregătiră archebuzele lor; tătarii dădură drumul la şoimul cel alb.

— Hei, fraţilor-fârtaţilor! Drept în şoimul alb! - strigă hatmanul, - şi cât mai dibaci, unit şi bărbăteşte.

Şi şapte sute de gloanţe se auziră şuierând din archebuze, şi şapte sute de gloanţe străpunseră inima căpeteniei tătăreşti.

— Ghiaur, ghiaur! - se auzi răsunând în aer, şi zece mii de săbii tătăreşti se îndreptară înspre cazaci, iar şapte sute de săbii căzăceşti le respinseră; şi şapte sute de cazaci bravi căzură pe loc, iar zece mii de tătari căzură morţi alături de dânşii [de cazaci?].

Astfel muri în Bugeac slăvitul hatman căzăcesc Kunitzky, dimpreună cu glorioasa sa cavalerie.

Şi cu totul altfel istorisesc despre moartea lui Kunitzky cronicile polone şi ucrainene; ele susţin că pe Kunitzky l-ar fi ucis înşişi cazacii lui; eu, însă, sânt dispus să dau crezare tradiţiei moldoveneşti, care spune că pe Kunitzky l-ar fi omorât tătarii. De altminteri, oricum ar fi, veşnică să-i fie amintirea eroului, care s-a străduit să elibereze Moldova de sub jugul turcesc!

BUJOR

Astfel se numea haiducul, care a fost multă vreme, la începutul veacului nostru [al XIX-lea], spaima Moldovei. „Bujor” în moldoveneşte [=româneşte] înseamnă „pion”. Haiducul şi-a zis el însuşi aşa, iar cântecele poporane i-au confirmat acest nume.

Bujor era moldovean de origine. Mai întâi, el a fost slugă la un boier; dar în cele din urmă el a dorit să se vânture în voie [prin ţară] şi în curând numele lui deveni îngrozitor de cunoscut, asemeni celui al lui Honta şi Harkuşa, în Ucraina; Januş şi Doboş, în Pocuţa; Karmeliuk, în Podolia; Ursu şi Tobultoc, în Basarabia.

Cuibul de hoţi al lui Bujor se afla în codrii deşi ai Tigheciului, dar bandele acestuia erau răspândite în întreaga Moldovă.

Una din primele isprăvi a lui Bujor a fost atacul asupra Mitropolitului Moldovei, care se întorcea la Iaşi dintr-o inspecţie a mănăstirilor. Oprindu-i carâta, Bujor se apropie cuviincios de mitropolit şi îl rugă să-l blagoslovească. Apoi, îi înmână păstorului o pungă îndesată cu galbeni şi murmură: „Poftim şi din partea mea pentru biserica Trei Ierarhilor; şi nu uitaţi să faceţi trei slujbe pentru robul lui Dumnezeu Bujor”.

Mitropolitul nu prea voia să ia banii şi începu a-l povăţui pe haiduc.

— Eu nu am timp să ascult predici! - i se împotrivi Bujor. - Dacă nu doriţi să primiţi darul meu, aici, în drum, atunci vi-l aduc eu mâine la Mitropolie.

Mitropolitul împlini dorinţa haiducului, adică primi banii şi făcu trei slujbe [în biserică]. De atunci, Bujor deveni mai îndrăzneţ, bizuindu-se pe rugăciunile arhipăstorului, şi atrase asupra sa luarea aminte a guvernului.

Potera[64] fu răspândită [=plasată?] în toate pădurile, în toţi munţii.

O deosebită străduinţă, întru prinderea lui Bujor, avea s-o depună ispravnicul de Fălticeni. El trimise în cuibul de hoţi al lui Bujor un călăraş, adică un curier, căruia îi ordonă să-i spună haiducului că, dacă acela nu se prezintă la el cu capul plecat, atunci el, ispravnicul, îl va prinde personal, îi va aplica două sute de falange şi-l va trimite la Iaşi, unde îl aşteaptă spânzurătoarea. A doua zi, Bujor apăru, dimpreună cu banda sa, la Fălticeni; înconjură casa isprăvniciei, îl scoase pe ispravnic în pridvor şi îl bătu cu falangele. Pe urmă, îl puse să semneze raportul despre prinderea lui Bujor şi, cu astă hârtie, îl trimise, în căruţa ispravnicului de legătură, la Iaşi.

An de an, Bujor se făcea tot mai tare şi mai periculos. Poporul de jos îl iubea. Ţăranii îl ascundeau adesea în gospodăria lor, fiindcă Bujor îi prăda numai pe boieri şi pe târgoveţi, iar sătenilor [ţărani] le ajuta: le dădea bani, boi, îi pedepsea pe cruzii lor vătafi (administratori) s. a. m. d.

Odată, Bujor s-a întâlnit cu boierul N., care călătorea într-o caleaşcă

vieneză; slugile boierului erau desculţe şi aproape fără orice haine pe dânsele. Era o vreme urâtă; ploaia turna cu găleata. Bujor opri echipajul.

— Cum se numeşte Măria Voastră? - îl întrebă el pe boier.

N. îşi spuse numele de familie.

— Vestit boier! Prea vestit boier! - repetă de câteva ori haiducul. - De ce, însă, umblă oamenii tăi desculţi?

— Sunt doar nişte ţigani, ciori... - răspunse boierul.

— Ei, şi ce dacă-s ţigani? - îl repezi Bujor, - oricum, pe un astfel de timp, le-ar fi mai bine dacă s-ar încălţa.

Spunând aceste cuvinte, el porunci să fie scos din caleaşcă măreţul boier, dădu ordin să-i fie scoase din picioare cizmele galbene de marochin ale acestuia şi să-l încalţe cu ele pe ţiganul ce stătea pe partea din spate a echipajului.

— Plimbă-te acum, boierule! - Şi Bujor îl forţă pe boier să alerge o oră întreagă pe lângă caleaşcă.

— Acuma, marş! - adăugă haiducul, când N. dusese la bun sfârşit exerciţiul dat. - Şi ţine minte, că aceasta a fost doar o glumă; altă dată, mă răfuiesc cum se cade.

După această „glumă”, N. a zăcut o săptămână la pat şi nu a mai uitat niciodată povaţa lui Bujor; toţi ţiganii lui, de atunci, umblau dichisiţi în cizme.

În încheiere, vom observa că doi domnitori au început tratative cu Bujor şi nu numai o dată i-au plătit dijmă: să nu deranjeze Iaşii. Ca să vezi cum era guvernul Ţării Moldovei pe atunci!

[Alexandru şi Boleslav?] HÂJDĂU

(Aceste „Trei legende
moldoveneşti”, fiind scrise la 1842,
la Novoselitsa-Hotin, semnate doar
cu numele de familie „HIJDEU»,
au fost publicate în ziarul Odesskii

vestnik, n-rele: 31, 32 şi 33,
respectiv din 15, 19 şi 22 aprilie
1844.)

56 Izbe ţărăneşti; ţăranii moldoveni sunt tot atât de diferiţi de cei ruşi, ca şi cocioabele celor dintâi faţă de izbele celor din urmă.

57 Straja de curte. Era formată din feciori de boieri şi se afla, în permanenţă, alături de domnitor.

58 Comandant suprem [al armatei moldoveneşti].

59 Comandant al cetăţii. Hatmanul era mereu împreună cu pârcălabul de Suceava, atâta timp cât Suceava era cetate de scaun a principatului [Moldova].

60[95] Astfel se numeau, în vechea armată moldovenească, detaşamentele de vânătore care „ învăpăiau» duşmanul; ceva ca un fel de „însufleţitori».

61[96] Cosaşi fălcieri. În Moldova erau aşezări întregi de fălcieri, care numai din aceasta şi trăiau, arvunindu-se la cosit iarba, îndeosebi în Bugeac; ei se bucurau de drepturi aparte.

62[97] Zarzavagiu. Aşa se numea, în Moldova, o categorie de oameni care se ocupau de grădinărit; ei trăiau în localităţi aparte şi aveau privilegii deosebite.

63[98] Frate-cazac. Aşa îi spuneau tătarii renumitului Bohdan Chmielnitzky.

64[99] Astfel se numea, în Moldova, paza administraţiei locale, care se ocupa de prinderea hoţilor. Ea se asemăna foarte mult cu micheletele spaniole...

PUBLICISTICĂ

(ESEURI, ARTICOLE, DISCURSURI, SCRISORI-„EPISTOLE”)

TRADUCERI: C. STAMATY, B.P HAJDEU, Z. RALLY-ARBORE, P BALMUŞ

DESPRE CALITATEA POEZIEI DIVINE

(Fragment)

Să demonstrezi calitatea Poeziei Divine, prin argumente împrumutate din careva scrieri omeneşti, şi nu extrase din aceasta însăşi, sau să născoceşti unele proprii, ar însemna acelaşi lucru dacă ai examina lumina solară cu ajutorul unei infime candele ori să te pronunţi despre spaţiul şi mărimea universului pe baza volumului limitat al văzului. Lumina soarelui este perceptibilă, fără de ajutoare străine, de către oricine va deschide ochii şi va privi la obiectele din jurul său; exact aşa poate fiecare dintre noi să se convingă de calitatea Poeziei Divine, fără a recurge la dovezi externe, cu condiţia să-şi concentreze înspre aceasta luarea aminte a cugetului. Ce-i drept, creaţiile omeneşti în versuri pot servi uneori întru demonstrarea calităţii Poeziei Divine, însă la modul negativ, adică în sensul că, privindu-le şi pe aceasta din urmă, şi pe celelalte, se poate observa mai comod şi mai repede superioritatea Poeziei Divine faţă de toate creaţiile omeneşti. Precum lumina soarelui, reflectându-se de pe unele obiecte vizibile, se revarsă şi mai multă şi devine şi mai perceptibilă, aşa şi calitatea Poeziei Divine, prin mijlocirea comparării ei cu unele opere ale minţii omului, de parcă s-ar reflecta într-un fel anume, se revelează mai distinct şi se cunoaşte mai confortabil. De altminteri, Poezia Divină, şi fără astfel de ajutoare străine, conţine ea însăşi multe argumente, deosebit de importante, despre calitatea sa. Singură denumirea ei indică deja asupra acestei calităţi a sale, calitate pe care nu o poate avea nici o creaţie omenească; şi această

unică dovadă este mai puternică decât toate celelalte [dovezi], care pot fi deduse din propriile silogisme. Denumirea aceasta indică asupra originii sale, asupra începutului ce acţionează în cadrul ei, a obiectului şi scopului acesteia - patru trăsături de bază, din examinarea cărora se poate vedea, în cel mai limpede mod, calitatea ei pe de-a întregul.

Începuturile Poeziei Divine premerg începutului existenţei omului însuşi, prin intermediul căruia aceasta, pe parcursul vremii, a fost înveşmântată în cuvântul exterior. Înainte nefiind decât humă din care era constituit exteriorul uman şi care a căpătat o înfăţişare anume şi a fost însufleţită printr-un suflu atotputernic al Creatorului lumii, Poezia Divină exista deja; înainte de a se fi creat organul cuvântului, era deja cântat imnul bine ordonat, de un cor al Spiritelor, întru gloria Preaînţeleptului şi Atotputernicului Creator de nenumărate lumi, pentru că cine a pus lumii piatra de temelie, în plină licărire a stelelor de dimineaţă, în plină ceremonie a tuturor fiilor dumnezeieşti?, Aşa! nu omul a fost creatorul Poeziei Divine, dar Creatorul omului este primul, din „vina» căruia există aceasta. Omul a fost, aşa zicând, doar imitator. Acesta, prin îndoita lui esenţă, ca o simplificare a naturii, spirituale şi materiale, aflându-se la limitele lumii trăitorilor în ceruri, putea să contemple comod tot ce se întâmplă în această [lume]; şi de aceea, posedând nişte organe superfine, cu ajutorul cărora observa repede şi cea mai neînsemnată mişcare în lumea vizibilă, când, în cele dintâi clipe ale existenţei sale, auzea armonia cântării cereşti şi vedea ordinea şi frumuseţea întregii Creaţii, în exaltarea şi uimirea [sa] evlavioasă, iar el însuşi s-a alăturat, prin duhul-spirit al său, la cântarea Spiritelor aducătoare de laude [Celui-de-Sus], şi, astfel, a împrumutat [el] şi şi-a însuşit Poezia Divină, în toată puritatea şi perfecţiunea ei. Omul a păstrat-o pe aceasta, în deplinătatea ei, atâta timp cât s-a aflat în stare de curăţenie şi nevinovăţie; însă, odată cu ştirbirea voinţei, după pierderea perfecţiunii primare a capacităţilor mintale, devenind inapt pentru Poezia Divină, el a rămas fără de acest dar de preţ al Cerului.

În felul acesta, când tot neamul omenesc, prin decăderea primului

om, a ajuns în starea înstrăinării de ridicarea în slăvi a numelui Domnului, lucru ce constituie cea mai mare beatitudine a omului, atunci Dumnezeu, prin bunătatea sa, îndurându-se de creaţia cea mai perfectă a mâinilor sale, n-a mai dorit să-l lase pe acesta pentru totdeauna în această situaţie jalnică şi a trimis bărbaţilor, ajunşi, prin sfinţenia vieţii lor şi prin puritatea inimii, a fi destoinici de percepţia inspiraţiei Divine a spiritului său, prin care, însufleţiţi şi înălţându-se către contemplarea tainelor lumii spirituale, aceştia, prin mijlocirea cuvântului, le revelau pentru lumea din exterior. De aici rezultă că începutul ce acţionează în Poezia Divină îl constituie acea inspiraţie nemijlocită şi supranaturală, care provine din spiritul Dumnezeiesc; şi acest început aparţine exclusiv doar Poeziei Divine. Deşi în poezia omenească, în mod regulat, se consideră drept început funcţional inspiraţia sau însufleţirea, această însufleţire nu este decât o înălţare a tuturor forţelor şi capacităţilor mintale ale omului, (ascensiune) ce provine de la contemplarea măreţiei şi frumuseţii obiectului, ales, de către poet, pentru cântarea sa. De aceea, începutul pus în poezia omenească nu trebuie să fie socotit egal cu începutul funcţional în Poezia Divină; între acestea este aceeaşi diferenţă ca şi cea dintre religie, cu toată vasta [ei] înălţare, pură şi paşnică, şi acel fanatism pseudoafectat, în frenezia minţii şi a inimii.

Obiectul principal al cântărilor, inspirate din Ceruri, ale unor interpreţi constă în proslăvirea lui Dumnezeu şi, concomitent, în cea a vestirii legilor lui, a dezvăluirii destinelor, lucru de nepătruns pentru mintea omului, extrem de limitat prin natura sa, dar clare pentru proorocii-poeţi iluminaţi de sus. Aceştia, fiind aţâţaţi şi îndrumaţi de Spiritul Dumnezeiesc, faţă de Care nu există nimic mai scump şi mai tainic, câte odată prin mijlocirea contemplărilor mistice, iar uneori prin intermediul unor chipuri şi fenomene vizibile, îmbrăţişau dintr-o singură privire întreg ciclul de vremuri trecute şi viitoare, vedeau în faţă veşnicia revelată şi pătrundeau nemărturisitele destine Dumnezeieşti, pe care, prin cuvântul exterior sau cel organic, le revelau în atare trăsături, din care şi ceilalţi oameni puteau, şi prin mintea lor firească, să cunoască nelimitarea sfatului Domnesc, în tot

cazul, „pe ghicite, caprintr-o sticlă mată”. E adevărat, uneori drept obiect al Poeziei Divine era proslăvirea unor bărbaţi care fuseseră mijlocitori între Dumnezeu şi oameni şi / sau instrument al unor binefaceri Dumnezeieşti, revărsate asupra genului uman; de altfel, această proslăvire era îndreptată în direcţia celui mai suprem şi vital scop - înspre glorificarea lui Dumnezeu şi către cunoaşterea a tot ce ţine de Dumnezeu.

În acest sublim şi unic scop al Poeziei Divine se concentrează toate celelalte, revelate în timpul examinării în particular a oricărei cântări prooroceşti, întocmai precum razele solare se adună în centrul acestui astru, unde se află începutul căldurii. Adesea, în funcţie de starea persoanelor cărora le-au fost revelate unele adevăruri Divine şi în funcţie de spiritul vremii în care acestea au fost oferite, s-a proiectat scopul, în corespundere cu aceste împrejurări. Câte odată, drept scop al interpreţilor de Cântece Divine era ca, prin mijlocirea unor alese şi puternice poveţe, să-i scoată pe oameni din rătăciri, la care, în orbirea lor, fuseseră expuşi, şi, prin aceasta, se îndepărtaseră de Dumnezeu tot mai mult şi mai mult; uneori - să-i înveţe pe aceştia, ca ei, purificându-şi sufletul de toate slăbiciunile şi păcatele şi, îndepărtându-şi cugetul de la deşertăciunile lumeşti, să-şi îndrepte toate gândurile şi dorinţele lor întru restabilirea, în sinea lor, a chipului Dumnezeiesc primar; iar uneori - să facă, prin aceasta, să dispară cei îndureraţi şi să întărească credinţa celor ce îşi pun nădejdea în viitoarele făgăduinţe.

Aşadar, judecând după originea şi începutul funcţional, după obiectul şi scopul Poeziei Divine, trebuie să conchidem că aceasta posedă cea mai mare calitate, pe care nu a avut-o şi nu poate s-o aibă nici o operă poetică a minţii omeneşti. Ce ar putea fi mai curat decât originea ei, mai eficient început, mai sublim obiect, mai nobil scop?

Proorocii-poeţi, descriind cele mai importante obiecte, au fost doar nişte instrumente ale Spiritului Divin, care expunea adevăruri Dumnezeieşti, prin mijlocirea acestora, şi le insufla lor gânduri vrednice de asemenea înălţătoare obiecte. De aceea tocmai operele proorocilor-poeţi vor

constitui nişte modele inimitabile de creaţii poetice. Cu toate că unii poeţi, înzestraţi cu minte creatoare, s-au şi străduit, în avântul lor [inspirat], să atingă culmi ale Poeziei Divine; succesele lor, însă, niciodată nu s-au extins mai departe de limitele posibilităţilor omeneşti. Cele mai mari genii, precum sunt: Milton, Klopstock, Derjavin, au reuşit ei oare, în toate privinţele, să marcheze cântecele lor cu sigiliul Poeziei Divine?..

Harkiv, 1830

Alexandru HÂJDĂU

(Aleksandr Hijdeu)

Notă:

Fragment din lucrarea Eseu de analitică a Poeziei Divine. Sumarul acesteia e următorul:

Introducere. I. Dezvăluirea ideii despre Poezia Divină. Încercare de definire a acesteia. Calitatea [ei]. II. Imposibilitatea Theoriei acesteia. Analytica Poeziei Divine. Condiţia, începutul şi limitele acestei ştiinţe. III. Felurile Poeziei Divine. Divizarea Analyticii acesteia. Ordinea de expunere.

Partea întâi. I. Prototypul Poeziei Divine. II. Analizarea ypotezei despre cuvântul spiritual. III. Forma interioară sau spiritul Poeziei Divine. IV. Esthetica acesteia.

Partea a doua. I. Aspectul exterior al Poeziei Divine. Limba, Metrica, Rithmica. II. Perioadele [evoluţiei] Poeziei Divine, în constituirea ei exterioară. III. Vestigii ale unor cântece Sfinte antediluviene. IV. Analytica unor cântece postdiluviene. V. Moysei, David, Isaiia, în calitate de principali reprezentanţi ai Poeziei Divine. Lucrarea de faţă va fi editată în întregime.

(Cu titlul, în original: *„O dostoinstve Bojestvennoi Poăzii (otryvok)"*, această lucrare a fost reprodusă în rev. „VESTNIK EVROPY", 1830, iulie, nr. 13,

p.22-31.)

DESPRE SCOPUL FILOSOFIEI

(Aforisme)...Philosofia studium
virtutis est, sed per ipsam virtutem;
nec virtus autem esse sine studio
sui potest, nec virtutis studium sine
ipsa...

SENECA, Epist.LXXXIX.

(...Filosofia este năzuinţa către
virtute, dar prin virtutea însăşi;
nici virtute nu poate fi fără
năzuinţă spre ea, nici năzuinţă spre
virtute fără virtutea însăşi...

L. ANNAEUS SENECA. Scrisori
către Luciliu, Bucureşti, 1967;
Scrisoarea a LXXXIX, p.301.)

Filosofia este, în universul ştiinţelor, ceea ce e soarele în sistemul planetar; aşa cum soarele luminează nenumărate myriade de aştri cereşti prin aurora sa strălucitoare, exact astfel revarsă Filosofia lumină asupra tuturor părţilor domeniului umanistic. Poate oare poetul fără de dânsa să se implice în lumea preapaşnică a Fanteziei, unde arde - în focarul hiperbolei nemărginite a Perfecţiunii - veşnic tânăra viaţă a idealurilor? Poate oare un retor să pătrundă în labirintul misterios al inimii omeneşti şi, în antagonismul înflăcărat al patimilor, să studieze phoronomia spiritului? Să poată oare da un naturalist în vileag vălul, prin care să plăsmuiască sfânta înfă ţişare a Naturii, spre a ghici enigma marelui epos al Preaînaltului Artist?... într-un cuvânt: fără de filosofie, întreaga arhitectonică a cunoştinţelor (=Ş), ca un organism lipsit de suportul vieţii (=±), e posibil să se prăbuşească într-o înspăimântătoare masă de crepuscul (=0).

Filosofia însă îşi manifestă abundenţa nu doar în împărăţia Theoriei. Ea a întrunit oamenii într-o societate, a apropiat inimile acestora prin dragoste; ea este o podoabă, în vremuri de prosperitate; mângâie, în clipele de nefericire. La lumina ei, nu se pomeneşte nici penumbră de invizibilitate; sub paşnica ei mantie, totul emană linişte... Filosoful este cel mai fericit dintre muritori.

* * *

Cine doreşte să culeagă, în timpul vieţii pe pământ, toate fructele filosofiei, se lipseşte de cele mai dulci. Cunoaşterea acestei lumi, ca o acaparare de timp, se constituie în nişte seminţe ale veşniciei. Un ager promotor al înţelepciunii va triumfa, presimţind belşugul viitorului seceriş; cel neclarvăzător, dorind să accelereze momentul satisfacţiei [spirituale], va smulge mugurii abia răsăriţi sau va rupe fructele încă necoapte.

„Pentru un filosof nu există lux într-o conştiinţă greşită sau neclară. Ca odraslă şi erou al adevărului, el activează cu osârdie şi sârguinţă pe tărâmul anevoios al autogândirii, până va ajunge la obţinerea unei atitudini de renunţare la găsirea Esenţei Primordiale şi a proprietăţii acesteia.” Astfel cugeta corifeul înţelepciunii străvechi, divinul Platon, şi, pe bună dreptate. Adevăratul înţelept cugetă doar la materii înalte şi, în zborul luminos şi liber al minţii sale, planează în lumea ideilor virgine ale Demiurgului.

* * *

A dezvolta în deplinătate capacităţile sale, a le înălţa pe acestea spre un Prototyp Primar, curăţindu-le ca pe aurul trecut de şapte ori prin văpaia focului, în sfârşit, a obţine acea unire fericită cu Acesta, unire lăsată moştenire fiinţei gânditoare - iată care este scopul activităţii umane, desluşite de Filosofie!

Finalitatea [= scopul] înfăptuirii în Autotyp a unei Perfecţiuni nelimitate, întru care este hărăzit omul, cel care arde înăuntru, dar care străluceşte în afară, o [= îl] constituie făclia minţii.

* * *

Prin începuturile sale, mintea omului este un mit simbolic triplu luminat de nişte contururi, drept o reflectare a acelei atotcuprinzătoare Minţi primare, după planul Căreia a avut loc facerea lumii, ca o glăsuire-ecou a acelui Cuvânt atotînsufleţitor, prin Care îşi face efectul Dragostea Eternă în evoluţia cosmoeconomiei; ca o răsfrângere a acelui Soare atoatestrălucitor, în care se concentrează razele întregului Univers.

Prin punerea sa în aplicare, mintea omului este ochiul [deschis?] al sufletului. Raza Dumnezeiască îl atinge pe acesta, conform legilor Anakamiticii şi Anaklasticii, tot aşa precum [bate?] raza solară în ochiul corporal; însă, aidoma văzului exterior, şi simţul clarviziunii spirituale se întâmplă să fie cuprins de unele amăgiri optice.

Trupul [uman] este sufrageria [“Casa Mare”?] a sufletului; simţurile sunt un telescop al capacităţilor acestuia; însă cel dintâi se transformă adesea într-un sumbru cavou; ultimele - într-un fel de fantasmoscop.

Atunci când forţa impetuoasă a imaginaţiei aţâţă raţiunea, iar voinţa, neîmpotrivindu-se influenţei din partea senzualităţii, se supune orbeşte pornirilor pasionale, raza neprihănită a Dumnezeirii nu poate răzbate în adâncul întunecat al sufletului.

Percepe oare cel orb lumina solară, iar cel răposat - căldura focului?..

Pentru a filosofa [=„Ljubomudrstvovati”] se cere să fii bun la suflet. În interiorul unui suflet înrăit de artist nu-şi are locul înţelepciunea.

* * *

Ochiul trupesc, în esenţă, nu se schimbă niciodată; dar dacă soarele îşi ascunde razele sau dacă omul coboară într-o subterană întunecată, ochiul nu-l mai poate sluji. Mintea este ochiul sufletului [uman], ca un organ capabil să perceapă lumina, provenită în mod ortogonal de la Părintele luminilor, îşi pierde agerimea naturală, în momentul când omul descinde în

genunea păcatelor, împresurat de întunericul ignoranţei.

Pe măsură ce omul, înlănţuit de senzualitate, se abate din calea virtuţii, lumina raţiunii sale păleşte treptat... Însă nu se stinge de tot, pentru că dragostea de neprihănire este o scânteie [mereu] nestinsă. Adesea, aceasta, după cât se pare, cum numai se încălzeşte, începe a licări, dar să se mistuie nu poate nicicând.

Dacă în fiinţa omului nu ar seca balsamul virtuţii, făclia sa spirituală i-ar lumina clar calea [vieţii] mereu, ca acel stâlp de foc, în pustiul arab, sau ca [biblicul] Pharos în Marea Mediterană.

Adevărul şi binele sunt de nedespărţit. Socrate spunea cu justeţe: „a face un bine şi a-l cunoaşte este unul şi acelaşi lucru".

* * *

Un peregrin care întreprinde o călătorie într-o ţară îndepărtată, dacă doreşte să-şi atingă scopul formulat, trebuie să-şi imagineze din timp, în mintea sa, toate acele locuri prin care urmează a trece. Filosoful trebuie de asemeni să-şi schiţeze un plan al drumului său spre sanctuarul înţelepciunii.

N-o fi fiind oare prost acel drumeţ care-şi fixează adăpostul permanent într-un hotel, în care el poate să-şi găsească loc pentru recreare?.. Aşa ceva se observă şi în căile majorităţii Filosofilor care rătăcesc prin stepele Scepticismului sau ale Filodoxiei în van. Doar puţini au reuşit să intre abia în pridvorul măreţului templu al înţelepciunii; în Sfânta Sfintelor s-o fi aflând măcar cineva dintre muritori?..

* * *

Un plugar neinstruit, uitându-se la lună, care-i slujeşte drept călăuză, crede că aceasta străluceşte prin lumina sa proprie, neîmprumutată. El îşi va râde de astronomul, care ar fi vrut să-l convingă că luna este un corp [ceresc] întunecat.

În acelaşi chip se uitau pe vremuri la lume filosofii, şi în frumuseţea finită a acesteia nu o vedeau pe cea Infinită, care se reflectă în cea dintâi, ca

soarele într-un izvor luminos...

Pentru a înţelege scopul suprem al Filosofiei, cel mai bine, se pare, e să alegi calea lui Socrate. El nu dezmembra pământul în fire de pulbere, nu examina minuţios calităţile focului sau ale apei, nu măsura mărimea aştrilor cereşti, dar îl contempla pe viu şi pretutindeni, atât în colosalul helios, cât şi în infimul atom, pe Marele Ziditor al naturii; iar a-l cunoaşte pe Acela, în persoana Căruia este concentrată orice ştiinţă, nu înseamnă oare să cunoşti totul?

Desigur, acest mare bărbat, principalul apărător şi primul martir al Religiei Naturale, nu se gândea că, pentru a se scufunda în natură şi a cerceta tainele acesteia, era un lucru inutil. El dorea numai ca Filosoful să nu ia mijloacele drept scop al înţelepciunii.

* * *

Marele Creator, predestinând omul unei contemplări pe viu a măreţiei Sale pe Cer, face să apară pe pământ diverse minunăţii, întru consolidarea raţionamentului său abstract, pentru ca acesta [omul] să nu fie orbit de strălucirea sclipitoare, care împrejmuie Pristolul de foc, când îşi va lua zborul dinspre Apusul timpului în direcţia Orientului veşniciei.

Splendoarea, frumuseţea şi armonia comunităţii mondiale; diversitatea uimitoare în unitate; manifestarea imuabilă şi veşnică a Meşteşugului întru cârmuirea universului; poezia tăcută a cerului; muzica mută a tuturor împărăţiilor naturii - câte izvoare nesecate de lux virgin pentru o minte neprihănită! Câte imbolduri sublime întru filosofare [= «Ijubomudrstvovanie»]!

Cine se va adânci, însă, în lumea invizibilă, va putea să simtă graţia acesteia, să se entuziasmeze de prototypurile Marelui Artist; s-ar putea oare spune despre acesta că şi-a atins scopul?.. Omul rătăceşte nu numai noaptea; dar adesea, şi la lumina orbitoare a razelor solare, abătându-se din cale, se întâmplă să fie silit a rătăci prin hăţişuri şi locuri necunoscute. Aidoma rătăcesc şi unii gânditori profunzi, care deja aproape că au ghicit

prima hieroglifă a Naturii!

* * *

Cei din antichitate îl numeau pe om microcosmos; omul antic într-adevăr se învârtea pe lângă cosmos, pe orbita senzualităţii. Omul, luminat de raza Creştinismului, poate fi numit... microtheos; scufundându-se în contemplarea Infinitului, el nu cunoaşte, de asemeni, limite, ca şi Dumnezeirea însăşi...

Locuitorii de la Polul Nord văd şi iarna la orizont soarele apunând, dar adesea nu simt căldura binefăcătoare a acestuia. Mulţi dintre Filosofi l-au văzut pe Dumnezeu, dar de la mare depărtare, şi raza acestuia n-a pătruns în inima şi cugetul lor. Pentru ca spiritul uman să poată fi pyrophor al Luminii Dumnezeieşti, trebuie să fie alungată, din cel dintâi, Lumina amăgitoare; să se învelească cu bezna sfântă a credinţei... [deoarece] „Există un punct unde încep misterele eternităţii: e o filosofie să-l găseşti [acest punct?]; e o Înţelepciune să-l respecţi.” [în original, în franţuzeşte, autorul citatului rămânându-ne necunoscut: „Il y a un point où commencent les mystères de l’éternité; c’est de la Philosophie, à le trouver; c’est de la Sagesse, à le respecter»].

Harkiv,1829

Alexandru HÂJDĂU

[Aleksandr Hijdeu]

Notă:

Literatura, asemeni vechilor comori ale Nordului, îşi are grifonii săi. Eu presimt că unii purişti ruşi vor întâmpina nu prea cu dragă inimă aforismele mele: unii, din cauza metonomasyei şi a utilizării unor cuvinte cu semnificaţie străveche; alţii, pentru introducerea nouă a unor ziceri străine, îndeosebi a celor greceşti. Cred în bogăţia nativă a limbii ruse şi în forţa elastică a acesteia. De aceea, mă grăbesc să mă explic.

Horaţiu încă răspundea unor prea timizi apărători ai curăţeniei

cuvântului indigen, în Epistola către Pisoni (Arta poetică): „Licuit semperque licebit, /Signatum praesente nota producere nomen» (v.58, 59); [adică, în traducere modernă românească:

„...Căci fost-a permis şi-o să fie /Să foloseşti un cuvânt însemnat de a zilei pecete...”; ap. HORATIUS. Opera omnia, 2. Satire. Epistole. Arta poetică, ed. de Mihai Nichita, Bucureşti, 1980, p.311].

Se vede că libertatea creării de cuvinte noi trebuie să aibă limite; altfel, în cazul unei neologomanii amplificate, o limbă naţională se poate iute transforma într-una aproape străină. Eu m-am străduit să utilizez mai multe cuvinte slavone, în loc să formez altele noi; de ce să părăsim o limbă, învechită şi moartă ca utilizare, dar veşnic tânără şi vie prin energia ei internă? Unele cuvinte, învechite, dar care exprimă cu exactitate semnificaţia acesteia, e mai bine să fie restabilite, decât să se născocească în locul lor altele noi.

De altminteri, există oare, în tot cazul, vreo limbă care să fi atins o perfecţiune cu totul monochromatică?.. Cicero observă foarte bine: „... Deşi cuvintele utilizate de noi, după obiceiul celor vechi, - de exemplu: filosofie, retorică, dialectică, gramatică, geometrie, muzică, - ar putea avea un corespondent latin, totuşi, deşi sânt cunoscute prin utilizarea lor frecventă, să le considerăm latineşti...» („Limitele extreme ale binelui şi ale răului», cartea a III-a, capit. 2). [în originalul rusesc citatul efectuându-se în latineşte, reproducem traducerea ap. ed. CICERO. Despre supremul bine şi supremul rău, în col. „Clasicii Filosofiei Universale», ediţie de Gh. Ceauşescu, Bucureşti, 1983, p.119.] Cel care nu înţelege cuvintele străine, cu o semnificaţie technică, confirmată de timp şi de utilizarea generală, de către savanţi, va pricepe şi mai puţin pe cele noi ruseşti, inventate întru substituirea celor dintâi, sau va purcede la racordarea acestora de un alt sens. Eu am utilizat cuvinte ce şi-au primit deja dreptul de cetăţenie în limbajul tuturor Filosofilor, din Germania, Franţa şi Anglia, şi am evitat, pe toate căile, pe acelea, sensul cărora încă nu a fost omologat. În procesul de selectare a sinonimelor, eu am dat mereu preponderenţă [cuvintelor]

greceşti înaintea celor latineşti (de ex. Crepuscul - ùdenje, în loc de nihilism), pentru că limba slavă, prin organizarea sa, este o metaplastică a celei greceşti. Pe acest temei, din proprie convingere, eu am adoptat şi ortografia profesorului M.T. Kacenovskii.[1]

Iată câte ceva întru justificarea mea. Nu ştiu: va avea cumva aceasta vreun succes? Dar... mea mihi conscientia pluris est, quam omnium sermo (Cic., ad. Attic, XII, 28); [adică: „conştiinţa mea (pentru mine) valorează mai mult decât vorbăria tuturor»; cit.ap.ed. MARCUS Tullius Cicero. Epistolae ad Atticum..., vol. II. Cărţile: X-XVI, versiune rom. de Constantin Popescu Mehedinţi, Buc., 1977, p.408 (Cartea XII, Scrisoarea XXVIII)].

A. [lexandru] H.[ÂJDĂU].

(Lucrarea de mai sus, cu titlul
rusesc: *„O ţeli filosofii*
(Aforizmy)”, a fost inserată în rev.
„VESTNIK EVROPY”, 1830,
noiembrie, nr. 21 şi 22, p.46-57.)

1 [Nota editorului rev. „VESTNIK EVROPY»:] „Mulţumesc sincer pentru onoare. Însă eu n-am introdus nici un fel de ortografie nouă. Uneori, în numele proprii şi în alte nume, greceşti (doar numai de probă, în aşteptarea aflării, cu timpul, a părerii unor oameni gânditori şi a celor competenţi), utilizez literele: I, и, Y din alphabetul nostru, în locul lui И, Ф, pe urmele unor scriitori învăţaţi, ale Calendarului Academic şi ale unor cărţi. Veţi întreba: de ce în [limbile:] latină, germană, franceză se scriu: Y, Th? Vi se va răspunde: pentru evidenţierea unor cuvinte, preluate din greceşte şi de aceea că aşa cere ortografia. Şi adică de ce să nu ne punem de acord cu europenii, concetăţenii noştri de civilizaţie, de vreme ce noi posedăm şi literele împrumutate din alphabetul grecesc anume pentru cuvintele greceşti? De ce adică să nu ne folosim de ortografia cultă, cu atât mai mult când discutăm despre obiecte atât de importante? Cauzele îndărătniciei nu constituie o taină pentru cei isteţi la minte... Se pare, însă, că ar fi timpul deja ca o problemă discutată să fie supusă opiniei generale a unor literaţi calificaţi şi, cântărind argumentele venite din părţi diferite, să se aprobe de comun acord o [una] ortografie adevărată.”

SOCRATE ŞI SKOVORODA

Orice faptă, în lumea civilizaţiei, ca un tot întreg, închis în sine, îşi are însemnătatea firească doar în cadrul destinaţiei sale, deoarece acolo se conţin, într-o vie şi inseparabilă identitate, şi cauza acesteia, şi fenomenul, manifestarea ei. În afara lor, ea poate părea numaidecât ca ceva ciudat şi straniu.

Un gânditor, în evoluţia şi desfăşurarea activităţii sale, este întotdeauna în dependenţă de precumpănirea unor împrejurări de timp şi de loc ori ale unei caste, ori ale unui întreg popor, pentru care este înălţat de Providenţă la rangul de profet al adevăratei vitejii şi al frumosului; fiindcă, în calitate de exclusiv om de cultură, el trebuie să posede o formă de conştiinţă a sa, care să se manifeste nu în raţionamente abstracte, ci în practică. Fără aşa ceva, viaţa şi doctrina lui nu ar avea un câmp de activitate şi un scop bine definite.

Pentru a aprecia însemnătatea şi meritele unui gânditor, trebuie mai întâi să găseşti răspuns la problema, la enigma menirii sale, adică să cuprinzi spaţiul şi scopul final al ideilor şi faptelor acestuia. Astfel va fi lesne de aflat ce reprezintă el ca idee în economia generală a culturii. În caz contrar, nu poţi exprima o apreciere nepărtinitoare despre acest gânditor. Căci taclalele nu constituie o judecată.

Iată misterul şi toată filosofia, cum poţi pătrunde caracterul unui cugetător: trebuie să cauţi în viaţa şi în doctrina lui ceea ce e pozitiv şi de sine stătător, şi nu să te opreşti asupra a ceea ce-i negativ ori să prezinţi în mod forţat unele lucruri întâmplătoare drept ceva esenţial!..

Eu primul am sugerat ideea de a se reconstitui renumele lui Skovoroda, arătând cum şi-a pierdut el în conştiinţa societăţii însemnătatea naturală, numai din cauza neînţelegerii, din partea unor contemporani, reprezentanţi ai claselor suspuse, din cauza unei oarbe credulităţi a urmaşilor, lipsite de control, faţă de o părere mai veche.

Şi sper că oricine, luând drept temei punctul de vedere indicat de

mine, va reuşi să împace uşor înde ele nişte cazuri, ostile, într-un fel, din viaţa lui Skovoroda, şi va ajunge să înţeleagă învăţătura acestuia nu ca o rapsodie, constituită din păreri aparte şi lipsite de legătură, ci ca un sistem, într-un mod armonios şi plin de idei liber cultivate.

Numele propriu al unui cugetător, raportat la un altul, în calitate de adjectiv, nu poate exprima întregul caracter al celui dintâi, cu o necesară plenitudine şi justeţe, dar dacă întru clarificarea mai convenabilă a caracterului lui Skovoroda, drept înţelept din popor, este nevoie neapărat de o comparaţie, mă pot decide să-l numesc Socrate ucrainean, şi nu un Diogene cinic, aşa cum îl socoteau greşit Ghess de Kalvet şi, cu unele restricţii, Vernet şi Sneghiriov.

Comparaţia mea, la prima vedere îndrăzneaţă, este în principiu întemeiată.

Şi Socrate, şi Skovoroda au descoperit în sine chemarea supremă de a deveni îndrumători ai poporului. Dând ascultare acestui îndemn, ei s-au făcut învăţători ai norodului, în sensul propriu şi sublim al acestei noţiuni. Simţul viu al datoriei, ca o predispoziţie a conştiinţei, evoluând în existenţă, constituia, pentru Socrate, Demonionul său, iar pentru Skovoroda - Minerva sa, simboluri care conciliau înde ele faptele şi întreaga lor viaţă cu poziţia superioară a lucrurilor sau cu revelaţia spirituală a naturii.

Viaţa lui Socrate şi cea a lui Skovoroda au pornit a se desfăşura de pe aceleaşi temelii: din entuziasm şi ironie. În mod egal, entuziasmul era pentru amândoi elementul pozitiv al vieţii, care scufundase conştiinţa finită într-o clarviziune însufleţită a infinitului; iar ironia - element negativ ce reprezintă finitul în chip de glumă şi de joacă.

Asemeni lui Socrate, care tâlcuia pentru oamenii simpli ai Greciei textul naturii umane conform răspunsurilor la rosturile pământeşti, Skovoroda explica poporului muncitor malorus (de altfel, ceea ce e malorus constituie pentru Skovoroda ceva întâmplător, ca aparţinând persoanei şi nu ştiinţei, întocmai cum era elementul attic pentru Socrate) acelaşi text, dar în corespundere cu cele aflate despre rosturile cereşti; şi tot aşa, ca şi Socrate,

departe de a se limita la loc sau timp: pe la răspântii, iarmaroace, prin case, în pridvoare de sfinte biserici, în cadrul unor petreceri festive, pe când, după o expresie ingenioasă a sa, „zburdă voia îmbeţită», dar şi în zilele de lucru. Pentru Skovoroda, ca şi pentru Socrate, începutul de bază şi condiţia primă a unei teorii este cunoaşterea de sine.

Este de ajuns şi o fugitivă comparaţie a forţei şi felului conştiinţei proprii a lui Skovoroda cu conştiinţa gânditorului grec poporan, spre a te convinge din care începuturi porneşte a se dezvălui calea sa - dintr-un puternic, interior îndemn al unui suflet mare şi nobil sau din nişte oarecari capricii întâmplătoare de scrânteală?...Odată cu dezvăluirea, în sufletul lui Skovoroda, a pornirii ce i-a determinat activitatea de îndrumător şi gânditor poporan, a început concomitent a se manifesta şi necesitatea de a însuşi caracterul oamenilor simpli din popor. Astfel îşi ducea Skovoroda traiul mai mult prin sate, în linişte şi împăcare cu sine, aflându-se în mijlocul celor umili, şi se străduia să le cunoască natura în adevărata manifestare a acesteia - patimi, deprinderi, limbă; pentru că, potrivit spusei sale, „învăţătorul nu iaste învăţător, ci numai slugă naturii». Gândul acesta e bine expus de către Skovoroda, prin intermediul asemănărilor: „Şoimul de sârg poate fi deprins a zbura, dară nu şi broasca ţestoasă. Vulturul, într-o clipală, îl înveţi a se uita înspre soare şi cu lumina a se desfăta, iară nu şi bufniţa. Cerbul lesne-i de îndrumat înspre munţii Caucazului şi-l vei ademeni a se adăpa uşor din limpezi izvoare de munte, însă nu şi cămila ori mistreţul. Orice lucru de la sine se va întâmpla; ghemul se va rostogoli singur din deal, numai dacă îi vei feri din cale piatra-piedică. Nu-l învăţa a se rostogoli, ci ajută-l doar...” Astfel arăta măiestria de pedagog a lui Skovoroda întru instruirea oamenilor simpli.

Entuziasmul lui Skovoroda se extindea până la frenezie, şi atunci i se părea că spiritu-i, purtat prin oceanul unor idei nemărginite, simte parcă universul şi infinitatea formelor sale. Ironia constituia, în cea mai bună parte, un fel de paravan al entuziasmului, care semăna, până la urmă, a scrânteală: manifestarea ei zglobie, fulgerătoare se răsfrângea, de cele mai

dese ori, când refracta prin sine gradul superior al exaltării. Fragmentul ce urmează, dintr-o scrisoare a lui Skovoroda, adresată lui Iacov Praviţky, preot din Babaj, dezvăluie spiritul poporan al ironiei sale, care, în aparenţă, ştirbea din demnitatea acestui gânditor în societate, luată drept început pozitiv al existenţei sale: „Pedeapsa părintească conţine, în amarul ei, o dulceaţă, iar o jucărie cuminte ascunde în sine o forţă. Aroganţa prostească-i întâmpinată după falsa ei înfăţişare şi-i petrecută după izbucnirea râsului, iar o glumă deşteaptă-i pecetluită de un sfârşit plin de importanţă. Nimic nu e mai caraghios decât o mină savantă de măruntaie goale; şi nimic nu-i mai comic decât o înfăţişare caraghioasă cu aere de seriozitate misterioasă. Amintiţi-vă de zicala noastră: „krasna hata ne uglami, a pirogami”. Nici mie unuia nu-mi place masca de prefăcut a acelor oameni şi fapte, despre care poţi spune proverbul malorus: „stucitj, şumitj, gremitj..., a şto tam? - kobyl’ja mertva golova bejitj». Mai zic velikoruşii: „letala vysoko, a sela nedaleko», despre cei ce vorbesc frumos şi cu podoabe, dar n-ai ce asculta. Nu-mi place nici astă îngâmfare deşartă şi goliciune semeaţă; îmi place ceea ce, potrivit proverbului, „sverhu nicjto, a v seredke cjto-s», la suprafaţă amăgeală, iar înăuntru - adevăr... „

Despre cunoaşterea de sine, ca despre începutul de bază al adevăratei teorii şi etici, Skovoroda a scris, în spiritul şi după spiritul poporan, trei opere deosebite: 1) „Narcyss», dialog; 2) „Askak», parabolă, şi 3) „Despre omul în sine», discuţii (în total 7). Pentru a releva de la bun început, în linii mari, evoluţia doctrinei poporane a lui Skovoroda despre acest fel de filosofie, mă limitez la transcrierea ideii de bază: aminteşte-ţi proverbul rusesc „vsiak Eremej pro sebea razumej». Tot omul îi dator să se cunoască pe sine, adică natura sa, ce urmăreşte aceasta? încotro îl duce? şi să o urmeze, însă fără orice sforţare, dar cu supunere adâncă. Eşti cal? Poartă-ţi călăreţul. Bou eşti? Poartă jugul. Dacă eşti câine-ogar, prinde iepuri. Eşti ursar? Sugrumă ursul... „

Precum se mândreşte Socrate cu titlul de învăţător al norodului, aşa şi Skovoroda îşi numeşte el însuşi învăţătura „ţesătură” şi „biciuşcă

norodnică”, iar pe sine se consideră „prieten al sătenilor”, care nu „aparţine categoriei de numeroşi savanţi înfumuraţi, atât de mândri, încât nu vor să între în vorbă cu ţăranul-frăţâne”.

Chişinău, 1833

Alexandru HÂJDĂU

(Eseu publicat iniţial în ziarul „Odesskii vestnik” nr. 37, din 19 mai 1833).

CÂNTECE POPORANE ROMÂNEŞTI, ÎN LIMBA RUSĂ

Scrisoare către editor

S[timate] D[omn] N[ikolai] I[vanovici NADEJDIN], Deja aproape şase ani, eu mă ocup de scrisul şi studierea Istoriei românilor, cu tragere de inimă, ca şi de cea civilă [rusească?]. Însă în împărăţia ştiinţei nu există o lege a vechimii; iar durata îndelungată a preocupărilor, îndeosebi a celor neconfirmate în mod oficial, ipso facto, nu asigură o notorietate acestei reflecţii. Eu mă refer la cunoscătorii literaturii poporane române; aceştia [numai] pot aprecia justeţea observaţiei mele.

Fragmentele de cântece poporane româneşti, în limba rusă, trimise acum, drept anexă la această scrisoare, pot explica parţial spiritul general şi compoziţia acestora. Prin mijlocirea tenacităţii, simţul pronunţat al oricărui cititor poate să-l recunoască lesne pe un pseudoautor.

Dacă tălmăcirea mea se întâmplă să prezinte interes pentru amatorii de cultură contemporană (prin urmare şi pentru cititorii Teleskop-ului), eu promit şi de acum încolo să vă pun la dispoziţie astfel de fragmente.

Doar civilizaţia contemporană a putut să scoată în vileag, în deplinătate, cuvenita calitate a studierii caracterului poporan, oglindit în miturile, cântecele şi zicalele fiecărui popor simplu; pentru că educaţia păturilor superioare ale cetăţenilor, conform observaţiei ingenioase a unui contemporan, nu este poporană. Iată un [fapt] care ar putea să asigure tălmăcirii mele succesul.

Un alt detaliu, mai puţin important prin temeiul său general, dar mai atrăgător prin relativa sa aplicare la cel local, îl constituie faptul că studierea limbii şi literaturii române poate conduce la concluzii profunde şi relevante pe tărâmul celor ruseşti.

Îmi îngăduiţi, stimate domn, să mă opresc asupra acestei din urmă observaţii şi să vă aduc, drept argument, un exemplu. Pentru concizie, spre a nu vă sâcâi cumva prin flecăreală, despre importanţa cunoaşterii limbii

române, mă voi limita numai la două aspecte: la cel lexicografic şi la cel istoric-etimologic.

Precum se ştie, multe expresii din cronicile şi vechile hrisoave ruseşti cer să fie tălmăcite sau explicate, iar în cadrul limbii ruse actuale nu se observă măcar rădăcina multor cuvinte, care, pe vremuri, erau viu utilizate în vorbirea poporului. De aici şi nepotrivirea de idei a unor tălmăcitori, încordarea şi lipsa de naturaleţe a unor explicaţii, îndeosebi atunci când cutare sau cutare cuvânt nu s-a păstrat şi în alte limbi slave. În timpul efectuării unor compa raţii, nimeni [după cât se pare] n-a luat în seamă limba română, în parte din cauza popularităţii ei reduse, parţial din pricina unor idei greşite despre elementul latin al acesteia.

Iată doar câteva exemple, alese aproape la întâmplare, dintre notele mele pe marginea unui codice de cronici române (MS) şi [extrase] din „Lexiconul român-latin-maghiar-german”, editat, de către o societate de savanţi [=literaţi?], la Buda, în 1825.

1. BUNDĂ. În Dicţionarul sârbesc al lui Karagi č= în general: śuba; în cel Ceh, al lui Palkovi č= blană de drum. În româneşte: bundă = blană neacoperită sau aşa-zisul cojoc, în vorbirea obişnuită.

2. VEVERIŢĂ. Cuvânt, păstrat în poloneză, puţin modificat (vieviórka), a rămas întreg în limba română.

3. LOIVĂ. Karamzin (în cadrul notei 282, la vol. II al „I[storiei] St[atului] R[us]», la pag. 165; ed. rusă) vede produs acest cuvânt de la loi (smoală) şi subînţelege prin acesta noţiunea de luntre acoperită cu smoală. În româneşte: loaibă=surcică, scândurică, bucată mare de lemn pentru plutit.

4. METELNIC. Conform explicaţiei lui Karamzin (în capitolul despre „Pravda rusească”, în „I. St. R.») = grămătic (pisari-piseţ), de la [slavonescul] metiti [= a marca, a însemna]. În limba română mitelnic semnifică birnic, strângător de taxe, stabilite pentru judecăţi sau achitări; de la mită = dar, ciubuk, taxă vamală.

5. NAVI sau NAVJE, întâlnite în Cronica lui Nestor. Întru explicare,

vreau să atrag atenţia asupra următoarelor expresii româneşti, în cadrul cărora sensul depinde de cuvântul naiba, cu traducerea latinească conform Dicţionarului mai sus pomenit: du-te la naiba = abi in malam rem!; omul naibii = lurco scelestus, nequam; de cum naiba = quomodo ad tartaros?

6. OBEJ, despre care Karamzin (în „I. St. R.”, vol. V, nota 103, pag. 432) scrie: „Obej ili tjaglo zakliucealo tri sokhi»; apoi (în vol. VI, nota 171, pag. 386): „v sokhe bylo tri objі». În hrisoavele romă neşti de hotărnicie: obeji = lanţ pentru măsurarea unui câmp, în general; obju = dimensiunea unui câmp, pe care e în stare să-l culeagă (să-l strângă, să-l secere) un om, în cursul unei zile întregi.

7. POGON. În româneşte pogon înseamnă: a) lungime a căii, pe care o poţi parcurge, fără a lăsa caii să se odihnească (staţie); b) postată de pământ prelucrat, având lungimea şi lăţimea de 24 de stânjeni. Karamzin (într-o notă la „I. St. R.») ia acest cuvânt nu drept noţiune de măsură; numai că, din cauza vitezei [scrisului? întocmirii acestei „scrisori»?], eu n-am putut găsi, iarăşi, locul acesta [unde-i vorba de „pogon»? etc.]

8. POCLADNIC. În uricele româneşti pokladnik: a) în cele străvechi este numit astfel cel care are grijă de poclăzile cailor domnitorului: de la pocladă, cea care împodobeşte şeaua; b) în cele de mai încoace - acela care se îngrijeşte de depozitele Curţii, probabil de la slavonescul klad, kladovaja. Presupunerea lui Karamzin conţine o inexactitate. Comp[ară] „I. St. R.”, vol. II, nota 411, pag. 239.

9. __” „ în româneşte pustiu înseamnă un loc viran, părăsit, de către un posesor-proprietar, drept pârloagă, „fără stăpân”, ca un obiect comun pentru căpătuire. În legislaţia poloneză: puscizna, despre care vezi la Lelevel, „Poczatkowe Prawodawstwo Polskie” (Warszawa, 1828), unde (la pag. 33) [vei găsi] observaţia profundă: „...puscizny i poszukiwanie wlasnosci droga puscizny, w prawodawstwie polskiem, nie malym iest do rozwazania przedmiotem...» Cuvântul-rădăcină (Stammsalbe) al acestei ziceri există în limba rusă; semnificaţia istorico-juridică a acesteia va fi probabil descoperită, prin eforturi şi ingeniozitate, în vechile obiceiuri

ruseşti.

10. ROGOZITISEA. Românescul (a) probozi sau, în limbajul poporan, (a) progozi [sic!] = a ocărî, a înjura; a (se) prob(g)ozi = a (se) certa.

11. SCUT. La Karamzin (în nota 143, vol. II al „I. St. R.», la pag. 85) = îmbrăcăminte. În româneşte: scut, scutec = a) văl, pânză, pelincă pentru copiii de leagăn; b) pelerină, înmânată, în trecut, de către domnitor şi moşieri, suspuşilor şi slugelor, în semn de slobozire, de unde aceştia aveau a se numi scutelnici (immunes).

12. SMERD. În româneşte, drept adjectiv, smârd = cu miros greu, puturos, duhnitor; ca substantiv, smârd este numit un sătean fără vite şi plug, prin urmare, cineva care nu dispune de nici un fel de pământ, fie din cel de arat, de cosit sau păşunat. Karamzin (în cadrul examinării „Pravdei ruseşti", cap. 3, vol. II al „I. St. R.») presupune că smârzii, în Rusia, aveau proprietate.

13. STEPENJ. În [limba] română, stăpân [înseamnă] posesor; stăpânire [semnifică] guvern [=conducerea unei ţări].

14. UŞĂ. Karamzin („I. St. R.", vol. II, nota 255, la pag. 144), din poloneza uszyca = Ranunculus Pratensis. Acest cuvânt s-a păstrat în limba română, chiar fără o vizibilă modificare în transcriere, potrivit alfabetului chirilic: ушэ = uşă, în lecţiune latino-română. Sensul [latinesc] = Colchicum Autumnale (Linneus) [în italieneşte: uscio - uşă; uscire - a ieşi.]

15. CISLÓ. În româneşte, cislă = a) strângerea [= adunare] de biruri; de unde cislaş = strângător de biruri (confr. Photino, Istoria vechilor Dacii [în elineşte], vol. III, Viena, 1819, pag. 545); b) consfătuire a unei obştii săteşti, în problema financiar-fiscală, pop[oran]: hai la cislă = mergem la întrunire; citaţie-chemare obişnuită, înştiinţare a stareişinei [=căpeteniei] săteşti (confruntă: vecje, koló, sejm).

16. EZЪ [=IAZ?]. La Karamzin (în nota 210, la vol. V al „I. St. R.») = loc special amenajat pentru prinderea peştelui. În româneşte, iaz = în general: eleşteu [= tău, iezer, bahnă etc.]

Unele dintre cuvintele citate arată nişte aspecte noi, mai îndepărtare, de folos însă pentru cei ce întocmesc glosare; altele constituie un argument în favoarea faptului că limba română a păstrat, în sunetele-i neaoşe şi în semnificaţia ei originară, cuvinte ruseşti, dispărute deja din uz.

Pentru etimologia istorică a unor nume slavone, limba română deţine o bogăţie nu mai puţin importantă, de altminteri ca şi sub aspectul lexicografic. În acest sens, sunt suficiente doar două exemple, [extrase] din [nişte] cronici [devenite] populare: 1) un rezumat al opiniei despre originea numelui Slavilor, [opinie] exprimată de către Miron Costyn, pe care prinţul savant D. Kantemir îl numeşte cel mai iscusit bărbat în treburi civile şi cel mai credibil cronicar al Moldovei; şi 2) un extras despre etimologia distincţiei boiereşti, [efectuat] din Istoria vechilor Dacii, întocmită de către serdarul din Moldova Dionisie Photino, în limba neogreacă, conducându-se exclusiv de unele mărturii de ordin [istoric] intern...

Aşa cum ne dumiresc Cronicile româneşti, Boieria iniţial nu era o distincţie militară, [chipurile], pentru înverşunare în luptă [în original: za jarosti v boiu, adică: boiŞiarosti?], ci un rang [=dregătorie] civil al unei întregi pături de proprietari de pământ (=moşieri). Doar unul [Miron? Nicolai?] Costyn şi, pe urmele acestuia, Photino, derivă denumirea acestei calităţi pornind de la două cuvinte: boi are [poate şi: boii ară?] – care are boi [şi nu, nefiresc: boi are]; alţii - Ureche, Greceanu şi majoritatea: de la bouariu - păstor de boi. Principalul este faptul că creşterea vitelor [=vităritul] era proprietatea exclusivă a deţinătorilor de pământ, şi de aceea posesiunea de vite cornute mari [=bovine] deosebea această pătură înaltă a poporului de cele inferioare, care nu posedau o prioritate de pământ.

Pentru exemplu [=exemplificare?], într-o scrisoare, pare-se, e suficient; posibil să fie prea mult; în acest caz, scuzaţi-l pe sâcâitorul Damian, care v-a oferit zama sa de peşte românească. Al Dvs. ş.c.l.

Harkiv. Alexandru de HÂJDĂU,

Basarab.

[Aleksandr de HIJDEU,

Bessarab.]

(„Teleskop”, 1833, nr. 8, p. 491-499; după care, la p. 500-526, urmează textele: „Cântecelor poporane româneşti», „Traducerea rusă», cu dedicaţia: „Excelenţei sale, prinţului G.M. Cantacuzino», şi comentariile.)

Traducere din ruseşte: Pavel BALMUŞ.

LITERAŢI DIN BASARABIA

„...Intraţi fără teamă, căci şi aici
sunt zei...”

HERAKLIT

Literaţii din Basarabia pot fi împărţiţi în două categorii: unii au învăţat în şcolile moldoveneşti şi valahe, sub nemijlocita influenţă a Patriei; alţii şi-au făcut studiile în străinătate. Cei dintâi se disting prin faptul că exprimă, prin gând şi cuvânt, în chip veridic, caracterul populaţiei băştinaşe; cei din categoria a doua sau întrupează în formă naţională idei străine, sau redau în sunete străine gânduri scumpe inimii. Cu toate că lucrările şi ale unora, şi ale altora continuă încă să rămână, în bună parte, sub formă de manuscris; dar, drept dovadă că şi aici sunt zei (iar acolo unde sunt zei, după o spusă moldovenească, numaidecât îşi vâră coada şi cei cu coarne), mă încumet a vă prezenta un tabel nominal de literaţi din Basarabia.

I. BALLY ANGHEL, moşier, doctor în jurisprudenţă şi cavaler; a învăţat în Italia şi în Franţa; cunoaşte greaca veche şi elina [neogreaca], latina, germana, franceza, italiana şi moldoveneasca [=româna]. Studiul lui de istorie a legilor moldoveneşti şi [a sa] „Privire asupra regiunii Basarabia, sub aspect politic», scrise în limba franceză, încă n-au fost editate.

II. BEYDEMAN GHEORGHE, fost funcţionar de cancelarie pe lângă Consiliul Suprem al Basarabiei (actualmente desfiinţat), şi-a făcut studiile la Iaşi; este versat în domeniul limbilor: neogreacă, franceză, rusă. A tradus din franţuzeşte câteva povestiri. Păcat numai că a dat greş la selectarea bucăţilor literare.

IV. DONICI ALEXANDRU, moşier, podporucik [=sublocotenent?] în retragere; a învăţat la Sankt-Petersburg, în corpul de cadeţi. A pregătit pentru editare tălmăcirea în moldoveneşte [=româneşte] a „Fabulelor” lui Krylov, notabile prin păstrarea tuturor splendorilor originalului, căci a reuşit

să surprindă cu dibăcie ideile fabulistului rus, şi fiecare lucrare tradusă a înveşmântat-o în neprefăcutul pitoresc naţional. În prezent, lucrează la tălmăcirea poeziei [=poem?] a lui Puşkin, „Ţiganii”.

III. GHINKUL [=HÂNCU], IACOB, fost inspector al şcolilor lankasteriene din Basarabia; a absolvit Seminarul Teologic din Chişinău. El a întocmit „Bazele gramaticii limbii moldoveneşti [=române]”, întemeiate pe principiile celei generale, şi a purces la alcătuirea unui „Dicţionar moldovenesc-rusesc» [din 1827?]

VII. MARŢELLA ŞTEFAN, consilier de colegiu; a învăţat în Moldova [=în Principatul Moldovei] şi în Valahia; cunoaşte limbile: neogreacă, franceză şi rusă. Pe lângă cărţulia despre Grecia, a editat o „Gramatică Română”, lipsită, hotărât lucru, de orice calităţi.

VI. KUNIŢKII PETRU, protoiereu, decorat cu mitră, şi cavaler. A tipărit o „Scurtă descriere statistică a Regiunii Basarabia”, care prezenta, pe vremuri, interes; a inserat, de asemeni, o informaţie

„Despre cioclii din Moldova”, în „Revista Societăţii Philantropice”. Dintre discursurile lui sunt de notat: Cuvânt funebru, la înhumarea exarhului Gavriil [Bănulescu-Bodony], precum şi Cuvântarea rostită cu prilejul inaugurării, la Odessa, a unui monument al ducelui de Richelieu.

VIII. (NESTEROVICI) IRINEU, arhiepiscop, fost rector al Seminarului Teologic din Chişinău, a editat prima Gramatică rusească pentru moldoveni; a tradus în ruseşte „Gramatica moldovenească [de fapt: valahă]” a lui de Marki [Antonius]; a întocmit o descriere a vieţii exarhului Gavriil, întemeietorul şcolilor în Basarabia, şi s-a distins prin unele predici moldoveneşti, îndeosebi prin cele rostite la începerea alegerilor nobiliare.

V. (JUMINSKII) ANTONIE, egumen, fost inspector al Seminarului Teologic din Chişinău; şi-a făcut mai întâi studiile la Chişinău, apoi la Academia Teologică din Kyiv. El începuse a întocmi un „Curs al culturii scrise moldoveneşti” şi a adunat materiale cu privire la istoria Moldovei; a compus, de asemeni, versuri religioase, în moldoveneşte (imnuri).

XIII. IANOV IEREMIA, moşier, asesor de colegiu; a învăţat în

Moldova [adică în Principatul Moldovei]. El a tradus în limba rusă toate legislaţiile moldoveneşti, cărora li s-a acordat vigoare obligatorie în regiunea Basarabiei.

IX. STAMATY CONSTANTIN, moşier; a învăţat la Iaşi; este versat în domeniul limbilor: greacă (veche şi nouă), franceză şi rusă. Excelenta sa traducere în moldoveneşte [=româneşte] a odei lui Derjavin, „Dumnezeu", a fost tipărită de el [?] în „Albina Românească» [nr. 12, din 20 februarie 1830, drept traducător figurând, însă, N. Dimachi], [ziar] ce se editează în Iaşi. În plus, el a mai tălmăcit multe fragmente de romane şi poezii, de Delavigne, Lamartine, Victor Hugo, Nodier, Balzac şi Byron (pe acesta din urmă - prin intermediul unei traduceri franţuzeşti). Principalul merit al domnului Stamaty constă în faptul că el posedă perfect limba moldovenească [=română], ajungând a pătrunde vigoarea istorică a acestei limbi, şi alege pentru tălmăcire artistică, de fiecare dată, obiective dificile.

X. STURDZA ALEXANDRU, moşier, consilier intim şi cavaler; studiile şi le-a făcut în Germania. Lucrarea sa „Privire asupra universităţilor germane" este dată uitării; cărţulia despre pronunţarea limbii greceşti nu prezintă un prea mare interes; alcătuirea „Despre ortodoxie" este scrisă în spiritul secolului al XVII-lea.

XI. FILATOV CONSTANTIN, tălmaci la Judecătoria civilă regională din Basarabia; a învăţat la Chişinău. A tradus din Kocetov, „Particularităţile învăţăturii active a religiei"; din preasfinţitul Philaret (mitropolit al Moscovei), „Katehizisul", din ruseşte; şi din Lincourt, „Amintire despre împăratul [rus] Aleksandr Blagoslovitul", din franţuzeşte. Este predispus la autoromanie, de unde rezultă şi plagiatele. Drept mărturie în acest sens poate servi şi recentul discurs „Despre educaţie», tipărit sub numele său, rostit [însă] cândva, la adunarea festivă a Pensionului [pentru copiii] de nobili de pe lângă Seminarul Teologic din Chişinău nu de dânsul, ci de către un alt elev.

XII. HÂJDĂU THADEU, moşier, locotenent major austriac şi cavaler; şi-a făcut studiile în Polonia şi în Austria, învăţând la facultatea de

drept [la Universitatea din Krakow?]. Pe lângă dramele şi comediile lui Kocebue, editate de el însuşi, în două volume, în limba polonă [la Luck, în 1803?], şi alte câteva ode patriotice, în foi aparte [volante?], a tradus în polonă legile moldoveneşti, adunate de Andronache Donici, şi a întocmit o antologie latinească din „bazilicile» care au în Moldova putere de lege.

11 martie 1835, satul Cristineşti.

Dintr-o scrisoare a lui Al.
HÂJDĂU.
„Teleskop", 1835, nr. 4, p.
610-614.

* * *

RĂSPUNS LA ARTICOLUL, PUBLICAT ÎN NR. 44, PARTEA A XI-A A REVISTEI „PETERSBURGSKII TYGODNIK» (SĂPTĂMÂNAL)

În nr. 4 al revistei „Teleskop" din anul curent a apărut un extras din scrisoarea mea întitulat „Literaţi din Basarabia". Un oarecare recenzent, fără nume (probabil, din cercurile unei gazete poloneze), s-a gândit să publice în revista „Petersburgskii Tygodnik", în numărul de vineri, 7/19 iunie, la p. 256, o referire cu privire la acest articolaş, referire dintre cele mai stranii, ciudate şi extraordinare, din câte au apărut cândva în lumea jurnalisticii: „mult zgomot pentru nimic». E greu să dai un răspuns închegat şi sistematizat la aşa ceva.

1) Acest autor anonim susţine, că Thadeu Hâjdău, cunoscut mai ales pentru traducerea în ruseşte din poloneză a „Istoriei legislaţiilor slave" a d-lui Maciejowskii, a publicat, în „Teleskop", „Tabelul literaţilor din Basarabia". Răspund:

a)Acest articolaş l-am scris eu, fiul lui Thadeu Hâjdău, şi, la sfârşit, se menţionează, cu caractere grase: (Dintr-o scrisoare a lui Al. Hâjdău);

opera pomenită a d-lui Maciejowski tot de mine este tradusă, la invitaţia autorului, şi în curând va fi dată la tipar şi pusă în vânzare, fapt care a fost anunţat clar: în „Warszawski korrespondent”, în „Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosveşcenia”, în „Molva”, „Severnaia Pcela” şi chiar în „Tygodnik”. De unde s-a luat o atare mistificare? Probabil că foile „Tygodnik”ului, care apar în fiecare vineri, se întocmesc potrivit zicalei [ruseşti] „semi piatniţ na nedele” [adică: uite popa - nu e popa?].

2) Acelaşi autor anonim extrage din articolaşul meu numele literaţilor din Basarabia. Nu-i lipsit de interes să vezi, ce mai meşter este el în a citi ruseşte: „Ghinkul” e transformat în „Ghenluel”;

„Nesterovici” devine „Nesterowskij” (cu îndrăgita terminaţie veche polonă „-skij”). Juminskij” a devenit Juminowskij”. Nimic de spus: făcătorul acesta de minuni va întoarce pe dos pe oricine doreşte, făcând din acesta şi vârcolac şi strigoi, bravo lui!

3) Mai departe, el se delectează observând, că numărul de ordine nu vine la rând; de exemplu, mai întâi, la numele „Donici”, e pusă cifra [romană] IV; apoi, la numele „Ghinkul”, stă cifra III; pe urmă, lângă „Marţella” stă VII ş.a.m.d., şi nu se poate dumeri, de ce s-a procedat aşa? pasămi-te, chipurile, „fără cauză (rog să luaţi aminte: urmează o descoperire de o noutate importantă!) nu există nimic pe lume”. Totul se explică cât se poate de simplu. Întregul secret constă în faptul că recenzentul anonim nu cunoaşte „Abecedarul rusesc”, iar aceste abecedare [=bukvari] pot fi cumpărate ieftin, precum se spune, la Petersburg, la orice talciok, şi la Berdicev s-ar fi tipărit chiar şi un Russki elementarh dla polakow. Ultimul elev îşi va da seama, că în articol numele sunt distribuite nu în ordine alfabetică, şi, de aceea, pentru a nu culege articolul din nou, sunt repartizate cifre pe lângă nume; astfel, bunăoară, „G” în ordinea alfabetică [rusă] este înainte de „D”, cu toate că „Donici” se află mai [pre]sus de „Ghinkul”, din care cauză înaintea celui dintâi stă cifra IV, iar înaintea celui de al doilea: III ş.a.m.d. Ce să-i faci, s-a mai amuzat şi el, drăguţul, dar şi pe noi, slavă Domnului, ne-a distrat un pic.

4) Tot dânsul, cel fără de nume, mă ia peste picior, pentru a-i fi numit pe literaţii din Basarabia „zei”, făcând referire la proverbul românesc: „unde sunt zei, numaidecât îşi vâră coada şi cei cu coarne”, şi mă mustră, de ce adică nu fac deosebire între aceste fiinţe atât de opuse unele altora. Mai întâi, eu nu i-am numit pe literaţii din Basarabia nici „zei”, nici „încornoraţi” şi se prea poate că am provocat această deşartă temere prin aluzia ce am făcut-o la un motto-u din greceşte (blestemată fie greceasca aceasta! o adevărată „apă tulbure în nourii cereşti”); în al doilea rând, am arătat gradul de însemnătate a fiecărui nume, pe scurt, aşa cum am crezut de cuviinţă, în scrisoare. De altminteri, noi, cei din Basarabia, într-adevăr avem printre literaţi „zei”, în sensul, în care a folosit acest cuvânt genialul Novalis; bunăoară, A.D. Donici a creat la moldoveni fabula cea poporană, originală, plină de viaţă, minunată. În schimb, „Tygodnik”, în rândurile recenzenţilor săi fără nume, are „draci”; pentru că ce înseamnă un „drac”? - nu un „minciunos» şi „tatăl minciunii», potrivit definiţiei evanghelice? Scuzaţi! E spus cam zgrunţuros, dar parcă nu este mai bine, decât să înveleşti adevărul în cuvinte frumuşele?

5) În sfârşit, în articolul din „Tygodnik” se spune: „...dl. Hâjdău zice despre sine următoarele: „H.A. moşier („obywatel? pare-se, mai adecvat e să fie tradus prin cuvântul „dziedzič”? ş.a.m.d.)” De unde s-a luat litera aceasta „A”, în loc de „и”? Poate că recenzentul citeşte cu ochii mijiţi sau, se prea poate, el vede uneori dublu? Eu nu înţeleg sensul celor două semne de întrebare, puse între paranteze, deşi ştiu că ochii companiei cinovniceşti, când văd un solicitant, se transformă pe dată în semn de întrebare. Îl sfătui pe recenzent să citească remarca făcută de Ludwig Bцrne, pentru recenzenţii microscopici: „Als kritiche Laconismen, sind auch die Fragezeichen zu tabeln; wenn ein Rezenzent sich über etwas wundert, der etwas bezweifelt, dann Soll ey dieses deutlich heraussagen, und es nicht blos pantomimisch zu erkennen geben” (adică: „În calitate de laconisme critice, până şi semnele de întrebare pot fi obiect de reproş; când un recenzent se miră de ceva, când se îndoieşte de ceva, trebuie să exprime

acest lucru în mod desluşit, dar nu să-l facă cunoscut printr-o pantomimă deşartă”).

Şi încă un cuvinţel. Anonimul recenzent, aflând că în Basarabia sunt 13 literaţi, observă (neglumind), că numărul acesta se socoate funest, chiar şi „la masa rotundă”. Deja acest număr s-a micşorat: 1) Anghel Bally părăseşte cu totul Basarabia şi se mută cu traiul în Moldova [în Principatul Moldovei]; 2) Tatăl meu, Thadeu Hâjdău, a încetat din viaţă pe data de 12 octombrie trecut. Prin urmare, rămâne cifra XI. Dar dacă dl. Fărădenume va binevoi cândva să vină pe la noi, la masa rotundă a literaţilor din Basarabia i se va acorda cu dragă inimă locul lui Juda Iscariotul.

7 noiembrie 1835[2]

or. Cameniţa [Podoliei].

Alexandru HÂJDĂU.

CU PRIVIRE LA ÎNTOCMIREA CLASIFICĂRII IDIOMATICE A PLANTELOR CARE CRESC LIBER ŞI A CELOR CULTIVATE ÎN REGIUNEA BASARABIEI

(Scrisoare către A.S. Sturdza, vice-preşed. al Societăţii Agricole)

Stimate Domn!

îndeplinind voia Excelenţei Voastre, prezint spre examinare Societăţii Agricole din Sudul Rusiei Clasificarea idiomatică a plan- telor care cresc liber şi a celor cultivate în regiunea Basarabiei, clasificare alcătuită de mine. În calitate de moşier basarabean, simt nevoia arzătoare de a cunoaşte mai îndeaproape natura ţinutului, în care, prin rangul şi situaţia mea, sunt dator să fiu producător; această cunoaştere este pentru un agronom ceea ce pentru un om de condei constituie gramatica. Să dea Dumnezeu ca în patria mea să se generalizeze cât mai curând noţiunea despre importanţa agri-

culturii, noţiune pe care a exprimat-o [cândva] Cicero: nihil hac scientia melius, nihil uberius, nihil libero homine dignus [adică: Nimic nu e mai bun decât ştiinţa, nimic mai rodnic, nimic mai demn de un om liber]. Să dea Domnul să vină şi pentru noi vremea, care era cândva doar în Roma antică, unde, după mărturia lui Cato, virum bonum cum laudabant: bonum agricolam, bonumque colonum [adică: Bărbatul bun era lăudat ca agricultor bun şi ca un colon bun].

— Aceasta-i rugăciunea mea de dimineaţă şi de seară.

Prin titlul „Clasificarea idiomatică a plantelor”, eu deosebesc clasificarea mea de cea sistematică; aceasta este o colecţie şi o stabilire a denumirilor poporane ale plantelor. Pentru ca, în loc de o judecată dreaptă, să nu nimeresc sub ploaia bârfelilor, ţin să arăt momentele principale, din care rezultă calitatea esenţială, interioară a unei asemenea clasificări. Ele:

1) Completează istoria şi filosofia limbii.

S-a observat, că terminologia, întocmită în mod artificial de către oamenii de ştiinţă, complică răspândirea cunoştinţelor ştiinţifice în popor; şi acest lucru nu-i de mirare, pentru că poporul nu asimilează nimic întâmplător şi arbitrar. Doar terminologia, care s-a format în mod firesc în rândul poporului însuşi, poate generaliza aceste date, şi anume de atâta spunea Platon, că numai cuvântul care trăieşte este un cuvânt viu. Pentru a avea succes în popor ştiinţele naturii, trebuie să se cerceteze neapărat denumirile poporane ale mineralelor, plantelor, animalelor şi fenomenelor naturii. Atunci numai limba va fi un promotor al ştiinţei în înţelegerea şi în viaţa poporului şi numai ea va apăra interesele ştiinţei în popor; atunci nomenclatura livrescă nu va mai fi păstrată asemeni unei mumii.

2) Explică statistica şi istoria caracterului indigen şi a mutaţiei plantelor.

Lumea fitonomică are şi ea o geografie a sa, dar nu de aceea pe care o are lumea politică; limitele geografice ale perioadelor unor specii de plante nu suferă schimbări nici după sistemul rotunjirii, nici după sistemul echilibrului; ele sunt statornicite, odată şi pentru totdeauna, de către climă şi

geonomie. Denumirile poporane ale plantelor, mai ales ale celor cultivate sau ale celor care din cultivate au trecut în lumea plantelor sălbatice, arată: de unde a trecut specia respectivă sau de cine a fost adusă? în privinţa plantelor sălbatice, ele pot conţine indicii cu privire la locul de naştere, la punctul în care o plantă sau alta s-a adaptat mai bine. Uneori denumirea plantei arată de unde este preluată folosirea ei. De exemplu, grâul, denumit de mine tripticum epeiroticum, se mai numeşte arnăut, adică albanez; hordeum hexastichon (Linn.) se numeşte roman sau românesc; hordeum nigrum (Linn.) se numeşte cu numele tătăresc de cipla-arpax: brassica oleracea (Linn.); liciniata - polonez; capitala - german. Apoi urmează astragalus austriacus (Jacq.); panonicus (W. Et K.) se numeşte planta ardeleană ori transilvăneană; equisetum arvense (Schkur.) se numeşte sască, adică cipească; heracleum spondilium (Linn.) - codreană sau fălciană, iar elymus sabulosus (M. Bibers) - bugeceană...

3) Dezvăluie înţelepciunea poporului în ceea ce priveşte fitognozia, bazată pe experienţa străveche. Înţelepciunea aceasta are atingere cu:

a) Fitologia sau botanica. Poporul simplu denumeşte câteodată o plantă cu mai multe denumiri, iar alteori cu o singură denumire cuprinde mai multe plante, care aparţin nu numai unor specii diferite, ci se raportă şi la perioade diferite. Primul caz poate atrage luarea aminte a naturalistului, la cea dintâi examinare a plantei, care poartă mai multe denumiri, deoarece în limba poporului nu există nici vorbe goale şi nici de prisos; şi acesta, desigur, va reuşi să descopere multe deosebiri sau varietăţi curioase, care până atunci nu fuseseră observate şi descrise. În al doilea caz, naturalistul poate proceda la cercetarea sistemului poporan de clasificare a plantelor; iată o sarcină-problemă pentru consideraţii profunde!...

b) Medicina. Poporul simplu a ajuns să deosebească, prin denumiri diferite, plante care au legătură cu dietetica, terapia şi farmacologia sau aşa-zisele plante „oficiale”. Din aceste denumiri rezultă forţa medicală de tămăduire pe care o au plantele. Cât folos ar trage ştiinţa medicală de pe urma cercetării mijloacelor ajutătoare, utilizate de poporul simplu la unele

boli! Temelia. medicinii poporane este exprimată în zicala fieru-l ciocănesc cu fierul; acesta e un element homeopatic. De pildă, belladona este numită ciumăfaie, de la acţiunea asupra ciumei, observată şi de către Martin Lange, în cartea „Rudimente doctrinae de peste, quibus additae sunt observationes pestis Transsylvanicae» (Offenbach, 1791). Stramonium se numeşte nebunăriţă, de la întrebuinţarea, în caz de nebunie şi de epilepsie, lucru despre care este interesant de confruntat în tratatul „De stramonii usu in malis convulsivis”, editat la Uppsala, în 1773. O fiertură din rădăcini de vitis vulpinae se dă, în caz de friguri, şi de aceea specia aceasta de viţă de vie poartă denumirea de vie de friguri; despre folosul pe care-l aduce vinul, în cazurile de friguri acute, vorbeşte Crivellati, în al său „Trattato dell’uso e mode di dare il vino nelle febri acute», tipărit la Roma, încă în 1600.

c) Economia şi tehnologia. Din denumirile poporane ale plantelor putem deduce utilizarea lor în economia de toate zilele, chiar şi modul acestora de cultivare. Lucrul acesta se referă, îndeosebi, la denumirile de cereale şi de plante colorante. Despre primele voi nota că Zea mays este denumită. ca un fel de кбф ежпгхн, cu pâine, păpuşoi, din latinescul papa, care are două semnificaţii: cibus puerilis şi puls gluten farreum, este de ajuns să compari notiţa lui X. Manetti, „Delle specie diverse di Strumente e di pane, siccome della panizzatione” (Fiorenza, 1760), cu cea a lui Lud. Mitternacher, „Elementa rei rusticae” (vol. III, Buda, 1794), pentru a ne convinge, cât de greşit judecăm despre însuşirea nutritivă a acestei plante. Trebuie să atragem atenţia în mod deosebit la cerealele sălbatice, cu care natura însăşi însămânţează pajiştile şi stepele în Basarabia; cunoaşterea lor poate arăta săteanului nevoiaş, în anii de foamete, cel mai sigur mijloc pentru hrănirea lui. Digitaria sanguinalis (Hall.) se numeşte pânişoru; festuca fluitans (Linn.) poartă denumirea de grâuşorul dulce; secale sylvestre (Host.) se cheamă grâuşoru’ vădănii şi pâine sălbatică. Din păcate, în această Scrisoare nu pot să-mi expun ideile despre acest important articol al agriculturii. Voi indica, în sfârşit, şi câteva denumiri de plante colorante: gălbinărica - tinctoria seratula; rădăcină roşie-scumpie - rhus coriario; roibă

- rubia tinctorum...

Folosul exterior al clasificării idiomatice a plantelor îl va simţi bine naturalistul călător, medicul şi farmacistul din partea locului, care adesea vor avea nevoie de ajutorul şi îndrumarea indigenilor. Colectând şi stabilind denumirile poporane... ale plantelor, eu am avut în vedere şi folosul interior, şi pe cel exterior. Reuşi-voi oare să aduc măcar vreunul [dintre acestea]?

La prezenta scrisoare eu anexez, în calitate de prim articol, cea dintâi parte, care include în sine denumirile poporane.[3] Cel de-al doilea articol va fi constituit din partea a doua, în care sunt clasificate denumirile sistematice ale plantelor. Această parte voi avea onoarea a o prezenta ulterior. Între timp, intenţionez să mă ocup de punerea în ordine a însemnărilor mele, din care urmează să se constituie Flora basarabeană completă. Aici sunt descrise de mine amănunţit unele specii noi, sunt indicate multe modificări sau varietăţi ale plantelor, şi, pe lângă fiecare plantă, este arătată întrebuinţarea ei poporană, medicală, economică sau tehnologică. De câteva ori, am fost pe cale să închei această lucrare; dar fiecare nouă plimbare botanică m-a făcut să-mi amintesc de aforismul lui Hipocrate: з де фечхз мбктз[4].

Doresc din suflet, ca îndeletnicirile mele să se bucure de încuviinţarea Societăţii agricole din Sudul Rusiei. Dacă pot fi de folos acestei mult stimate Societăţi, Excelenţei voastre îi rămâne doar să-mi ordone, şi eu voi îndeplini cu sârguinţă şi exactitate fiecare însărcinare a Societăţii; şi dacă Societatea mă va onora cu îngăduinţa de a fi în corespondenţă activă cu ea, eu voi prezenta, din când în când, spre judecata unor bărbaţi ai Experienţei şi ai Raţiunii părerile mele despre diferite articole ale agriculturii basarabene. Indic punctul de plecare al îndeletnicirilor mele în această privinţă.

Nimeni nu va contesta sau, cel puţin, nu se va încumeta să conteste faptul că, pentru soluţionarea unor sarcini ale agriculturii, ca ştiinţă şi artă, trebuie să urmăm sfatul lui Varrone: non aleam, sed rationem aliquam. După o analiză multilaterală a noţiunii generale, am ajuns, între altele, la

convingerea, că ideea caracterului poporan, care a început, în zilele noastre, să se generalizeze într-un făgaş real al vieţii cunoaşterii şi al vieţii artistice a omenirii, trebuie luată ca bază şi în agricultură; în caz contrar, aceasta va fi doar fantezie ori scolastică. Parcă puţini sunt agricultorii, care îşi ţin gospodăria ca şi cum ar fi căutătorii quadraturii cercului? Ori mai puţini sunt de aceia care, prin îndeletnicirile lor, ne amintesc de nişte abecedare care au a se abate de la regula stabilită de ele însele? Ştiinţa şi arta agriculturii se vor dezvolta în voie şi nestingherit, se vor răspândi lesne şi repede în mijlocul poporului doar atunci, când se vor baza pe elementele poporane. Drept regulă, în îndeletnicirile mele legate de agricultura basarabeană, am folosit cuvintele de aur ale lui Shakespeare: „Speak of me as I am»[5]. Felul cum va fi primită întâia mea lucrare va hotărî soarta viitoarelor preocupări ale mele; şi, de aceea, aştept părerea Excelenţei voastre şi a Societăţii, cu o oarecare sfială involuntară: „Le premier pas... que l'ont fait dans le monde / Est celui, dont dépend le reste de nos jours”[6].

Dacă primul meu articol va fi onorat cu publicarea în „Foiţele» editate de Societate, mă încumet să rog, ca acesta să fie tipărit pen- tru mine aparte, în câteva exemplare [=extrase?]. Eu le voi comu- nica [pe acestea] naturaliştilor cunoscuţi din Valahia, Moldova, Basarabia şi Bucovina; observaţiile acestora la articolul meu vor contribui la perfecţionarea lui continuă din partea mea.

Alexandru HÂJDĂU.

(„LISTKI, izdavaemye
Obşcestvom Seliskogo
Hozeaistva...”, nr. 1, Odessa, 1836,
p. 38-48.)

ADUCERE AMINTE DESPRE GLORIA DIN TRECUT A MOLDOVEI

Scumpii noştri copii! Ziua de astăzi trebuie să rămână mereu vie în

amintirea voastră. Voi încheiaţi, dimpreună cu anii copilăriei voastre, cursul de învăţătură primară, în corespundere cu vârsta atinsă acum. Şi în faţa voastră se deschide un tărâm al unei noi acti- vităţi, pe potriva vârstei unor adolescenţi. Calea parcursă de voi până acum a fost presărată doar cu flori; şi voi aţi mers pe acest drum distrându-vă şi hârjonindu-vă mai mult, pe acesta. Acuma, însă, voi păşiţi pe o cale spinoasă şi, fără osteninţe şi sforţări, fără munci anumite, voi nu veţi reuşi să o parcurgeţi tot atât de lesne. Până acum, îndrumătorilor voştri nu le-a fost greu să vă supraveghează, să vă îndrepte orice pas al vostru pe calea cea bună; voi aţi trecut din cercul familiei în cel al şcolii, aidoma unor îngeraşi, cu o curăţenie copilărească a minţii, cu o inimă de copii naivi, şi învăţătorilor voştri le era suficient să meargă cu voi prieteneşte, mână în mână, pe drumul pe care vă ducea însăşi natura vârstei voastre, anume a vârstei pentru care cerul este cel mai aproape. Odată cu intrarea voastră în vârsta adolescenţei, educaţia voastră devine mult mai complicată şi mai grea; de aici încolo, îndrumătorii voştri vor trebui să vi se opună tot mai mult şi mai insistent, să ducă o necontenită luptă cu voi, pentru a domoli prea aprinsele porniri ale inimii voastre, să tempereze curiozitatea în plus a minţii voastre şi, astfel, să vă păzească de înrâurirea unor alarmante noţiuni ale veacului nostru şi de unele pasiuni ale vieţii de astăzi. Până acuma voi v-aţi dezvoltat egal de involuntar, sub stăpânirea naturii; de acum înainte, natura se va supune deja gradului de pricepere, simţire şi experienţă ale voastre, şi fiecare dintre voi va porni să-şi formeze înclinaţiile şi moravurile sale. Aceasta-i o perioadă de trecere critică de la cunoaşterea naturii la autocunoaşterea voinţei, care desparte brusc copilăria de adolescenţă şi educaţia primară de cea superioară.

Iată în ce timp vă despărţiţi voi de această şcoală, şi tocmai de aceea ziua de astăzi trebuie să rămână mereu în amintirea voastră, ca o ultimă zi a celei mai frumoase şi fericite vârste a unei vieţi de om; pierderea acesteia voi nu o simţiţi încă, dar noi, care de mult am trăit-o, ducem dorul şi oftăm după dânsul, după veacul nostru de aur, după această cu adevărat

cerească pärticică a vieţii noastre pământeşti. Ne despărţim de voi cu părere de rău; voi aţi fost doar obiectul dragostei şi grijilor noastre, şi voi aţi îndreptăţit mereu grijile şi străduinţele noastre pentru voi. Cu şi mai mare părere de rău ne despărţim noi de voi, fiindcă ne luăm rămas bun într-o vreme atât de critică pentru voi, iar onoarea acestei instituţii [de învăţământ] şi succesul speranţelor noastre, dimpreună cu planurile întregii societăţi pentru un viitor mai bun, este în dependenţă de activitatea voastră de mai departe, iar nouă ne este îngăduit a ne teme pentru voi, ca nu cumva, în freamătul iute al tinereţii, în această mare furtunoasă de pasiuni, să fie atrase în prăpastie însuşirile paşnice ale sufletului vostru de copil, ca nu cumva o eclipsă de soare, în amiaza vieţii voastre, să întunece acei zori minunaţi de dimineaţă, revărsatul cărora noi l-am întrezărit în copilăria voastră. Asemeni unui bun grădinar, care creşte o plantă cu dragoste şi cu speranţă, văzând cât de minunat se dezvoltă această primăvară şi care se teme ca nu cumva vreo arşiţă de vară sau vreun frig de iarnă să se atingă, prin influenţa lor omorâtoare, de acest scop al grijilor şi preocupărilor sale, noi vă încredinţăm Providenţei Dumnezeieşti, acestui misterios educator al sorţii obşteşti a poporului şi al destinului în parte al fiecărui om, dimpreună cu o caldă rugăciune, pentru a vă dărui vouă duhul minţii şi al cunoaşterii, întru deosebirea a ceea ce este de folos de utilul amăgitor, duhul puterii şi al tăriei, spre depăşirea-înfrânarea farmecelor ademenitoare ale lumii şi ale acestui veac. La despărţire, ca îndrumare, vă adresăm sfatul Sfintei Scripturi din „Cartea întâi a Macabeilor» [cap. 2, versetul 51]: „Aduceţi-vă aminte de lucrurile părinţilor voştri, pe care le-au făcut întru veacurile lor, şi veţi lua mărire şi nume vecinic» [şi voi înşivă].

Ţin să mă adresez mai ales către voi, virtuoşi copii ai Ţării Moldovei! Voi ne sunteţi mai aproape de cât alţii şi mai înrudiţi inimii noastre şi din simplul motiv că dintre toate legăturile cetăţeneşti relaţia de patrie comună este cea mai aproape şi a îmbinat prezentul nostru cu viitorul vostru într-un tot unic şi de nedespărţit, prin mijlocirea aflării noastre în unul şi acelaşi loc; iar simţul cetăţeniei, aşa cum spunea un adânc gânditor,

se face şi mai trainic pe pământul ce se cheamă baştină. Şi iubirea de patrie este posibilă doar cu condiţia unei dragoste faţă de locul unde te-ai născut. Şi pentru că această şcoală este menită mai ales băştinaşilor, iar scopurile de bază ale acesteia sunt îndreptate întru răspândirea unei educaţii sănătoase civile, în locul, în care şi-a început existenţa şi activitatea, cei născuţi pe pământuri străine vin încoace, pe un scurt timp, aduşi de întâmplare şi nu din datorie, ca apoi, asemeni unor păsări călătoare, să se întoarcă la baştina lor, poate că neonorând măcar printr-o aducere aminte recunoscătoare ţara noastră [Moldova, implicit Basarabia].

Vouă, copii băştinaşi, vă atrag luarea aminte asupra unor fapte ale înaintaşilor noştri, asupra unor mari oameni ai Ţării Moldovei, ca la nişte pilde demne de a fi urmate de voi, ca, amintindu-vă de gloria poporului nostru, să vă puteţi întări sufleteşte; şi, depăşind-o pe aceasta, să reuşiţi voi înşivă a fi proslăviţi în amintirea generaţiilor noastre viitoare. Ţineţi minte că fără de istorie nu există patrie; fără dragoste pentru istorie nu poate fi dragoste de patrie.

Dacă va fi să numere zilele străvechi ale poporului nostru, cercetătorul nepărtinitor, pornind de la bilanţul evenimentelor prin care s-a exprimat destinul Moldovei, va ajunge la o concluzie istorică, în sensul că acest popor al nostru a fost mereu năpăstuit de soartă, dar n-a încetat măcar pentru o clipă să fie virtuos. Numai din cauza unor împrejurări exterioare şi nu dintr-o lipsă a unei forţe interioare, noi n-am reuşit să urcăm pe acea treaptă a civilizaţiei pe care se află în prezent restul Europei, însă istoria noastră demonstrează că, în râvna de a ne cultiva, noi n-am cedat nimănui. Chiar şi în cele mai tulburi epoci.

Domnitorul Moldovei Alexandru cel Bun, cel care a primit coroana împărătească de la Andronik Paleologul, a întemeiat la Suceava o şcoală juridică, după modelul celei din Constantinopol, şcoală în care erau tâlcuite legile basilicale, şi o şcoală greco-latino-slavonă, pentru clerul bisericesc, în cadrul căreia mitropolitul Moldovei Theoctist expunea el însuşi doctrina bisericii creştin-ortodoxe.

Domnitorul Iacob [Heraclid] Despot a fondat la Cotnari o universitate, cu bibliotecă publică, sub direcţia panegiristului şi biografului său Sommer şi a doi bărbaţi renumiţi prin învăţătura lor, la acea vreme, Kaspar Peucer, ginerele faimosului Melanchton din Wittenberg, şi Joachim Rhaeticus, profesor de matematică din Cracovia.

Domnitorul Vasile Lupu, după mărturia preasfinţitului patriarh de Antiochia Macarie, cel mai învăţat din toţi domnitorii şi oamenii de stat de care nu i s-a întâmplat să cunoască în timpul îndelungatei sale călătorii prin Europa orthodoxă, avea să extindă şcoala juridică a lui Alexandru cel Bun, întemeind şi patru şcoli parohiale, pe lângă unele catedre arhiereşti, şi două şcoli slavo-române de grămătici alături de mitropolia din Iaşi.

Domnitorul Constantin Duca, cel care era vestit, la vremea sa, în lumea învăţaţilor, drept primul elenist şi cel mai profund cunoscător al filosofiei aristotelice,a întemeiat primele şcoli poporane pe lângă bisericile catedrale, în toate oraşele ţinutale, chiar şi sub stăpânirea turcească; ultimul epitrop-efor al acesteia a fost episcopul învăţat al Hotinului Amphilochie, care a editat în „moldoveneşte" cartea „De obşte gheografie" („Geografie generală") şi un „Tabel cronologic al domnitorilor Modovei".

Până la noi au ajuns în copii şi câteva călăuze, după care învăţau în şcolile moldoveneşti, din secolele XV şi XVI. Şi acestea sunt nişte lăudabile monumente de cunoştinţe ale profesorilor moldoveni de pe atunci; acestea sunt: „Zakonikul sau prescrierea legii bisericeşti", întocmit de către grămăticul Damian, şi „Prescurtare a istoriei lumii întregi", copiată de ieromonahul Jeremia.

Trec peste vremurile mai noi. Pentru că şi aceste câteva pilde din istoria mai veche a noastră sunt suficiente spre a te încredinţa de faptul că strămoşii noştri n-au fost nepăsători faţă de învăţătura lor; dar este lesne de observat că acestea-s nişte pilde prea comune, uşor de imitat; un domnitor, tare la suflet, dispunând de o minte superioară celei a semenilor săi, pricepând care vor fi în viitor nevoile presante ale poporului său şi prevăzând, printr-un simţ suprem, soarta posibilă a acestuia, după exemplul

altor popoare, cu un nivel mai înalt de cultură şi civilizaţie, la acea vreme, se străduie să ghicească din timp care va fi epoca de mai târziu a învăţământului public şi să apropie, să compare poporul său cu sistemul etico-politic al altor state; însă izbânda intenţiilor sale se mistuie odată cu dispariţia lui din viaţă, asemeni unui efemer meteor sau ca o cometă care a fulgerat pe o clipă cerul, şi lasă după sine o urmă în amintire ori în litera moartă de hrisov sau de cronică, închisă şi îmbălsămată în patu-i de moarte, întreagă, nestricată, fără de viaţă şi fără vreo speranţă că va mai reînvia.

În istoria noastră mai găsim şi alt fel de fapte, pilde mai dese, când, pe tărâmul cultural, înaintaşii noştri au soluţionat unele probleme mai alese ale spiritului şi ştiinţei, în mod original şi exemplar, iar la unele capitole ale culturii generale ei au întrecut cealaltă Europă, îndeosebi pe cea din imediata apropiere; lucrul acesta nu mai era doar o faptă a unui mare om; acesta era un fenomen ce reflecta inteligenţa unui popor, aceasta era o operă a unui simţ profund poporan.

1. Pe când în Rusia tiparul era socotit drept meşteşug necurat, vrăjitorie diavolească, potrivit mărturiilor de la acea vreme, în Moldova [=în Ţara Românească, de fapt, - n. ed. P.B.] se tipăreau de acum cărţi sfinte şi de slujbă bisericească, în limba slavonă, pentru a uşura folosirea lor de către întreg poporul; drept un rar monument de tipar străvechi slavon, în Moldova (?), a rămas Evanghelia slavonă [Liturghierul?], tipărită în anul 1512 [la Târgovişte], de către ieromonahul Macarie, la 22 de ani după fondarea primelor tipografii slavone la Cracovia, în timp ce prima probă de tipar în Rusia se produce abia la 1564.

2. Pe când în Europa întreagă se încingea războiul pentru supremul adevăr exprimat chiar atunci, de către marele Luther, referitor la faptul că limbă a bisericii trebuie să fie limba vie a poporului, în Moldova cuvântul divin se propovăduia paşnic de acuma în limba patriei, înţeleasă de mintea şi inima poporului; până la noi au ajuns predici în limba moldovenilor, tipărite în anii 1580 şi 1641: „Noul Testament», în 1648 [la Alba-Iulia ori Bălgrad, în Transsylvania, în fond, - n. ed. P.B.], un „Slujebnik” (în 1649),

„Pravilele Sfintelor Soboare», în 1652 [probabil, e vorba de „îndreptarea Legii», scoasă tot la Târgovişte, - n. ed. P.B.] şi alte asemenea monumente de artă veche tipografică. Se crede pe nedrept că, chipurile, principele Transsylvaniei Georgy Rakoczi, în anul 1643, ar fi hotărât, primul în regiune, să fie săvârşite: serviciul divin şi toate celelalte slujbe în bisericile româneşti în limba poporului; în Moldova, încă în timpul domnitorului Vasile Lupu, începând din anul 1636, doar în Mitropolie mai era auzită limba slavonă, iar în biserică poporul asculta pretutindeni rugăciune şi se ruga în limba sa proprie.

3. Pe când în Europa se socotea drept neiertător păcat să-ţi vină doar în gând a îndrepta [=corecta] Vulgata sau pe cei 70 de tâlcovnici, în Moldova [mai concret, în afara hotarelor acesteia, în persoana. rătăcitorului N. Spătaru, viitorul Spatharii al ruşilor], s-au apucat de traducerea Bibliei după originalul evreiesc, găsindu-se multe expresii neclare, întunecate sau cu duble înţelesuri, în tălmăcirile greceşti şi latine ale sfintelor cărţi; drept un scump monument al acestei munci colosale se socoate Psaltirea. tipărită la Bălgrad (Alba-Iulia), în anul 1651 (???); precum se ştie, însă, în Rusia au început în fond să observe deosebirile traducerii greceşti faţă de originalul evreiesc iniţial în tâlcuirea asupra Psaltirii, editată, cu permisiunea Luminatului Sinod, în anul 1814, ca şi în Psaltirea în limba rusă, scoasă la lumină de Societatea Biblică Rusă.

4. În timp ce în Rusia abia, pe unde şi unde şi cumva-cumva, se întrezărea ideea despre folosul şi trebuinţa învăţăturii unor limbi orientale, iar un orientalist echivala cu un om tot atât de mare şi rarisim, ca şi un geniu, în Moldova, în oraşul Hotin, exista o excelentă şcoală de limbă arabă şi turcă, între pereţii cărora şi-a făcut studiile Marek Sobiesky, fratele renumitului rege polonez Ioan al III-lea.

Găsim [de asemeni] mărturii diplomatice despre faptul că Rusia nu o singură dată a chemat din Moldova la lucru dieci luminaţi şi buni meşteri sau pur şi simplu copişti de urice de stat, vraci, preoţi. Aflăm chiar şi dovezi că ţarul Aleksei Mihailovici, îmbrăţişând intenţia de a schimba legislaţia

civilă, ar fi cerut, pentru a chibzui asupra acestuia, un codice de legi şi obiceie ale poporului nostru.

Da, Moldova avea cândva şi ea gloria sa şi era respectată de către unele state vecine puternice. Ea, însă, n-a reuşit, n-a putut să-şi dezvolte pe deplin nici viaţa ei de stat, nici organizarea sa civilă, pentru că niciodată n-a putut trăi în mod firesc; viaţa istorică a poporului nostru s-a aflat mereu sub semnul unei năzuinţe. Luând aminte la poziţia geografică a Moldovei, se observă că astă ţară, prin însăşi aflarea sa aici, nu putea nicicând să devină stat aparte; şi iată de ce istoria ei e pătrunsă de un vis atât de profund întru a avea un ocrotitor şi un apărător al vieţii sale de toate zilele. În zadar Ungaria, Polonia şi Turcia, ba prin uneltiri, ba prin forţă, se străduiau să supună Moldova unei depline stăpâniri sau, cel puţin, sistemului lor politic. Moldova nu după un astfel de protector tânjea; ea îşi dorea un înger păzitor... aşa cum putea fi pentru ea numai Rusia. Şi istoria noastră ne demonstrează că, de pe timpul domnitorului Ştefan cel Mare, a cărui fiică, frumoasa Elena, fusese soţia unui urmaş al ţarului Ioan Vasilievici, Moldova, oricând şi mereu, până în epoca noastră, vroia să-i aibă de protectori pe împăraţii ruşi. Minunate sunt destinele acelui meşteşug, care a sporit măreţia Rusiei, la început depărtată de Moldova, dar care acum şi-a învecinat cu ea hotarul. Ale mesteşugului, zic, care a preschimbat visul unui norod într-o realitate istorică. Moldova [şi Ţara Românească, deopotrivă?] prosperă sub protecţia Rusiei; iar Basarabia, factoria acesteia [rusească?], este o metropolă, dinspre care luminile se revarsă asupra românilor, de la Prut până pe malurile Dunării, în regiunea străvechii Dacii.

Şi Moldova merită să aibă un atât de mare, slăvit şi puternic protector. Rusia, prin cultura, civilizaţia sa, este datoare, în bună parte, poporului nostru; lumina învăţăturii, culturii, pe care ea o reflectă asupra acestuia, este nu doar un dar sau o ofrandă, ci numai o recunoscătoare restituire a unei vechi datorii. Drept exemplu, vreau să vă atrag atenţia asupra unor compatrioţi de-ai noştri, mai însemnaţi pe tărâmul cultural al Rusiei.

Petru Movilă, fiul domnitorului moldav Simion Movilă, la început ostaş ce s-a făcut cunoscut prin vitejie [în luptele de] lângă Hotin, mai apoi mitropolit al Kyivului, de neuitat în istoria ierarhiei ruseşti [bisericeşti], mare prieten şi luptător al ortodoxiei adevărate, a organizat, primul în Rusia, drept collegium unicum pignus suum (colegiu, unică chezăşie a sa), un lăcaş sfânt de studii superioare; instituţia aceasta înfloreşte în timpul nostru, sub denumirea de Academie Teologică [Movileană] din Kyiv, care, prin activitatea sa ştiinţifică şi creştină, îndreptăţeşte intenţiile şi proiectele fondatorului ei.

Călugărul Pamvo Berynda, nepot al unui pretendent la tronul Moldovei, alcătuitor al „Lexiconului slavon-rusesc" [Kyiv, 1627], cunoscut şi drept [dicţionar reeditat la tipografia mănăstirii belaruse] Kuteyn, a pus prima temelie lexicografiei slavone, despre care până atunci ne existase nici idee.

Spătarul Moldovei Nicolai Cârnul [Milescu?], excepţional polihistor şi poliglot, în timpul său, a fost trimis ambasador al ţarului Aleksei Mihailovici în China, l-a educat, în copilărie, pe fiul acestuia, Piotr cel Mare, şi, dacă acest îndrumător, pe care [ţareviciul] l-a iubit atât de mult şi desigur nu în zădar, a reuşit să lase în inima atotputernicului său elev măcar un adânc sentiment, a trezit în mintea acestuia doar un gând inteligent, noi ne putem mândri cu amintirea despre dascălul şi formatorul unui nemuritor învăţător şi reformator al Rusiei.

Domnitorul Dimitrie Kantemir, bunul prieten al lui Piotr cel Mare, a fost un zelos şi de folos sfetnic al acestui Ţar, în problemele de cultură şi luminare a Rusiei, pentru care lucru a şi fost desemnat, din partea acestuia [a ţarului-„reformator"] să fie primul preşedinte al Academiei [viitoare ruseşti] de ştiinţe, fondarea căreia fusese propusă de dânsul [de către Piotr I], după un plan al Marelui Leibniz. Dimitrie Kantemir este renumit prin multe lucrări ştiinţifice [şi literar-artistice].

Fiul acestuia, prinţul Antioh Kantemir, primul poet al epocii sale, - spune Schafarik, cel mai temeinic cunoscător al scrisului literar slavon, -

[autor] original, genial, a fost cel dintâi fondator adevărat al poeziei norodnice (profane) ruseşti; fără de Kantemir, se poate sigur afirma, n-ar fi fost nici Lomonosov; aceştia doi sunt egal de mari, prin influenţa lor exercitată asupra destinelor literaturii ruseşti, însă cine dintre ei e mai mare şi mai merituos: cel care a fost întemeietorul unui lăcaş [sfânt] sau acela care a înălţat bolta ori a zugrăvit pereţii acestuia [terminându-l]?

Până şi Heraskov [Mihail Matveievici], bărbat de neuitat în istoria culturii ruseşti, şi ca scriitor şi ca tutore [epitrop] al [pensionului pentru copii de nobili, în cadrul] Universităţii din Moscova, acest focar de ştiinţe superioare în Rusia, prin originea sa, aparţine poporului nostru...

Cu un sentiment de tristeţe se desparte istoricul Moldovei de cronicile timpurilor de demult, spre a se adresa veacurilor de mai târziu; pe dânsul îl apasă dorul după slava de cândva a patriei noastre. În istoria noastră florile funerare de la mormintele strămoşilor noştri sunt mai proaspete şi se desfac mai frumos decât florile din sălaşele celor în viaţă... Dar pe cerul patriei noastre mai străluceşte o stea, ce-i drept, stingheră, fără însoţitori, însă aceasta-i luminoasă, ca o stea a speranţelor noastre. Eu îl am în vedere pe A.S. Sturdza, renumit bărbat şi prin activitatea sa de stat, şi prin cea ştiinţifică [şi literar-publicistică], numele căruia trebuie să fie scump îndeosebi pentru noi, hotinenii, ca o inteligenţă a neamului nostru.

Mă voi socoti fericit, virtuoşi copii ai Ţării Moldovei, dacă discursul meu va pătrunde în sufletul vostru, va reuşi să trezească în voi o înţelegere sinceră, o călduroasă şi luminoasă aducere aminte despre trecut, dacă acesta va provoca din partea voastră o înflăcărată râvnă înspre slava poporului nostru şi amintirea despre faptele înaintaşilor noştri vă va întări moralul.

O, dacă din mijlocul vostru ar da Domnul să apară, pentru noi, un nou Movilă, un nou Kantemir sau un nou Sturdza!

În încheiere, vă îndemn să înălţăm rugăciuni către Cel din Ceruri pentru sănătatea şi prosperitatea Marelui Binefăcător al poporului nostru, ale Suveranului împărat Nikolai I, care domneşte în chip fericit. El ne-a

dăruit un trai nou şi o viaţă nouă, dimpreună cu care, putem să tragem nădejde, şi o nouă slavă.

(Publicat iniţial, în traducerea
românească a lui C. Stamaty, în
1838, la Braşov şi în 1839, la
Bucureşti, acest „Cuvânt către
ucenicii şcolii ţinutale de la Hotin»
al lui Al. Hâjdău va fi editat în
originalul său rusesc, abia în 1986,
în ediţia noastră chişinăueană, cu
titlul „Vospominanie o prejnei
slave Moldavii»)

„SUVENIRE DE CELE TRECUTE, IDEE DE CELE DE FAŢĂ ŞI ARĂTARE DE CELE VIITOARE A[LE] MOLDAVIEI...”

(Fragment)

O, naţie românească, naţie de pe acum slăvită între toate popoarele cele mai făimoase, prin suvenirele istorice a[le] vremei trecute şi prin constituţia politică de astăzi (?), adu-ţi aminte că soarta [menirea?] ta este ca să le întreci pre toate odată, prin civilizaţie şi prin o slavă care naşte din cultura [=cultivare?] ştiinţelor şi a artelor, cum celelalte popoare te întrec prin marea întindere a împărăţiilor lor şi prin acea slavă a războaielor. În[tr-]adevăr, dacă noi vom arunca o căutătură asupra acelor popoare care şi-au câştigat un nume faimos în analele istoriei, noi vedem că cel mai slab din toate, prin întinderea pământului şi prin numărul cetăţenilor, a întrecut toate naţiile, prin renumele său. Athenienii avea[u] de-abia a zecea pare a Greciei, şi, cu toate acestea, aducerea-aminte a lor străluceşte încă cu cea mai frumoasă lumină. Care este, oare, pricina acestei străluciri? Negreşit că nu-i pentru că vitejia lor le-a dat, în vreme de şesezeci de ani, domni[re]a

peste toţi ceilalţi greci, nu pentru că au biruit armele nenumărate ale perşilor, la Marathon, la Salamina, la Plathea, la Mykale. Dar au creat ştiinţele şi artele, dar au cultivat învăţăturile [=civilizaţia?] şi au râdicat vecinicele monumente a[le] geniului, au aprins făclia filosofiei, au purtat [=au transmis, împrumutat?] lumina ei la toate popoarele [celelalte] şi le-au arătat [=demonstrat? le-au făcut publice?], împreună cu ştiinţele şi cu armele care înfrumuseţează viaţa şi virtuţile, care-i dau un adevărat preţ... Prin aceasta, mica noastră Moldovă poate şi trebuie să ajungă şi ea la mărire!...

(„...Să dea Dumnezeu să se împlinească aceste patriotice dorinţe; fieştecare bun Român le face, dar... „, continuă redactorul revistei „Dacia literară», numărul pentru lunile: mai, iunie 1840, pag. 479-480, unde, în compartimentul

„TELEGRAFUL DACIEI", e plasată schiţa biobibliografică „.A. HÂJDĂU...", inclusiv... doar acel „period [adică: fragment, reprodus şi de noi, mai sus]... vrednic de cinstea naţiei noastre», precum specifică însuşi Mihail Kogâlniceanu.)

Traducere: C. Stamaty; stilizare: M. Kogâlniceanu.

EPISTOLĂ CĂTRE ROMÂNI [I] D[E]-UN ROMÂN DIN BESARABIA

“Ich halt es langer nicht aus,
Ich hebe dich, mein Vateland...»

F.G.KLOPSTOCK (1724-1803)

Cu frăţască dragoste v'urez [=felicit], fraţilor români, cu-mplinirea dorinţelor voastre, rugându-mă Dumnezeului carele a păstrat ş-a mântuit <pe> România-ntru viforul tulburărilor, prefacerilor ş-al pieirilor, ce-au mutat de-atâtea ori faţa Europei, răsturnând cele mai puternice-mpărăţii, spre a nu le mai scula niciodată, rugându- mă să vă hărăzească, vouă ş-urmaşilor voştri, strălucitele zile d-a lui Ştefan cel Mare şi d-a lui Mihai cel Viteaz! Vă trimet această fericitare din ţara cărei ursitele Principatelor-Unite sunt scumpe-n privirea trecutului şi multînsemnătoare-n acea a viitorului, ca unele ale ţării-maici. Primiţi, dar, acest glas ieşit din sufletul unui frate bun, căci sunt d-o seamă şi d-o făptură cu voi, căci în vinele mele curge un sânge român.

„Este o vreme de tăcere, ş-o vreme de vorbire", zisă Isus, fiul lui Siarh. Pe când încungiurările timpului au fost şters numele român din izvodul staturilor, românii au tăcut şi păstrau lungă, adâncă tăcere. Acesta n-a născut însă-n urmare stingerei a simţului naţional, căci d-abia s-a apropiat trebuinţa a recunoaşte românilor dreptul d-a intra-n sistema politică [a] Europei, de-a-şi însuşi locul care pân-atunci n-a fost şi nici nu putu fi umplut d-oricine, rămânând astfel deşărt, numai împiedica p-acea d-a se strânge-ntr-o-ntregime organică; d-abia, zic, sosi şi pentru români timpul a-[ş]i ridica glasul, cum au şi-nceput ei a dezvăli în Divanurile ad-hoc, la văzul toatei Europe, acel simţ naţional care era tăinuit, iar nu stins, prin tăcerea lor denainte.

Vremea propăşeşte fără contenire. Divanurile ad-hoc ne-au mântuit de periodul tăcerii, deschizându-l [pe] acel al vorbirii: ce-oare nouă mutare aduse-ne-a Convenţiunea din 7/19 august [1857?] - cel din urmă răstimp vieţii noastre politice?

Trecu ora vorbirii, stătu cea a faptei.

În faţa Europei care, spre mai desăvârşită lămurire marii probleme de-ntregăciune (integration) a sistemei sale politice, a voit să cunoască de-ntâi dorinţele voastre; sunteţi îndatoriţi a dovedi c-acele dorinţe, rostite-n Divanurile ad-hoc, nu erau nişte rătăciri [a]supra unui timp de faţă,

neputincios de-a fi sau nişte năluciri [a]supra unui viitor neputincios d-a se-nfiinţa, nişte teorii abstrase, născocite de-nchipuirea deputaţilor, chemaţi spre a arăta la iveală cererile norodului; sunteţi îndatoriţi a dovedi că ele, acele dorinţe, fără ispravă, ultimatum, a simţului naţional, programa a celor în fiinţă-ntemeiată-n elementele istoriei naţionale a românilor, pe logica faptelor întru care se dezvoltă-n curgerea veacurilor viaţa noastră de popor... sunteţi îndatoriţi a dovedi înaintea Europei, că românii au nu numai dreptul, ci şi puterea morală pentru a se cârmui pe [ei] înşişi.

Aşa dar, fraţilor români, întruniţi-vă, daţi-vă mână cu mână, apucaţi-vă cu toţii de lucrul vostru. Cimilitura care vi se-nfăţişează este o cimilitură mare şi d-anevoie. Ea este mare şi d-anevoie, căci de la chipul lucrărilor voastre, menite a o răstălmăci, atârnă soarta viitoare [a] ţării ş-a naţionalităţii, sunteţi datori a lupta din toate puterile voastre cu [a]cei slugari carii, fără să bage-n seamă viitorul Românei, să-ncearcă a pune-n deosebiul nu numai timpul de faţă ş-a-l întrebuinţa la agiungerea scopurilor lor însuş[i]-iubitoare [=samoliubivye?].

Pentru ca să ieşiţi biruitori din această luptă, pentru ca să nu dezbrăcaţi minutul de faţă de-adevărata lui însemnare [=însemnătate?], trebuie, fraţilor români, să vă pătrundeţi adânc de următoarele: Convenţiunea de Paris, care a recunoscut României dreptul de a fi ca stat, nu v-a hărăzit prin acesta nici un drept nou, ci numai şi numai a statornicit o chizăşie vechilor voastre drepturi, spre a nu le mai ologească (?) samovolnicia străină, călcându-le, nimicindu-le, mărginindu-le cu sumeţia nesupusă vreunei îndestulătoare giudecăţi. Consfinţindu-vă astfel vechile voastre drepturi, Convenţiunea v-a spus prin aceasta: „am pus temelia, faceţi-vă înşivă clădirea; nouă voastră constituţiune nu-nchipuieşte pentru dezvoltarea voastră stâlpurile herculeene sau păretea chineză; nu sunteţi lipsiţi de drepturile-ndeobşte tuturor oamenilor şi popoarelor, de drepturile propăşirei... Departe de-aceasta, noua voastră organizare, îngrădindu-vă de la-npedecările din afară, vă dovedeşte că viitorul vostru atârnă-n totul numai de la voi înşivă... „

Înduplecându-vă de-acest mare adevăr, încredinţându-vă că nu puteţi lucra-n timpul de faţă fără ca să gândiţi, să gândiţi în tot minutul la viitorul României; pătrunzându-vă de cugetarea c-acest viitor poate fi mare şi că mărimea lui atârnă-n totul de la chipul făptuirilor voastre, veţi afla, fraţilor români, adevăratul drum spre-nălţarea moşiei voastre, veţi izgoni din mijlocul vostru răzmeriţele, ne-nţelegerile, patimile personale; întrunindu-vă-n giurul unei singure dorinţe, veţi respinge din sânul vostru pe-oamenii lipsiţi de simţul naţional şi carii nu vor alta, ci-mplinirea măruntelor lor scopuri, sub umbra neorânduielelor de-astăzi.

Dar, spre a putea lucra pentru viitorul vostru, trebuie-nainte de toate, fraţilor români, să curăţiţi ţara voastră de-acei duşmani dinlăuntru carii sunt mult mai primejdioşi decât cei din afară.

În vremea de faţă, vrăjmaşii poporului român, în ţara română, sunt aşa-numiţii candidaţi la domnie. Făcându-[şi] partide prin mijloacele cele mai nelegiuite, ciocoind unul împotriva altui[a] şi toţi împotriva [ţării] ro[mâ]ne, ei urmează [a]celuiaşi metod, dupre care lucrau odineoară ticăloşii venetici din Phanar. Ba! chiar phanarioţii, cu toată lipsa de moralitate ce le zugrăveşte la [=în?] ochii noştri, erau mult mai morali decât aşa-numiţii candidaţi la domnie. Dorindu-[ş]i scaunurile ţării noastre, phanarioţii cumpărau sau îmbunătăţeau [=îmbunau?] o putere străină, o putere care ne-a fost răpit drepturile strămoşeşti de-alegere; cumpărând-o şi-mbunătăţind-o, ei lucrau, pe de-altă parte, împotriva unei limbi care-i era străină. Altfel făptuiesc aşa-numiţii candidaţi la domnie! Ei cumpără sau îmbunătăţesc [=îmbunează?] pe-înşişi [ai] lor pământeni, ei sapă viitorul ţării-maice.

Cine vi s-a alege de domn, nu o va gâci strigătul partidelor, ci o voinţă din sus, care, când timpul ei va fi sosit, însufleţi-va inimile deputaţilor, *prin sloboda-nţelegere şi sfătuire fiecărui dintr-înşii cu ceilalţi ş-a tuturor împreună.* Acea voinţă din sus nu ne va alege de domn p-unul din acei ce se sprijină de vuietul partidelor, [propu?]indu-se înseşi ţării, ci pe-un român ce nu ţinteşte la scaunul domnesc; însă, alegându-se, va primi-

ncredinţata lui povoară cu frica lui Dumnezeu, va muri pentru sine şi pentru rudele sale, pentru prietenii şi cunoştinţele, pentru duşmanii şi răuvoitorii dinainte, va-nvia pentru a se jertfi-n tot ceasul binelui ţării!

Dea Domnul ca cununa României, - cununa lui Dragoş şi-a lui Radul, - să nu-mpodobească frunţele unui doritor de domnie: nu uitaţi, fraţilor români, viitorul ce ne-aşteaptă cu toţii [=pe toţi!], căci:

Magnum est stare in Danubii ripa!

Plin. s., *Panegyr.*, XII, 3

Amin!

Alexandru HOTINEANUL

Publicată, fiind tradusă din ruseşte,
în rev. ieşeană a lui B.P. Hâjdău,
"ROMÂNIA", nr. 1, din 2 ianuarie
1859 *Traducere: Bogdan*
Petriceicu HÂJDĂU [HASDEU]

EPISTOLĂ CĂTRE ROMÂNI [II] [DE UN ROMÂN DIN BASARABIA]

Cu dragoste frăţească, fraţi români, mă bucur că v-aţi unit şi înalţ ruga mea către domnul Dumnezeu, cel ce a scăpat şi a păstrat Muntenia şi Moldova, în mijlocul tuturor cataclismelor, al tuturor prefacerilor şi nimicirilor ce de atâtea ori au schimbat faţa Europei, atunci când statele cele mai puternice cădeau pentru a nu se mai ridica. Să dăruiască Dumnezeu vouă şi viitoarelor lăstare ale voastre acele zile senine de fericire şi slavă, de cari s-au bucurat strămoşii voştri, sub scutul celor de către Dumnezeu aşezaţi şi de Dumnezeu înălţaţi domnitori: Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul! Vă trimit urări de bine din partea Basarabiei, pentru care sunt scumpe şi pline de însemnare [=însemnătate] viitoarele destine ale României Unite, patria-mumă; primiţi aceste urări ale mele ca un glas sufletesc al unui frate, pentru că eu sunt trup din acelaşi trup şi os din

aceleaşi oase, din care sunteţi plămădiţi voi, şi în vinele mele curge acelaşi sânge românesc care curge în vinele voastre.

Iisus, fiul lui Sirah, a zis: „este vreme de a tăcea şi e vreme de a vorbi”. Când întâmplările vremurilor şterseseră chiar numele românilor dintre ale celorlalte noroade ce aveau dreptul de a alcătui câte un stat, românii tăcură, şi mai mult timp au tăcut ei, şi tăcerea lor lungă a fost adâncă. Dar acea tăcere n-a fost de loc semnul că a pierit la români simţământul naţional şi cugetarea naţională; dimpotrivă, în mijlocul tăcerii, nu numai se păstrau, ci încă se dezvoltau, creşteau şi se întăreau simţul românesc şi gândirea românească. Şi când duhul veacului a arătat neapărata nevoie de a recunoaşte pe români de popor având dreptul de a forma un stat prin sine stătător, când acest popor a cerut în sistema politică a Europei să i se dea locul pe care nimeni altul nu-l poate cuceri, şi care loc, de va rămânea gol, va împiedica integritatea organică a acelei sisteme, - atunci a sunat ceasul pentru români de a vorbi, şi ei au zis cuvântul lor în Divanurile ad-hoc, au rostit ceea ce până atunci păstrau în tăcere: cugetul poporului român, simţământul lor naţional, în auzul şi în vileagul tuturora.

Ce mai rămâne acum de făcut?... Iisus, fiul lui Sirah, n-a adaos că, precum este vreme de a tăcea şi este vreme de a vorbi, asemenea este vreme de a vorbi şi este vreme de a lucra. Deci, fraţi români, pentru voi a sunat ora de acţiune. Acuma, când Europa, pentru a dezlega marea problemă privitoare la integraţiunea sistemei politice, voieşte să afle mai întâi dorinţele voastre, dorinţele poporului, care are dreptul de a fi un stat prin sine stătător, - sunteţi datori de a dovedi că dorinţele voastre în Divanurile ad-hoc nu sunt nişte visuri nerealizabile sau nişte fantome imposibile, nişte teorii abstracte, plăsmuite de imaginaţiunea deputaţilor celor împuterniciţi de a spune dorinţa naţiunii. Din contra, sunteţi datori a dovedi că aceasta este rezultatul şi ultimatumul cugetării naţionale şi simţământuui vostru naţional, este programa realităţii, întemeiată pe elemente poporane ale istoriei românilor, pe logica acelor fapte, în care pururea s-a răsfrânt viaţa naţiunii române. Sunteţi datori a dovedi înaintea Europei că românii au nu

numai dreptul, dar şi capacitatea pentru autonomie, pentru cârmuirea prin sineşi.

Aşadară, fraţi români, mână în mână, toţi împreună, frăţeşte, să vă apucaţi de lucru! Problema ce vă incumbă, în momentul de faţă, este o problemă măreaţă şi grea; măreaţă, pentru că de chipul vostru de a lucra la dezlegarea ei atârnă soarta viitoare a ţării voastre şi a naţiunii voastre; grea, penru că prin modul cum o veţi dezlega sunteţi datori a lega viitorul, nu meşteşugit, ci fireşte, cu trecutul naţiunii române, sunteţi datori a lupta în contra acelor oportunişti care, nesocotind trecutul şi neîngrijindu-se de viitor, se încearcă a izola momentul de faţă, pentru satisfacerea unor interese egoiste, personale.

Pentru a ieşi biruitori din această luptă, adică pentru a păstra actualului moment valoarea sa adevărată şi importanţa firească, ca moment naţional, sunteţi datori, fraţi români, a vă pătrunde adânc de ideea că Tratatul de Paris, care a recunoscut poporului român dreptul de a forma un stat, nu v-a dat prin aceasta niscaiva drepturi noi, ci numai şi numai a asigurat drepturile voastre cele vechi, seculare, astfel că de azi înainte, fie prin arbitrar, fie prin siluire, ele nu pot să fie ştirbite, micşorate sau călcate. Mai sunteţi datori a vă încredinţa pe deplin că Constituţiunea cea proiectată de către Convenţiunea de Paris, ca bază a organizaţiunii românilor într-o singură naţiune, cu dreptul de a forma din sine un stat, nu trebuie să devină pentru voi un fel de stâlpi ai lui Hercule sau de zid chinezesc, căci nu sunteţi şi nu puteţi fi despuiaţi de dreptul cel divin al omenirii: de a păşi înainte pe calea progresului.

Aprofundaţi, fraţi români, datinele istoriei române, mai cu seamă ale tuturor protectoratelor din trecut, şi veţi afla că strămoşii voştri niciodată n-au primit şi nici n-au recunoscut jugul străin; în epocile critice, românii cereau protecţiunea pentru sine tocmai din partea acelui stat învecinat care era cel mai primejdios pentru neatârnarea lor şi avea dorinţa de a-i nimici şi de a desfiinţa individualitatea lor naţională. Acesta a fost într-adevăr un minunat instinct sădit în ei de Dumnezeu, prin care, după cum ne arată

relaţiunile lor diplomatice ba cu Ungaria, ba cu Polonia, ba cu Turcia şi aşa mai departe, românii se puneau sub protecţiunea anume a aceluia care se încerca de a-i robi. Printr-o astfel de unire externă şi suzeranitate nominală, ei au ştiut să salveze acea autonomie internă a ţării, care singură garantează pentru popor o libertate reală. Minunat a fost acest instinct, cu ajutorul căruia, simţind tendinţa statului celui protector de a călca “capitulaţiunile” cele încheiate, românii ştiau imediat a se pune sub protecţiunea unui alt stat, formând prin aceasta o rivalitate între ambele state şi bucurându-se de acea rivalitate, pentru a salva drepturile naţionale.

Lucrând astfel, veţi avea în vedere că un popor e puternic nu prin fortăreţele sale şi prin armată, ci prin fraternitatea civică, [prin] unanimitate, [prin] lipsa în fiecare cetăţean de porniri egoiste, toţi fiind cuprinşi de acelaşi cuget naţional şi de acelaşi simţ naţional. Un popor, puternic printr-o asemenea solidaritate, niciodată nu va pieri şi niciodată nu va pierde pământul său, pentru că naţionalitatea lui este o scânteie zăcând nevăzută în cremene, unde din întâmplări vremelnice poate să zacă mult timp, dar când duhul veacului va pregăti iasca şi va lovi cu oţelul, scânteia se va aprinde. Poporul nu e ca un burete ce se îmbibă de umezeală, ci este o mare care aruncă din sânul său afară pe mal tot ce nu asimilează.

Pentru ca arena de activitate a voastră să fie proprie, e necesar să curăţiţi pământul ţării de duşmanii cei dinlăuntru, cari sunt mai primejdioşi decât duşmanii din afară. În momentul de faţă, duşmanii poporului român în ţara românească sunt aşa-zişii candidaţi la domnie, care îşi recrutează partizani cu ajutorul aurului, banchetelor, balurilor, promisiunilor de slujbe şi de alte bunuri, intrigând unul contra altuia, ba chiar tatăl contra fiului şi fiul contra părintelui său, iar toţi împreună intrighează în contra gloriei şi liniştei patriei. Aceşti oameni lucrează după aceeaşi metodă, după care altădată lucrau mizerabilii greci din Phanar, dar phanarioţii, cu toată lipsa de cinste, totuşi erau mai cinstiţi decât aceşti români, căci acei din Phanar, pentru a dobândi scaunul Moldovei şi al Valahiei, cumpărau şi mituiau puterea străină, care uzurpase dreptul de a numi domnitori, şi apoi ei lucrau

contra unui neam străin, pe când aceştia, ai noştri, cumpără, ademenesc şi corup pe fraţii lor şi conspiră contra patriei lor proprii. Singur faptul că aceşti oameni înrolează partide personale dovedeşte deja că ei sunt nedemni de a fi domni.

Nu partidele, adică nu câte o haită de slugi purtând aceeaşi livrea arată cine trebuie să fie unsul lui Dumnezeu; ci-l arată acea voce, în care răsună Dumnezeu. Alesul lui Dumnezueu nu e dintre aceia care înşişi îşi pun candidatura la scaunul domnesc; domnul ales de către Dumnezeu nu caută de cu vreme domnia, nu se gân deşte la ea, ci primeşte cu resemnare povara ce Dumnezeu i-o pune pe umeri; şi, din momentul alegerii sale, el se consideră ca mort pentru sine şi pentru ai săi, mort pentru foştii săi inamici şi răuvoitori; el se transformă într-un nou om, care se jertfeşte pe sine în toate ale sale persoane, pentru binele obştesc şi binele patriei. Să dea domnul Dumnezeu, fraţi români, ca sfânta coroană a puterii Supreme, coroana lui Radu şi Dragoş, să nu încununeze fruntea unui fur de cele Sfinte. Amin!

Multe mai sunt, despre cari aş fi vrut să vă scriu, dragii mei fraţi români; dar veţi voi voi oare să primiţi epistolele mele? Oricum, fiţi încredinţaţi că sunt al vostru - un frate român. Ce vă pasă de numele meu personal? în momentul de faţă, în cauza comună a României, e destul să ştiţi că sunt un frate român, a căruia soartă este de a îndura adevărul cel însufleţit al cuvintelor poetului persan... adică: „A trăi făr-de tine şi afară din tine, o, patria mea scumpă! se poate; dar o asemenea viaţă e mai groaznică decât a muri de mii de ori şi iară a învia pentru o clipă!”

Alecu HÂJDĂU

[Traducere din ruseşte de Zamfir
C. Rally-Arbore, textul acesteia
fiind reprodus din cartea
“BASARABIA ÎN SECOLUL
XIX” de Z.C. ARBURE (ed.

București, 1898, pag. 760-763; în
reedit. științifică a lui Ion și a
Tatianei Varta, Chișinău, ed.
NOVITAS, 2001, pag. 664-667].

NOTIŢĂ ASUPRA A DOUĂ OPERE ALE LUI KANTEMIR VOIEVOD

În privinţa literară, dacă nu şi în cea politică, Dimitriu Kantemir va trăi cât însăşi limba română. Critica poate nu va putea şi de acum înainte a oborî mai multe păreri, însă nici critica nu va uita că oricare început trebuie, oricât de slab, şi că începutul pus de domnitorul-autor fu mai tare decât chiar s-ar fi putut aştepta.

Românii n-au până azi publicată o întreagă culegere [=ediţie?] a operelor lui Dimitriu Kantemir. Ce să mai zic! Ei nu cunosc nici titlurile tuturor producerilor sale! Deci, socot că notiţa de faţă, oricât de repede, umplând oarecum lacuna de pe urmă, va putea să îndemne pe cineva de a umple mai apoi şi [pe] cea dintâi.

În Arhivul Trebilor Streine [=Arhiva Ministerului de Externe] de la Moscova se află, între cărţile dăruite de unul din foştii arhivari, Nikolai Bantyş, autograful lui Dimitriu Kantemir, „Historia Moldo- Vlachica”.

În chartoteca principelui Lobanov-Rostovskii se păstrează charta Ţarigradului, dreasă [=întocmită] de Dimitriu Kantemir şi tipărită la Moscova, în 1717, ruseşte, în două foi mari.

Biografiile lui Dimitriu Kantemir, mai toate reproduse fiind de pre articolul [=prefaţă, notă asupra ediţiei?] ce însoţeşte traducerea engleză a „Istoriei Imperiului Otoman”, tipărită la Londra în 1734 [şi 1735] nici pomenesc despre aceste două opere.

Să mai adaug, drept încheiere, că nici originalul latinesc al „Descrierii Moldovei” [„Descriptio Moldaviae”] nu este pierdut, precum se socoteşte în de obşte; un exemplar [=copie?] se află în biblioteca

răposatului Alecu Sturdza din Odessa.

A.H.

[„Foiţă de istorie şi literatură”, Iaşi, 1860, mai, coloniţa 69.) (Întocmită în ruseşte, la Chişinău, de către Al. Hâjdău, această „Notiţă...» pare a fi tradusă de B.P.HASDEU, care o reproducea în amintita sa revistă ieşeană.]

2 Nefiind abonat la „Tygodnik», eu nu ştiam nimic despre remarca publicată cu privire la articolaşul meu, şi de aceea răspund cu atâta întârziere. Zilele trecute, am citit nr. 44 al acestei gazete [=reviste?] la Cameniţa Podoliei şi mă grăbesc a mă justifica în faţa cititorilor [revistelor]: „Teleskop» şi „Molva». („Molva», suplim. rev. „Teleskop», anul V, 1835, nr. 50, p. 377-380).

3 Acest interesant articol va fi tipărit într-unul din numerele viitoare ale „Foiţelor” de faţă - Redact[orul].

4 O îndeletnicire de lungă durată.

5 Vorbeşte despre mine în timp ce eu exist.

6 „...Primul pas pe care-l facem în lume / Este cel, de care depinde tot restul zilelor noastre...

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE

STAMATY:...Ghenuarie, 15, 1841, Chişinău...Dacă vrei dumneata, Domnul meu, să ai mai deosebite şi mai rari ştiinţă şi materialuri pentru vrednicul de laudă lucru ce faci asupra istoriei bisericeşti a Moldovii, apoi te sfătuiesc să te adresuieşti cătră preînvăţatul aheolog român, basarabianu' nostru dl. Alexandru Ftadeevici Hâjdău...; şi crede că nime în lume nu poate să-ţi fie mai de folos scoposului d-tale ca dl. Hâjdău, care nu numai [că] are desăvârşită erudiţie în cele patrioticeşti ştiinţe şi obşteşti învăţături, carele, ca un alt Kantemir, ne face cinste română, dar apoi biblioteca sa este plină de cele mai rari cărţi vechi a[le] istoriografilor Daco-României.

Constantin STAMATY
(1786-1869), într-o scrisoare
adresată lui Filaret Scriban (născut
Vasile Popescu: 1811-1873),
student la Academia Teologică din
Kyiv, la acea vreme

HASDEU: Istoria era ocupaţiunea de predilecţie a lui Alexandru Hâjdău. În cadrul cercetărilor sale, el apela întotdeauna direct la surse şi la textele originale. Însă nota patriotică, împinsă până la chauvinisme, la el, ca şi la alţi români [=cărturari] din epoca sa - Laurian, în Transsylvania; Murgu, în Banat; Asachi şi Săulescu, în [principatul] Moldova; Heliade, în Valahia, - vicia câteodată direcţiunea. Astfel încât, asemeni lui Macpherson şi lui Mérimée, el mistifică [=amăgi] pe ruşi, prin unele cântece pretins poporane române şi prin nişte cronici moldoveneşti imaginare; în acest mod, în discursul său celebru [din 1837] el intercalează unele fapte problematice sau neadevărate. El repeta adesea versul lui [Torquato] Tasso: Per la Fe, per la Patria, il tute lice. [Pentru Credinţă, pentru Patrie, totul e permis...]

El le amintea zi de zi copiilor săi că deviza nobiliară a familiei Hâjdău este Pro Fide et Patria. Lucrul acesta e frumos ca viaţă practică, însă

nu ca istorie; e frumos mai cu seamă în momentele hotărâtoare, când o naţiune are nevoie de a fi trezită energic dintr-o îndelungată amorţeală, dar şi atunci chiar ea constituie o ocupaţie de poet, şi nu una de istoric.

Şi el era poet, în mod sigur, fapt de care nimeni nu se îndoia, deşi Alexandru Hâjdău n-a publicat nimic şi nici chiar n-a anunţat o singură poezie [originală?], cu toate că avea scrise sute, numai că exclusiv în ruseşte şi, în afară de două sau trei excepţii - toate despre Moldova, aşa încât, prin tema lor, ele nu puteau să-i intereseze câtuşi de puţin pe ruşi, în timp ce, prin limbă, acestea nu puteau fi înţelese de români. E suficient să menţionăm un întreg volum din Sonetele moldoveneşti ale sale. Sonetul, terţetul, trioletul, canţona erau formele favorite ale versificaţiei sale, armonia căreia era adesea atât de italienească. El le scria mai mult pentru sine, aidoma unui suspin pentru sine, parcă nevrând, fără s-o ştie...

Bogdan Petriceicu HASDEU
(1838-1907), în Appendice la vol.
Oeuvres posthumes de julie B.P.
Hasdeu, Chevalerie, Confidences
et Canevas, Paris-Bucarest, 1890,
p. 281-282: Alexandre Hasdeu
(Aleksandr Ghijdeu). Traducere
din franţuzeşte: Pavel Balmuş

RALLY-ARBORE: în anul 1897, folosindu-mă de vizita celebrului literat rus, dl. Vladimir Korolenko, am cetit oaspetelui meu câteva poezii ruseşti scrise de Alexandru Hasdeu, şi aceste poezii erau [adică: au fost!] o adevărată descoperire pentru nuvelistul rus, care, apoi, ceti singur, de mai multe ori, unele bucăţi, aproape inedite... (citat după ediţia: Zamfir C. ARBURE. Basarabia în secolul XIX. Text îngrijit, studiu introductiv, note, comentarii, indice de Ion şi Tatiana Varta, Editura „Novitas”, Chişinău, 2001, p. 664)

Zamfir C. RALLY-ARBORE

(1845-1933), în monografia sa
Basarabia în secolul XIX
(Bucureşti, 1898/1899), cu
dedicaţia, la început: «Fruntaşului
boerimii pământene / Marelui
Patriot Basarabean / Nemuritorului
Alexandru Hasdeu / închină
această lucrare / Autorul»

IORGA: Se vorbeşte de scriitorul basarabean Alexandru, Alecu Hîjdău (aşa-şi scria numele). E adevărat că familia - el era fiul unui cărturar foarte distins, care purta, pentru o fire polonizată, numele adevărat polon de Taddeu, pe care îl scria româneşte cu doi d - îşi avea o moşie în Basarabia, unde, oricum, pornise o înrâurire naţională românească. Dar omul foarte învăţat, adânc cunoscător al limbii şi literaturii ruseşti, preocupat de chestii istorice şi capabil, uneori, când era vorba să le dezlege, de a născoci, cu multă dibăcie, documentul trebuitor - ca un romantic plin de ironie ce era - se trăgea dintr-un neam care, încă de pe la 1670, părăsise Moldova, în suita exilatului domn Ştefan Petriceicu, o rudă. A fost cunoscut - şi, de la Asachi încoace, care l-a tradus şi în franţuzeşte [probabil, textul cuvântării lui Al. Hâjdău de la 1837, tălmăcit de C. Stamaty] - e foarte admirat, pentru informaţia, îndoielnică, din el, ca şi pentru avântul literar şi, mai ales, pentru puternicul sentiment de demnitate naţională «moldovenească» ce respiră dintr-însul, discursul lui Alecu Hâjdău, la deschiderea şcolilor - ruseşti - din Hotin. Dar cuvântătorul se interesa, mai mult din punct de vedere familiar ori din curiozitate de diletant, de trecutul acelei Moldove, al cărei sol nu l-a călcat, în viaţa culturală a căreia nu s-a amestecat şi a căreia limbă, în multele-i studii, de trecut şi de viaţă populară, publicate în revistele ruseşti, n-a întrebuinţat-o...

Nicolae IORGA (1871-1940), în
cadrul lucrării din 1918,

DRĂGAN: între moldovenii care luptă, în condiţii vitrege pentru deşteptarea şi conservarea conştiinţei naţionale a românilor, el [=Al. Hâjdău] rămâne o figură nobilă... Aproape în toate privinţele, Al. Hâjdău este o prefigurare spectaculoasă a personalităţii lui Bogdan Petriceicu [Hasdeu]: sete romantică de creaţie şi grandios, spirit independent, erudiţie vastă, nelinişte ce-l aruncă de la un domeniu de cercetare la altul, fiind un născocitor de mari proiecte, dintre care multe rămân nerealizate...

Mihai DRĂGAN (1937-1993).
B.P. HASDEU, Editura „Junimea”,
Iaşi, 1972

DRĂGOI: Moştenind şi transmiţând spiritul iscoditor, înflăcărat şi bizar, frenezia şi orgoliul creaţiei, obsesia celebrităţii, aplecarea spre exagerare şi mistificare, caracteristice familiei, [Alexandru] H[âjdău] este un cărturar cu înclinaţii prodigioase, care exploatează domenii variate - botanică, drept, filosofie, istorie, filologie, folkloristică, literatură - fără a reuşi să-şi ducă la capăt proiectele. Activitatea lui, din care se întrevăd posibilităţi deosebite, rămâne fragmentară, fărâmiţată, un vast şantier început, unde, însă, fiul şi-a putut face ucenicia...

Gabriela DRĂGOI în Dicţionarul
literaturii române de la origini până
la 1900, Bucureşti, 1979, p. 438

ORPIŞAN: Deşi turnate (cele mai multe dintre ele) în forma fixă a sonetului - dintr-o tendinţă subconştient clasicizantă - poemele lui Al. Hâjdău sunt străbătute, totuşi, de un avântat fior liric şi de o înfierbântată iubire faţă de patrie şi de trecutul ei glorios. Marile lecţii de bărbăţie ale neamului, momentele de supremă înălţare sufletească, vestigiile încărcate de amintirea trecutului sunt evocate cu o dragoste răscolitoare şi cu o

mândrie fără de margini, fiind înfăţişate contemporanilor drept permanente memento-uri întru regăsirea conştiinţei de sine şi a încrederii în viitor. Patosul romantic se amestecă cu melancolia trezită de apusul zilelor de glorie, într-un fluid de înaltă tensiune lirică. E de ajuns să cităm sugestivul sonet Prutul... [Traducere de Raluca Tulbure şi Victor Tulbure... Ultima terţină cunoaşte o transpunere mai fericită artistic, în versiunea lui Nicolae Dabija: «Dar Prutul tace... Doar arar, îmi pare, / Suspină ale valurilor creste: / «Măritul Ştefan, Ştefan nu mai este»...]

Ion ORPIŞAN în monografiile
Romanul vieţii lui Bogdan
Petriceicu Hasdeu, Editura
„Minerva”, 1990, p. 82-83 şi B.P.
Hasdeu sau Setea de absolut.
Tumultul şi misterul vieţii, Editura
„Vestala”, Bucureşti, 2001, p. 75

VETIŞANU: În ansamblul ei, gândirea filosofică a lui Alex. Hasdeu manifestă vădite accente iluminist-raţionaliste, dând o [deosebită?] atenţie înălţării şi perfecţionării omului, prin cunoaşterea de sine, după cerinţele filosofiei şi pe calea culturii.

Preocupat de rosturile filosofiei, de ţelurile şi mijloacele sale, Alex. Hasdeu vrea să pună în evidenţă valoarea euristică a acesteia. Filosofia trebuie să descopere adevărul despre om şi lume, îndreptându-ne către o activitate conformă cu cerinţele raţiunii, pentru a se putea constitui, după Alex. Hasdeu, ca «ştiinţă a vieţii». În acest sens, filosofia ar uşura omului calea spre o autocunoaştere, eliberându-l de sub povara ignoranţei şi a îndoielilor... Pe urmele lui Socrate şi ale lui Gr. S. Skovoroda, Alex. Hasdeu a conceput filosofia ca un dialog al omului cu el însuşi şi cu lumea înconjurătoare, pentru a o cunoaşte şi a o înţelege...

Vasile VETIŞANU în Istoria
filosofiei româneşti, vol. I, ediţia a

II-a, Bucureşti, 1985, p. 447